

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

TUNÇ ÇAĞINDA BATI ANADOLU'DAKİ LUVİ
TOPLULUKLARI

Nurcan USLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR- 2022

©2022- Nurcan USLU

T.C.

KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ

TARİH ANA BİLİM DALI

TUNÇ ÇAĞINDA BATI ANADOLU'DAKİ LUVİ
TOPLULUKLARI

THE LUWIAN COMMUNITIES IN WESTERN ANATOLIA
DURING THE BRONZE AGE

Hazırlayan

Nurcan USLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Senem DİNÇ

KIRŞEHİR- 2022

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Nurcan Uslu tarafından hazırlanan “*Tunç Çağında Batı Anadolu’daki Luvi Toplulukları*” adlı tez çalışması 08. 04. 2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile *YÜKSEK LİSANS* olarak kabul edilmiştir.

Danışman(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Senem Dinç

Üye.....(İmza)

Prof. Dr. Veli Ünsal

Üye.....(İmza)

Doç. Dr. Suzan Akkuş Mutlu

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2022

(İmza)

Prof. Dr. Hüseyin Şimşek

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2022

Nurcan Uslu

İmza

ÖZET

TUNÇ ÇAĞINDA BATI ANADOLU'DAKİ LUVİ TOPLULUKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Nurcan USLU

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Senem DİNÇ

2022- (X+122)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Jüri

Dr. Öğr. Üyesi Senem Dinç

Prof. Dr. Veli Ünsal

Doç. Dr. Suzan Akkuş Mutlu

Luviler, günümüz Türkiye sınırları içerisinde bulunan, Anadolu'nun kuzeybatısından, Ege ve Akdeniz kıyıları dahil olmak üzere, Batı Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'ya değin varlığı, gerek Hitit kaynakları ve bazı Luvice hiyeroglif yazıtlardan ispatlanmış, coğrafyası hakkında araştırmacılar tarafından fikir birliğine varılamamış bir Tunç Çağı Uygarlığıdır.

Özellikle Geç Kalkolitik'te (M.Ö. yak. 5000-4000) yıllarında, Anadolu'ya yayılan bir göç dalgasında, Batı Anadolu uğrak yerlerden biri olmuştur. Konuştukları dil bakımından Hint-Avrupalı olan bu halkların Anadolu'ya, Balkanlardan ya da Kafkasya'dan geldiğine dair görüş bildiren araştırmacılar, döneme ait yazılı kaynak bulunamadığından araştırmalarını, dil, onomastik ve arkeolojik kanıtlar üzerine yapmıştır. M.Ö. 2000 yılından itibaren Luvice kökenli kişi, tanrı ve yer adları Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görülmeye başlamıştır.

Batı Anadolu'nun, coğrafi özellikleri ve siyasi açıdan merkezi bir yönetime bağlı olmamasından kaynaklı olarak birçok krallığa bölünmüş bu medeniyet hakkında, elimizdeki kısıtlı kaynaklar üzerinden yaptığımız çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Luvilerin Anadolu coğrafyasına nereden geldikleri ve kökenleri üzerine ileri sürülen görüşler değerlendirilirken, ikinci bölümde Batı Anadolu'da, Luvi kültürünün yayıldığı coğrafya ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Büyük Arzava ve Arzava Minor'ün yayılım alanları hakkındaki görüşler belirtilmiştir. Dördüncü bölümde, Hitit krallarının yıllıklarında geçen Luvi krallıkları ile olan ilişkileri hakkında bilgi verilirken, beşinci bölümde Arzava vassal krallıkları; Mira- Kuwaliya, Seha Nehri Ülkesi, Wilusa, Hapalla, Pedassa (Pitassa), Masa Ülkesi ve Lukka ile ilgili elde ettiğimiz bilgiler incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arzava, Batı Anadolu, Hitit, Luvi, Tunç Çağı.

ABSTRACT
THE LUWIAN COMMUNITIES IN WESTERN ANATOLIA DURING THE BRONZE AGE

M. Sc. Thesis

Preparer: Nurcan USLU

Advisor: Senem DİNÇ

2022-(X+117)

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Socia Sciences

History Department

Jury

Assist. Assoc. Dr. Senem Dinç

Prof. Dr. Veli Ünsal

Assoc. Dr. Suzan Akkuş Mutlu

The Luwians are a Bronze Age group located within the borders of today's Turkey, from the northwest of Anatolia, including the Aegean and Mediterranean coasts, to Western Anatolia and Southeastern Anatolia. Age of Civilization.

Especially in the Late Chalcolithic (ca. 5000-4000 BC), Western Anatolia became one of the places frequented by a wave of migration that spread to Anatolia. The researchers, who expressed their opinion that these peoples, who were Indo-European in terms of the language they spoke, came from Anatolia, the Balkans or the Caucasus, made their research on language, onomastic and archaeological evidence, since there was no written source for the period. B.C. Since 2000, Luwian origin people, gods and place names have started to appear in various parts of Anatolia.

This study, which we have done with limited resources, about this civilization, which was divided into many kingdoms due to the geographical features of Western Anatolia and its lack of a political central government, consists of four parts. In the first part, where the Luwians came to the Anatolian geography and the opinions put forward on their origins are evaluated, in the second part, the geography where the Luwian culture spread in Western Anatolia is discussed. In the third chapter, information is given about the relations of the Hittite kings with the Luwian kingdoms mentioned in their annals, while in the fourth chapter, Arzava is the center, Mira- Kuwaliya, Seha River Country, Wilusa, Hapalla, Pedassa (Pitassa), Masa Country, Lukka, Karkisa, Tarhundassa and Kizzuwatna. We tried to examine the information we obtained about the kingdoms.

Keywords: Arzawa, West Anatolia, Hittite, Luwian, Bronze Age.

ÖNSÖZ

Tunç Devri'nden, Demir Çağına kadar varlığı izlenebilen Luvi Kültürü, krallıktan, imparatorluğa terfi etmiş ve faaliyetlerini yazıya dökmüş olan Hititlerin gerisinde kalmıştır. Hint- Avrupa dili konuşan bu halkın Anadolu'ya geldikleri zamandan, geldikleri yöne ve yaşadıkları coğrafyanın sınırlarına kadar olan her şey tam olarak çözülememiş bir sorun yumağıdır. Hitit Yıllıkları'nda, kanunlarında ve saray kroniklerinde az sayıda da olsa adı geçen Luviler'in yaşadıkları merkez bölge olan Batı Anadolu'da, Luvi dilindeki hiyeroglif anıtlar ile karşılaşılsa da, kendileri haklarında net bilgi veren bir belge niteliğinde değildir. Sadece bir çıkarım yapılabilmektedir. Önceleri Hitit Kanunları'nda geçen Luviya terimi daha sonraki nüshalarda Arzaviya olarak anılmaya başlar. Bunun sebebi, Luvice konuşan halkların bir arada yaşadığı toprakların "Luviya" gibi genel bir terimle ifade edilirken, sonradan daha sistemli konfederatif bir yapının merkez krallığı olan Arzava isminin öne çıkması olabilir. Birçok krallığa bölünmüş ama en çok bilinen ve adı geçen, Mira- Kuwaliya, Seha Nehri Ülkesi, Hapalla, Pedassa (Pitassa), Masa Ülkesi, Wilusa, Lukka, Tarhundassa, Kizzuwadna Ülkeleri olarak bilinmektedir.

Bu konular çerçevesinde ele aldığımız çalışmamız, giriş, dört bölüm, sonuç ve eklerden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, sınırlılıkları ve yöntemi yer almıştır. Birinci bölümde, Luvice'nin hangi dil ailesine mensup olduğu, Anadolu'da varlıklarına rastlanıldıkları zaman konusunda öne sürülen görüşler incelendikten sonra, Anadolu'ya, Geç Kalkolitik Çağ süresince devam eden göç dalgasının hangi yönden gerçekleşmiş olabileceği yönünde görüş bildiren araştırmacıların çeşitli fikirleri gözlemlenmiş ve bir çıkarım yapmaya çalışılmıştır. Konuyu dil bakımından, onomastik bakımdan ve arkeolojik buluntuları karşılaştırarak ele alan bilim insanlarının görüşleri ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir. İkinci bölümde, Luvi coğrafyasını, Luvice konuşan halkların yayılım alanı, bu alanlarda Luvi kültürüne ait elde edilen bulgular ve Hitit kaynaklarından, Luvi coğrafyası hakkında fikir edinebileceğimiz kayıtlar değerlendirilmiştir. Ayrıca, önceleri Luviya, sonradan Arzaviya olarak anılan bölgenin, sonradan konfederatif devlet sistemine bağlı devletçiklerin coğrafik bölünüşü işlenmiştir. Üçüncü bölümde ise, konfederatif yapının merkezi olduğu düşünülen Arzava Minor ve Arzava'nın genel coğrafyası hakkında öne sürülen bazı görüşler incelenip, dönemin etken güçleri olan Hitit, Mısır, Ahhiyawa ile olan ilişkileri irdelenmiştir. Son olarak dördüncü bölümde Mira-Kuwaliya, Seha Nehri Ülkesi, Hapalla, Pedassa (Pitassa), Wilusa, Masa Ülkesi, Lukka, Ülkeleri hakkında elde edilen bilgiler derlenmiştir.

Bu çalışmamı tamamlamama, tezin konusunun belirlenmesinden başlayıp sonulandırmama kadar olan süre içerisinde her konuda destek olan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Senem Din'e teşekkürü bir borç bilirim. Bununla birlikte, ders dönemimde engin bilgilerinden faydalandığım, danıştığım her konuda bana yardımcı olan hocalarım, Prof. Dr. Veli Ünsal, Prof. Dr. Yaşar Özüçetin, Doç. Dr. Mahmut Bolat, Doç. Dr. Bülent Kara'ya teşekkür ederim. Çalışma sürem boyunca maddi, manevi yanımda olan aileme de ayrıca müteşekkirim.

Kırşehir-2022

Nurcan Uslu

İçindekiler

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	3
1.4. Araştırmanın Yöntemi	4
BÖLÜM I.....	6
1. LUVİLERİN TARİHSEL SÜRECİ	6
1.1. Luvilerin Kökeni Hakkında Öne Sürülen Bazı Görüşler.....	6
1.1.1. Konuyu Dil Bakımından Ele Alan Bazı Araştırmacılar	6
1.1.2. Konuyu Onomastik Bakımdan Ele Alan Bazı Araştırmacıların Görüşleri	10
1.1.3. Konuyu Arkeolojik Açıdan Ele Alan Bazı Araştırmacıların Görüşleri	11
BÖLÜM II.....	16
2. LUVİ KÜLTÜRÜNÜN COĞRAFİK DAĞILIMI	16
2.1. Luvi Coğrafyası	16
2.2. Batı Anadolu Tunç Çağı Sonu Ve Luvilerin Akıbeti	24
2.3. Karanlık Çağ Sonrası Luviler	25
BÖLÜM III	27
3. ARZAVA	27
3.1. Arzava Minor.....	27
3.2. Arzava Coğrafyası	30
3.3. Arzava’da Konuşulan Dil	32
BÖLÜM IV	34
4. TUNÇ DEVRİNDE ARZAVA ÜLKELERİ İLE ÇAĞDAŞ ETKİN GÜÇLER ARASI İLİŞKİLER.....	34
4.1. Arzava Ülkeleri ile Mısır Arasındaki İlişkiler	34
4.2. Tunç Devrinde Arzava Ülkeleri ile Hititler Arasındaki İlişkiler	35
4.2.1.Hattuşili (? Labarna) Dönemi (yak. M.Ö. 1650-1620) Arzava Ülkeleri ile İlişkiler	35

4.2.2.	Telipinu Zamanı Dönemi (yak. M.Ö. 1525-1500) Arzava Ülkeleri ile İlişkiler	37
4.2.3.	I/II. (?)Tudhaliya Dönemi (M.Ö. 1420-1400) Arzava Ülkeleri ile İlişkiler	38
4.2.3.1.	Madduwatta Metni	41
4.2.4.	I. Şuppiluliuma Dönemi (M.Ö. 1344-1322) Arzava Ülkeleri ile İlişkiler.....	46
4.2.5.	II. Murşili Döneminde (M.Ö. 1321-1295) Arzava Ülkeleri İle İlişkileri	49
4.2.6.	II. Muwatalli Döneminde (M.Ö. 1295-1272) Arzava Ülkeleri ile İlişkiler.....	58
4.2.7.	Urhi-Teşhup Döneminde (M.Ö. 1272-1265) Arzava Ülkeleri İle İlişkiler	62
4.2.8.	III. Hattuşili Döneminde (M.Ö. 1267-1237) Arzava Ülkeleri İle İlişkiler	63
4.2.8.1.	Tawagalawa Mektubu	63
4.2.9.	IV. Tudhaliya Döneminde (M.Ö. 1237-1209) Arzava Ülkeleri ile İlişkiler	66
4.2.9.1.	Millawata Mektubu.....	67
4.3.	Arzava Vassal Krallıkları Hakkında Elde Edilen Son Bilgiler.....	69
BÖLÜM V		71
5. ARZAVA VASSAL KRALLUKLARI		71
5.1.	Mira-Kuwaliya.....	71
5.1.1.	Mira Coğrafyası	71
5.1.2.	Kuwaliya	73
5.1.3.	Mira-Kuwaliya Beyleri	73
5.2.	Seha Nehri Ülkesi	75
5.2.1.	Seha Nehri Ülkesi Coğrafyası.....	75
5.2.3.	Seha Nehri Ülkesi Beyleri.....	76
5.3.	Hapalla	79
5.3.1.	Hapalla Ülkesi Coğrafyası	79
5.3.2.	Hapalla Beyleri	80
5.4.	Wilusa.....	81
5.4.1.	Wilusa'nın Konumu	81
5.4.2.	Belgelerde Wilusa Adı	82
5.4.3.	Alaksandu Antlaşması	84
5.4.4.	Wilusa Kralı Aleksandu'nun Adının Kökeni Hakkında Görüşler	86
5.4.5.	Walmu.....	87
5.5.	Masa Ülkesi	88
5.5.1.	Masa'nın Konumu	88
5.5.2.	Hitit Belgelerinde Masa Ülkesi.....	90

5.5.3. Hititler'in son Zamanlarında Masa Ülkesi.....	92
5.6. Pitassa/Pedassa Ülkesi.....	93
5.6.1. Pitassa/Pedassa Ülkesi'nin Konumu.....	93
5.6.2. Hitit Belgelerinde Pitassa/Pedassa.....	93
5.7. Lukka Ülkesi.....	95
5.7.1. Lukka'nın Konumu ve Sosyo-Politik Yapısı.....	95
5.7.2. Hitit Metinlerinde Lukka.....	97
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA.....	102
EKLER.....	109
Ek: 1- Haritalar.....	109
110	
Harita 2: Macqueen'in M.Ö. II. Binyıl Anadolu Haritası (Macqueen, 1968).....	110
Harita 3: Mellaart'ın M.Ö. II. Binyıl Anadolu Haritası (Mellaart, 1993).....	111
Harita 4: Bryce 'a göre Tunç Çağı Batı Anadolu (Bryce, 2005: 43).....	112
Harita 5: Hititlerin Batı Anadolu'ya geçmek için kullandıkları güzergâhlar (Blasweiler, 2016: 6).....	113
Ek: 2-Fotoğraflar.....	114
Resim 1: Karabel Kabartması, Mira kralı "Tarkasnawa".....	114
Resim 2: Beycesultan'daki Erken Tunç Dönemine tarihlenmiş yanmış saray kalıntısı .	115
Resim 3: Troia VI'nın kuzeydoğu kapısı (Zangger, 2019: 107).	116
Resim 4: Medinet Habu'daki Deniz kavimlerinin saldırısını anlatan bir betimleme	116
ÖZGEÇMİŞ.....	117

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklamalar
Ca.	: Circa
B.C.	: Before Christ
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
İTÇ.	: İlk Tunç Çağı
M.Ö.	:Milattan Önce
m.sc	: master of science
Öğr.	: Öğretim
PIE	: Proto-Indo-European
PIH	: Proto-Indo-Hittite
Prof.	: Profesör
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
yak	: yaklaşık
yy.	: yüzyıl

GİRİŞ

Son yıllarda, Batı Anadolu'nun Tunç Çağı'na bakıldığında tarih, arkeoloji ve dil bilim üzerine yapılan çalışmaların genelinde, bıraktıkları kültürel izlerin hala güçlü bir şekilde yaşadığını fark ettiğimiz Luviler daha çok merak uyandırıyor. Yunanistan'da kullanılmış olan Linear B yazısından 300 yıl öncesi yazı bilgisine sahip olan ve Tunç Çağı sona erdikten sonra, diğer tüm toplumlar yazı bilgisini kaybettiğinde, Luviler hiyeroglif yazısını kullanmaya devam ediyordu. Anadolu'nun büyük bir bölümünde Luvice konuşulurken, Hitit Dili sadece Orta Anadolu'nun merkeziyle sınırlıydı.

Anadolu'ya M.Ö. 5000-4000 yıllarından itibaren geldiği düşünülen Hint-Avrupa dili konuşanların, M.Ö. 2. binde, Luvice, Hititçe, Palaca şeklinde, Ön-Anadolu dillerini oluşturduktan sonra, Luvi dilinin konuşulduğu topraklar, Hitit, Miken, Minos uygarlığının toplam büyüklüğü kadardı. Ayrıca M.Ö. 1200'lerde aniden yıkılan Hititlerin aksine Luvi Kültürü aniden ortadan kaybolmamış, M.Ö. 1100 yılından sonra, Miken Kültürü'ne ait Linear B yazı bilgisi tarihe karışırken, Luvi Kültürü'nün devam ettiğinin ispatı olan Hiyeroglif Luvicesi ise varlığını 500 yıl daha sürdürmüştür. Buna rağmen arkeologlar Ege coğrafyasının erken tarihini oluşturan temel unsurları sorgulama konusunu ihmal etmeye devam etmektedir. Son zamanlarda Ege coğrafyasının Tunç Çağı ile ilgili bilgileri konu edinen çok kapsamlı kitaplar yayınlansa da bunlarda da Batı Anadolu neredeyse tamamen göz ardı edilmeye devam edilmektedir. Biz de Anadolu'da eşsiz eserler bırakmasına karşın tarihe damgasını vuramamış olan bu halkı inceleyip ayrıntılı bir şekilde ele almaya çalıştık.

Onların yalnızca Batı Anadolu'da değil; Filistin ve Kuzey Suriye'den Kızılırmak'ın döküldüğü Karadeniz kıyılarına, Çukurova düzlüklerinden Girit Adası'na değin geniş bir coğrafyada, dilleri, töreleri, inançlarıyla yer ve kişi isimleriyle bıraktıkları düşünülen izler, bugüne dek fazla dikkat çekmemiş parlak bir geçmişi gözler önüne seriyor. Biz de Batı Anadolu çerçevesinde Luviler'i ele almaya, büyük bir güce sahip olmadan Yunanistan anakarasında kurulu Miken Uygarlığı ile Orta Anadolu'da bulunan Hitit Uygarlığı arasında kalan bölgede, yerel küçük devletler ve şehirlerden oluşan siyasi bir ağın varlığı ve bu uygarlığın nasıl ortaya çıktığı, Anadolu'nun toplumsal, siyasi yapısı, Luvi devletleri hakkında ulaşılabilen bilgiler ışığında bir açıklık getirmeye çalıştık.

Batı Anadolu'nun Geç Tunç Çağı'na gösterilen bu ilgisizliğe çeşitli açıklamalar sunulmaya çalışıldı; örnek olarak bu bölgede ağırlıklı olarak yarı göçebe halkların yaşadığı ileri sürülse de bölge, bereketli topraklar, doğal limanlar, özellikle altın gibi değerli madenler, uçsuz bucaksız ormanlar ve su kaynakları yönünden son derece zengin olmasına rağmen, Tunç Çağı'nın Anadolu'suna bir katkıda bulunmadığını düşünmek imkansızdı. Batı Anadolu'da, Hitit ve Miken kültüründen farklı bir kültürün varlığı, eser bakımından zengin ve büyük ölçülere sahip, fakat günümüze kadar büyük oranda araştırılmamış höyüklerin tespit edilmeleri ile desteklenmişti. Eskişehir ile Antalya illerinin batısında kalan bölgede MÖ. 2. bin yılına tarihlenen 340 yerleşim merkezi belirlenmişti. Bu binlerce yıllık kültürel izler taşıyan, eser bakımından zengin ve geniş ölçülere sahip 340 höyük, Luviler'in yaşadığı bölge olarak tanımlanmıştı. Ayrıca başkenti Abasa/Efes'te bulunan bağımsız Tunç Çağı Krallığı Arzava'nın hükümdarları Luvice isimler taşımaktaydı. Grekçe'de Luvice'den alınan birtakım sözcükler bulunmaktaydı, üzerlerinde Anadolu hiyeroglifinin kullanıldığı objelerle hem Truva hem de Miletos'ta karşılaşılıyordu. Bu objelerin her iki bölgeye de dışarıdan getirilmiş olduğu ihtimali olmasına rağmen, Batı Anadolu'da doğal yerlerinde bulunan birtakım kaya kabartmalarının açıkça Anadolu hiyeroglifi ile yazılmış olduğu gözlemlenmekteydi. Bütün bu bulgular Luviler'in Batı Anadolu'da, Miken ülkesinin yakın çevresindeki somut varlığının işaretiydi. Hitit Kanunları'nın son sürümünde Arzava'nın bir noktada yer adı olan Luviya'nın yerine kullanıldığı uzun zaman önce gözlemlenmişti. Bazı akademisyenler bunu Luviya ve Arzava'nın özdeş olduğunun kanıtı olarak değerlendirmiş, bu da onları Luviya yurdunu Anadolu'nun batı kısmında aramaya sevk etmişti. Ancak görünen o ki Luviler tüm Anadolu'ya ve hatta daha ötesine de yayılmıştı. Luvi halkına ilk olarak antik Anadolu medeniyetlerini inceleyen akademisyenler ilgi duymuştu. Hititolojik araştırmalardaki önemine karşın, Luviler üzerine yapılan tartışmalar Anadolu araştırmacılarının çevreleriyle sınırlı değildi. Trevor Bryce, H. Craig Melchert, James Mellart, Susanne Heinhold Krahmer, J. D. Hawkins, Eberhard Zangger, Luviler üzerine ayrıntılı çalışmaları olan bazı bilim insanlarıdır. Bizde bu bilim insanlarının eserlerini kaynak alarak, araştırmamıza yön vermeye çalışacağız. Diğer kültürler 100 yılı aşkın bir zamandır araştırılırken Luvi araştırması konusunda daha başlangıç aşamasındayız. Bu konudaki boşluğu doldurmak ve dönemi aydınlatmak açısından oldukça önemli olduğunu düşündüğümüz bir bölgenin önemli bir zaman birimini ele almaya çalıştık. Zamanın aydınlanması için ışık tutacak dönemin siyasal, toplumsal,

ekonomik yapısıyla ilgili bilgi sahibi olmamız sağlayacak bu çalışmanın, faydalı olacağını ummaktayız.

1.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmamızın konusunu, Tunç Çağında Batı Anadolu'daki Luvi toplulukları olarak belirledik. Luvi topluluklarının Anadolu'ya göç ettikleri zamandan başlayarak, yaşadıkları coğrafya, sosyo-kültürel ve siyasi yapısı hakkında bilgiler verilip, dönemin baskın güçleri ile olan ilişkilerine değinmeye çalıştık.

Şimdilik elimizdeki verilerle sadece Luvi coğrafyasının ve Luvi siyasi yapısının anlaşılması için uğraş verebilmekteyiz. Ancak gelecekte, Batı Anadolu'da, Tunç Dönemi'ne tarihlenmiş yerleşimlerde yapılan kazı çalışmaları devam ettikçe konumuza dair daha çok kaynak bulunabileceğine inanıyoruz.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, Tunç Çağında Batı Anadolu'da yerleşmiş bir uygarlık olan Luvilerin günümüze kadar yapılmış tüm çalışmalardan elde edilen verileri analiz ederek Luvi coğrafyasına ilişkin güncel bir çerçeve çizmektir. Geçmişten günümüze elde edilen konuya dair tüm materyallerin karşılaştırmasıyla Luvi araştırmalarının geldiği noktanın kavranmasını amaçlamaktayız. Bu çalışma ile gelecekte Luviler üzerine akademik araştırma yapmak isteyenlere bir katkı sunabileceğimizi düşünmekteyiz.

Çalışmamızda kullandığımız kaynaklardan elde ettiğimiz verilere göre, M.Ö. 3. binyılda Hint-Avrupa dili konuşan halkların (Luvi, Hitit, Pala) Anadolu'ya nasıl geldikleri konusunda değişik görüşler ele alınmıştır. Tunç Çağı Batı Anadolu'sunda, Luvi Dili'nin konuşulduğu coğrafyanın, Hititler'e ve başka çağdaşı uygarlıklara göre daha geniş bir bölgede kullanıldığı tespit edilmiştir. Hitit kaynaklarından elde edilen bilgilere göre Orta Anadolu'ya egemen olan Hitit krallarının zaman zaman Batı Anadolu topraklarında bulunan vassal krallıkları (örneğin Arzava) işgal ettikleri, yağmaladıkları ama asla kalıcı bir şekilde var olmadıkları anlaşılmaktadır.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmamız, Demir Çağ'ında da varlığını sürdüren Luviler'in sadece Tunç Çağı'ndaki durumunun incelenmesi ile sınırlandırılmıştır. Luviler'in tarih sahnesinden çekildiği dönemi anlamak açısından Demir Çağı'ndaki akıbetine kısaca değinilmiştir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşadıkları bilirse de Batı Anadolu bölgesindeki Luvi toplulukları ele alınmıştır. Çalışmamızın bir kısmında Luviler'in Orta Anadolu'da da

yaşadıklarına dair kanıtlara değinilmesi çağdaşları olan Hititler ile ilişkilerini irdelememiz açısından önemlidir. Araştırmamızın temel konusu Tunç Çağında Batı Anadolu'daki Luvi topluluklarını incelenmesidir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamız tanımlayıcı bir alan araştırması olduğundan, yöntem olarak nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda tez konusu ile ilgili birinci elden kaynaklar ve modern literatür incelenmeye çalışılmıştır. Luviler'e ilişkin bilgiler özellikle Hitit döneminden kalma çivi yazılı belgeler ve Hiyeroglif Luvicesi ile yazılmış kaya yazıtlarından gelmektedir. Bu sebeple Hititlerin tarihini yakından incelemek konumuzun daha iyi anlaşılmasında önemli bir yere sahip olacaktır. Bunun yanında bazı Mısır epigrafik belgelerinden de bilgiler elde edilmiştir.

Luvi vassal krallıkları ve topluluklarının yaşadıkları coğrafi sınırları çizerken, verilen bilgileri doğrudan ve dolaylı kaynaklar olarak ikiye ayırmamız gerekmiştir. Bize göre doğrudan kaynaklar; bölgede yapılan arkeolojik Tunç Çağı tabakasından çıkan bulgular; Beycesultan'da (Denizli-Çivril) bulunan hiyeroglif Luvice yazılı bronz mühür, sınır belirteci olarak nitelendirilmiş, Karabel'de bulunan Mira Kralı Tarkasnawa'nın kaya rölyefi gibi örnekleridir. Bununla birlikte Hitit krallarının, Luvi kralları ile yaptıkları antlaşma belgelerinde onlara çizdikleri sınırları belirten kentlerin günümüz coğrafyasına karşılık gelen yerleri belirlenip, karşılaştırılmıştır. Buna, Kupanta-Kurunta Antlaşması'nda bahsedilen Mira Ülkesi'nin kuzeybatı sınırı olarak belirlenen Madunassa kentinin, günümüz de Manisa Gölmarma'ya denk gelmesi örnek verilebilir. Dolaylı belgeler ise; başka bir bölgeye gidilen güzergâh üzerinden geçildiğinde bahsedilen yerlerin yakınlık derecesinden komşu olan krallıkların belirlenmesini sağladığımız antlaşma ve mektup kayıtlarıdır. Buna, II. Muwatalli döneminde Wilusa'ya yardıma gidilirken önce Seha Nehri Ülkesi'nden geçildiğini anladığımız Manapa-Tarhunda mektubu örnek verilebilir.

Yukarıda ifade ettiğimiz Luvi krallıklarının lokalizasyonu ile ilgili kaynaklar, net bir sınır çizgisi algısı yaratamasa da genel bir çerçeve içerisinde günümüz coğrafyasına uyarlanmasını sağlamıştır. Ayrıca Hitit, Ahhiyawa, Mısır, Arzava gibi çağdaş medeniyetler arasında gerçekleşen diplomatik yazışmalar incelendiğinde, konularının paralellik göstermesinden dönemin güç dengesinin hangi medeniyet üzerinde toplandığı ve hangisinin gerilemekte olduğu tahmin edilebilmektedir. Mısır ve Arzava arasında geçen M.Ö. 1200'lerin son çeyreğinde gerçekleşen yazışmada Hititlerin Anadolu topraklarında hakimiyetini kaybetmeye başlaması ve Arzava'nın dönemin etkin gücü olarak algılanması şeklinde örneklendirilebilir.

Bu bilgileri edinebildiğimiz modern literatür açısından öncelikle belirtilmesi gereken eser, Craig Melchert'in editörlüğünde basılmış Trevor Bryce, J. David Hawkins gibi önemli isimlerin makalelerinin de bulunduğu *Luwians*'tır. Yine Bryce'in *The Kingdom of the Hittites* kitabında Luvi, Arzava ve diğer Batı Anadolu krallıklarına ayrıntılı yer verilmiştir.

Bir diğer önemli eser ise, James Macqueen'in, *The Hittites and Their Contemporaries in Asia Minor*'üdür. Bu eserde, Hint-Avrupa dili konuşanların Anadolu'ya geldikleri zamandan itibaren Hitit Batı Anadolu ilişkileri ele alınmıştır. Konu ile ilgili çalışma yapmış bazı yerli araştırmacılar ise, Ahmet Ünal, Metin Alpaslan, Meltem Doğan Alpaslan, Sedat Alp gibi isimlerdir.

Ayrıca Luviler hakkında son dönemde yapılmış en ayrıntılı bilgi edinebileceğimiz, Luwian Studies vakfı başkanı Jeoarkeolog Eberhard Zangger'in, *Luvi Uygarlığı Ege'nin Bronz Çağındaki Eksik Halka* eseri, Tunç Çağı Batı Anadolu'sunu, Hitit kaynakları dışında ele almış ve farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

BÖLÜM I

1. LUVİLERİN TARİHSEL SÜRECİ

1.1. Luvilerin Kökeni Hakkında Öne Sürülen Bazı Görüşler

Luviler, günümüz Türkiye sınırları içerisinde bulunan Anadolu'nun kuzeybatısından, Ege ve Akdeniz kıyıları dahil olmak üzere, Batı Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'ya değin varlığı, gerek Hitit kaynakları ve bazı Luvice hiyeroglif yazıtlardan ispatlanmış, vassal krallıklar şeklinde yönetildiği düşünülen coğrafyası hakkında fikir birliğine varılamamış kadim bir halktır. Bu halkın Anadolu topraklarına nereden geldiği ya da “Anadolu'nun en eski sakinleri mi?” olduğu konusunda net bir bilgi olmadığı gibi, kökenleri hakkında da çalışma yapan araştırmacılar tam olarak bir fikir birliğine varamamıştır. Bizde bu tartışmaları bir başlık altında toplamaya ve farklı görüş sahiplerini ve görüşlerini değerlendirmeye çalışacağız.

Batı Anadolu'nun etnik yapısı, tarihin neredeyse hiçbir döneminde homojen olmamıştır. Özellikle Geç Kalkolitik'te (M.Ö. yak. 5000 – 4000), Anadolu'ya doğru bir göç dalgası olduğu düşünülmüş, Batı Anadolu'da bu dalganın ilk uğrak yeri olmuştur (Tiro, 2011: 35). Döneme ait herhangi bir yazılı kaynak bulunamayacağı ve Anadolu'ya Luviler ile eşzamanlı geldiği düşünülen Hititler'in de geçmişleri hakkında hiçbir yazılı kaynak olmadığı için öne sürülen bazı hipotezleri savunan bilim insanları, araştırmalarını dil, onomastik ve arkeolojik bulgular üzerinde yapmıştır. Biz de ilk olarak dil bakımından fikirlerini öne süren araştırmacıların görüşlerini sunacağız.

1.1.1. Konuyu Dil Bakımından Ele Alan Bazı Araştırmacılar

M.Ö. 5000'lerde, Ön-Anadolu dilleri, Hititçe, Luvice, Palaca dillerine evrilirken, Anadolu'dan Yunanistan'a geçmiş, Balkanlar'a girmiş çiftçilerin Arkaik PIE (Proto Indo-European) dili M.Ö. 5000'lere dek küçük diyalekt farklılıklarıyla, M. Gimbutas'ın “Eski Avrupa dediği Balkanlar'dan, Tuna boylarına değin konuşulan, Balkan PIE, Step PIE ve Kuzey, Kuzeybatı PIE dilleri olarak ayrışlıyordu (Gimbutas, 1993: 205). Melchert ve C. Watkins gibi bir kısım bilim insanı bu terminolojiyi değiştirmeden Hint-Avrupa dillerinin bir alt grubu olarak “Anadolu dilleri” deyimini kullanmayı sürdürürken, Sevoroshkin, P. Sidwell, A. Kassian, A. Lerhman gibi diğer bir grup dil bilgini Anadolu dillerinin, PIE'dan ayrı olarak, PIH (Proto Indo-Hittite) adını verdikleri dilin, onunla ortak bir atadan, doğduğu teorisini geliştiriyordu (Taşkın, 2018: 100).

Daha öncede bahsettiğimiz gibi Tunç Çağı'nda, Anadolu'da Hint-Avrupa dillerini konuştuğu bilinen, üç ayrı topluluk vardı; batıda Luviler, kuzeyde Palalar ve Orta Anadolu'da Nesite (Hititçe) denen dili konuşanlar. Bu gruplara verdiğimiz isimler, Hitit başkenti Hattuşa arşivlerinde bulunan çivi yazılı tabletlerde de belirtildiği gibi, kendi ifade şekilleriyle günümüze aktarılmıştır. Bu dillerin isimleri; Luvili (Luviya dilinde), Pālaumnili (Pala dilinde) ve Eš'i'li, Naš'i'li veya Niš'i'li (Nesa dilinde) terimleriyle tanımlanan birkaç Hint-Avrupa dili olmak üzere gruplanmıştır. Arkeolojik buluntuların eksikliği sebebiyle, bu grupların yerleri öncelikli olarak bazı yer adlarının, tanrı adlarının ve şahıs adların kendi dillerindeki coğrafi dağılımına göre belirlenmiştir. M.Ö. 3. binyılda, hatta 2. binyılın başlarındaki Anadolu'daki etnik ve dilsel grupların tanımlanması yapılamamışken, Hint-Avrupalıların kökenleri üzerine tartışmaların hala devam etmesi çok doğaldır. M.Ö. 2. binyılın başlarında Assur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait belgeler, Anadolu dilleri ile ilişkilendirilebilecek şahıs adları ve sözcükler içermekte, ama bu durum Anadolu'da Hint-Avrupalıların varlığından öte bir kanıt oluşturmamaktadır. M.Ö. 17 yy.'dan itibaren, Hititler'in kendi metinlerinde bile herhangi bir Hint-Avrupa topluluğunun göçüne ilişkin kesin bir kanıt bulunamamaktadır. Bu sebeple, Hint-Avrupa dilleri konuşan halkların kuzeyde bir yerlerde bulunabilecek ana vatanlarından, Anadolu'ya göçtükleri yönünde bir görüş ileri sürülmektedir (Takmer, 1999-2000: 22). Bu görüşler doğudan; (Doğu Anadolu, Güney Kafkasya, Kuzey Mezopotamya), kuzeyden; (Güney Rusya, Karadeniz'in kuzeyi) ve batıdan; (Orta Avrupa, Balkanlar) olarak önerilmekte ancak herhangi bir fikir birliğine varılamamaktadır. Bu göç öyküsünün ne zaman olduğu, kitleler halinde mi yoksa zaman içerisinde mi gerçekleştiği yönünde de ortak bir kanıya ulaşılamamaktadır. F. Sommer ve H. Otten, gibi bilim insanları, Luviler'in, yalnızca dilsel kanıtlara dayanarak, M.Ö. 3000'de, Hititler ve Palalar ile yaklaşık olarak aynı zamanda Anadolu'ya girdiğini varsaymış olsa da K. Bittel ve Mellart arkeolojik kanıtları da ele alarak, Luviler'in M.Ö. 3. binyılın başlarında Anadolu'ya giren ilk topluluk olduğunu (Mellart, 1958: 28) ve 3. binyılın sonlarına doğru Hititler'in (Neš'i'li) geldiğini iddia etmiştir. Bir başka araştırmacı grubu ise, sıranın tersine çevrilmesi gerektiğini savunmuş, ilk aşamayı Hititler ve Palalar'ın temsil ettiğini ileri sürmüştür (Bryce, 2005: 11). Melchert ve Steiner'in hipotezi ise; Hitit, Luvi, Palaların M.Ö. 4. binyılın sonunda, Balkanlar'dan gelip İstanbul Boğazı üzerinden Anadolu'ya girdikleri, Hititçe ve Palaca'nın ilkel biçimini konuşanların Kuzeybatı Anadolu'da bir süre kaldıktan sonra Orta ve Orta-Kuzey Anadolu'ya göç ettikleri, ilkel (proto) Luvice konuşanların geride kalarak daha sonra Güney ve Batı Anadolu'ya M.Ö. 3.binyıldan önce, Hitit ve Palalar'la

birlikte ya da hemen sonra, Batı ve Güney Anadolu'ya yayıldığı yaklaşımını savunmuştur (Melchert, 2003: 26). Mouton'da Luviler'in, Anadolu'ya Hititler'den ayrı girdiği tezini dilbilimsel açıdan şüphe taşıdığını düşünmüştür. Çünkü Hititçe ve Luvice, Anadolu kaynaklı olmayan, Hint-Avrupa dillerinden farklı olarak birtakım ortak yenilikleri paylaşmaktadır. Bu yeni özelliklerin Anadolu'da geliştiğini, ilk olarak Avrupa'dan Anadolu'ya gelen Hint-Avrupa dilinin, Ön-Anadolu'ya yakın olduğunu varsaymanın daha akılcı olduğunu öne sürmüştür (Mouton, 2018: 20- 24 dipnot). C. Renfrew ise bölgede olan kültürel ve dilsel değişimi toplu göçten ziyade süreçsel olarak tanımlamıştır. A. H. Sayce' da, Hint-Avrupa dillerinin, Küçük Asya'da geliştiğini öne sürmüştür (Renfrew, 1988: 35). Bu görüşler klasik "Schrader, Childe, Gimbutas ve Mallory'nin görüşlerinden tamamen farklıdır. Proto-Hint-Avrupa'nın yayılışı doğudan, batıya (steplerden Orta Avrupa'ya) değil, batıdan doğuya (Orta Avrupa'dan steplere) doğrudur. Bu yaklaşım, Proto-Hint-Avrupa'nın ana vatanı olarak Kafkasya ve Doğu Anadolu'yu gösteren Gamkrelidze ve İvanov'un görüşlerinden de farklıdır ve merkez olarak Anadolu'da Konya Ovası'nı işaret etmektedir. Arkeolojik olarak doğrulanması zor olmakla beraber, Anadolu çıkışlı, doğuya doğru olan çiftçi toplum hareketleri Hazar Denizi'ne kadar ulaşmaktadır (Renfrew, 2001: 44; Taşkın, 2018: 80).

Hint-Avrupa dili konuşan göçmenler, M.Ö. 3500'lerde, Gimbutas'ın "Old Europe" diye adlandırdığı Balkanlar'dan hareketle, Kafkasya'ya, Karadeniz'in kuzeyinden aşama aşama gelmiş kurgan kültürüne sahip ataeril topluluklar tarafından asimile edilmişti. M.Ö. 3000-2500 dolaylarında da, Anadolu'ya girmişler ve varlıklarının izlerini göstermeye başlamışlardı. Kurgan teorisi, çoğu dil bilgini arasında var olan Hint-Avrupa dillerinin, Anadolu'ya Anadolu dışından geldiği konusundaki genel varsayımıyla uyuşmaktaydı (Taşkın, 2018: 99). Bryce'ın bu konudaki düşüncesi ise, M.Ö. 1700 yıllarına gelindiğinde, Luvice konuşan grupların, Anadolu'nun batı yarısında geniş alanları tuttukları yönündeydi. Luvi nüfus gruplarının temel göç modelinin güneydoğu yönünde hareket etmek olduğunu, bunun sonucunda, Luviler'i, Hitit Krallığı ile temas haline getirdiği yönündeki fikrini öne sürmüştü. Bryce, ihtiyatlı davranarak göç modelindeki bu yeniden canlandırmaya, Balkanlar'dan Anadolu'ya yapılan Hint-Avrupa göçlerinin önceden varsayılmış modeline dayanarak ulaşmaktaydı. Bu konuda İngiliz arkeolog James Mellart ile bağdaştırılan düşünce şekline kısmen uyarak binyıl ortasında meydana gelen Luviler'in Anadolu işgalinden söz etmişti (Mouton, 2018:13).

M.Ö. 2. binyıldan itibaren, Anadolu’da yaşayan halkların, ısrarla göç yoluyla buraya geldikleri varsayımının ana nedeni C. Renfrew’in çarpıcı açıklamalarına kadar Anadolu’nun, Hint-Avrupa dillerinin konuşulduğu coğrafya haline nasıl geldiği sorusunun boşluğuyla. Efsanevi Hint-Avrupa halklarının, arkeolojik bulgularla da desteklenen, Karadeniz’in kuzeyindeki ana vatanlarından doğuya ve batıya yayılmaları temeline dayandırılmaları ve “Kurgan teorisi” ile bu boşluğun doldurulmaya çalışılmasıydı (Takmer, 1999-2000: 23). Renfrew’e göre, Anadolu’dan, Avrupa’ya geçen ilk çiftçilerin yayılma yolu ile Hint-Avrupa dillerinin Avrupa’da yayılma yolu aynıydı. Anadolu’nun ilk çiftçileri ilkel bir Hint-Avrupa dili konuşuyorlardı (Renfrew, 2001: 41). Renfrew gibi Sherratt’de, Hint-Avrupalılar’ın atalarının kökenini ve ilk yayılışını Yakın Doğu’daki çiftçiliğin gelişmesine ve yayılmasına bağlıyordu. Bununla birlikte, bu dilin Batı Anadolu ve Balkanlar’a yayılmasının ilk aşamaları, Proto-Hint-Avrupa öncesinde gözlemlenebiliyordu. Onlara göre Proto-Hint-Avrupa dili, Karadeniz’in batı ucundaki ticari faaliyetlerle başlayan etkileşimlerden oluşmuştu. Bu kıyı bağlantıları aracılığıyla büyüyen ticaret ağlarıyla bağlantılı olarak 3. binyılda Karadeniz kıyılarındaki (ve belki de Ege’de) kültürler Anadolu’ya girmeye başlamış ve Anadolu’da halihazırda var olan halkların etkileşimiyle gelişen Hint-Avrupa dilleri, Ön-Anadolu dillerine evrilmişti. Kısacası, halkların göçleri değil ticari faaliyetleri kolaylaştırmak için dillerin etkileşimi olduğunu iddia etmişlerdi (Darden, 2000: 209). Troia ve Balkanlar arasındaki benzeşimde, etki yönü üzerindeki tartışmaların hala sonuçlanmamış olması, bu göç hikayesinin istila ile değil de sosyo-ekonomik nedenlerle açıklanması gerektiği yönünde önemli bir göstergeydi. Bu yolla, önemli kültürel komplekslerin, yerel etmenler sonucunda nasıl ortaya çıktıkları görülebilmekteydi. Yeni ideolojilerinin ve kendini ifade etme yollarının geniş çaplı benimsenmesine yol açan karşılıklı etkileşim ağları sayesinde oldukça geniş alanlarda etkili olabilmişlerdi.

Araştırmalarını farklı bir bakış açısıyla ilerleten, Gray ve Atkinson, 2013’de, “cladistic method”¹ e dil bilim kurallarını birleştirmiş, “phylogenetics”²adını verdikleri yeni bir yöntem oluşturmuşlardı. Farklı coğrafyalarda konuşulmuş olan, Hint Avrupa dilinin kelime ve gramerini bilgisayara yükleyerek; dillerin, nasıl yayıldığı ve değiştiği konusundaki

1 “Cladistics, organizmalar arasındaki ilişkileri varsaymanın özel bir yöntemidir. Diğer yöntemler gibi, kendi varsayımları, prosedürleri ve sınırlamaları vardır. Kladistik artık filogenetik analiz için mevcut en iyi yöntem olarak kabul edilmektedir, çünkü organizma ilişkilerinin açık ve test edilebilir bir hipotezini sağlamaktadır.” (Smith, 2005: 1)

2 “Filogenetik”, tüm organizma grupları arasındaki evrimsel ilişkiyi ata-soy ilişkileri şeklinde ortaya çıkarmayı amaçlar. Organizmaların sahip olduğu moleküler mekanizmalar, tek bir ataya sahip olduklarını göstermektedir. Ortak atadan evrimleşmeleri sayesinde türler, birbirleriyle ilişkilendirilebilirler (Sarıçam, Müştak,2015: 58).

gözlemlerinin sonucunda ulaştıkları dil ağacının kökünün, Hint Avrupa dillerinin kaynağının, Anadolu olduğu şeklinde açıklıyorlardı (Taşkın, 2016: 38). Konuyu, daha önceleri ele alan Hawkins ise, Anadolu hiyerogliflerinin kökeninin; bu yerde bir Ön-Anadolu dili konuşan halk tarafından yaratılmış olduğunu, geçmişte yazının yerel oluşumuna neden olan bir dışsal etki olarak da Ege bağlantısını savunmuştu. Bu iddiaların kanıtı olarak: Girit Hiyeroglif-Linear yazılarının ve Anadolu mühürlerinin üzerindeki hiyerogliflerin, paralel gelişiminin logogramlar ve hecelere dayalı yazma sistemlerine yol açmasıydı. Anadolu'da kronolojik açıdan, Girit'ten daha önce görülmüştür. Bu tarih, Girit'te yaklaşık M.Ö. 1900 ve sonrasıdır ki Anadolu'da yaklaşık M.Ö. 1600 ve sonrasına karşılık gelmektedir. (Hawkins, 2011: 155). Renfrew'un önerdiği teori de bu yöndedir, Hint-Avrupa dili konuşanlar Anadolu'ya dışarıdan gelmemişti ve Hint-Avrupa dillerinin doğduğu yer Anadolu idi. Daha sonra Luvice, Hititçe ve Palaca olmak üzere kendi içinde ayrılmıştı. Yine, Renfrew gibi düşünen Drews, Proto-Hint-Avrupa'nın, Kuzey Karadeniz kökenli olduğunu kabul ediyordu. Batı Anadolu'da Neolitik'ten itibaren bir süreklilik olduğunu öne sürmesi (Drews 2001: 259-260) ve bu ilkeye dayalı olarak, Proto-Hint-Hitit'ten Proto-Anadolu'ya evrimin Anadolu'da gerçekleştiğini iddia ediyordu (Woudhuizen, 2017: 313).

1.1.2. Konuyu Onomastik Bakımdan Ele Alan Bazı Araştırmacıların Görüşleri

Luviler'in kökenini yer adlarından yola çıkarak araştıran bazı bilim insanları, substrat dillere ait olduğu bilinen *-anthos*, *-assos* sonekli yerlerin, Güney Anadolu'da özellikle Akdeniz'de yaygın bir şekilde görülmesi sebebiyle ele almıştır (Memiş, 2007: 34). Bu son ekler akla yatkın bir şekilde Luvi Dili ile bağdaştırılabilir. Anadolu ve Yunanistan'da bulunan ve Yunan kökenli olmayan *-anthos*, *-inthos*, *-assos*, *-essos* ve benzer bir şekilde biten birçok yer isminin olması (Kitto, 2017: 15) ve dağılımları, Luvice'nin, daha doğrusu filolojik atasının bir zamanlar hem Batı Anadolu'nun hem de Yunanistan'ın geniş alanlarında konuşulduğunu göstermektedir. Bu kanıya dayanarak, başlangıçta Yunanistan'a gelenlerin 'Luviler' olduğu öne sürülmüştür. Bu sondan eklemeli yer adları, yalnız Anadolu'nun güney sahillerinde değil, bütün Ege çevresinde, hatta Balkanlar'daki İllirya'da, Orta ve Aşağı İtalya'da ve Sicilya'da da yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. İşte bu duruma dayanarak, Schachermeyr, Hint-Avrupa dilleri konuşan kavimlerin Fırat nehrinden, Sicilya'ya kadar yayılmış olduklarını ileri sürmüştür. Goetze ise, substrat yani sondan eklemeli dilleri, Hint-Avrupa dillerinden saydığını, Luvice'de de görülen bu eklerin Güney Anadolu'da yoğun bir şekilde bulunmasına dayanarak, Luvilerin Güney Anadolu bölgesinde oturduklarını kabul etmekte idi. Ünlü arkeolog, James Mellaart ise, Luvice'deki Hint-Avrupalı olmayan substrat eklerin, Luvi

göçlerinden önce Anadolu yarımadasında mevcut olduğunu, sonradan bunların yeni gelen göçmenlerle karıştığını kabul ediyordu (Mellart, 1958: 28). Alman dilbilimci Paul Kretschmer de benzer görüşler öne sürerek Yunanistan'daki birçok yer adının, Yunanca konuşan insanlar gelmeden uzun zaman önce Anadolu'dan göç etmiş, Hint-Avrupa kökenli halklara dayandırılabilirliğini savunuyordu. Hugo Winckler, Mezopotamya ile Mısır'ın yanı sıra üçüncü bir uygarlığın Anadolu'da var olduğunu ve kendi hiyeroglif sistemine sahip olduğunu söylüyordu (Zangger, 2019: 9).

1.1.3. Konuyu Arkeolojik Açıdan Ele Alan Bazı Araştırmacıların Görüşleri

Konuyu arkeolojik açıdan ele alan bazı araştırmacılar yaptıkları kazı çalışmaları ve gözlemlerine dayanarak topladıkları verileri değerlendirmiştir. Biz de elimizdeki verileri baz alarak bu başlık altında irdedeceğiz. İlk olarak Çatalhöyük ve Beycesultan gibi önemli merkezlerde kazı çalışmalarında bulunmuş olan James Mellart, Luviler'in, Anadolu'ya, Hitit ve Palalar ile eş zamanlı olarak geldiği fikrinin arkeolojik bakımdan desteklenmediğini, Luvilerin M.Ö. 3. binyıldan itibaren, Balkanlar üzerinden geldiğini öne sürmektedir (Mellart, 1958: 26). Türk arkeologlarından Ekrem Akurgal'da Hint-Avrupa kökenli Hitit ve Luvilerin Tunç Çağı'nın ilk yüzyıllarından itibaren farklı zamanlarda ve küçük topluluklar şeklinde, Anadolu'ya girdiklerini öne sürmüştür (Akurgal, 1983: 31). Batı Anadolu'da en eski prehistorik yerleşmeler M.Ö. 3000 tarihine değin uzanmakta bunlardan birkaçı Troia, Demircihöyük, Beycesultan gibi merkezlerden oluşmaktadır (Akurgal, 2014: 12).

Macqueen'de, yöneticileri kalelerde yaşayan ekonomileri tarıma dayalı fakat asıl zenginliklerini metal ve madenlerden sağlayan küçük şehir devletlerinin, M.Ö. 3 binyılın sonundan itibaren görülmeye başladığını iddia etmektedir. Bunu Truva hazineleri ile örneklendirmektedir (Macqueen, 1986: 18). Christoph Bachhuber ise, Erken Tunç Çağı Batı Anadolu'sunun materyal kültüründeki geniş kapsamlı yeniliklerin, arkasındaki gücün büyük ölçekli göçler değil, değişen sosyal yapı olduğunu ileri sürmüştür. Bu hipotezini dönemin ticaret ağlarının öncüsü olan Troia'nın ortaya çıkışıyla desteklemiştir. Bachhuber aynı zamanda, yeni yaşam tarzının yayılmasının Hint-Avrupa dillerinin aynı elit iletişim ağları boyunca Anadolu'ya gelişi ve Anadolu boyunca yayılmasıyla uyum içinde meydana geldiği ihtimalini de kabul etmiştir. Böylelikle Anadolu'nun Hint-Avrupa dilleri konuşulan bir coğrafya haline gelmesini kapsamlı göçlere gerek duyulmadan açıklamaya çalışmıştır (Mouton, 2018: 20).

Bu dönemin en önemli merkezlerinden, Çanakkale Boğazı üzerinde, deniz yoluna hakim bir nokta olan, günümüzde Hisarlık tepesi olarak bilinen Troia (Wilusa)³ yerleşimi için (Childe, 1930: 19) göç güzergâhının giriş kapısı olduğu düşünülmüştür. Bu bağlamda Hint-Avrupa dili konuşanların Anadolu'ya, Balkanlar'dan geldiğine dair görüş bildirenlerin öncelikle Troia Uygarlığı'nın, M.Ö. 3000 dolaylarında kurulduğu sırada, Troia-Balkan ilişkilerini sorgulaması gerekmiştir. Bu noktada M. M. Winn'in, Doğu Balkanlar'daki Gumelnitsa ve Karanova VI kültürleri ile Mellart'ın Troia I üzerindeki yorumlarına göre, Luvilerin Anadolu'daki varlığını M.Ö. 2600 tarihe eşitlemekte ve son arkeolojik bulguların Balkan kültürlerini daha erkene tarihlemek gerekliliğini ortaya koyduğunu iddia etmektedir (Takmer, 1999-2000: 28).

Yine Winn'e göre, erken Troia ve Balkanlar arasındaki hareket yönünü tam olarak oturtulabilmiş olmasa da Hamangia ve Kernova'daki step kökenli tümülüslerden elde edilen C 14 tarihlerinin en azından Troia I evresindeki tarihlerle çağdaş olduklarının ortaya konması gibi bu dönemdeki yoğun kuzey-güney hareketleri göz önüne alındığında etki yönünün batıya doğru olduğu geleneksel görüşü ağır basmaktadır. Nitekim Mellart, Kernova'daki aşı boyalı mezarlar üzerine yaptığı gözlemlerine dayanarak, M.Ö. 2300 dolaylarında Anadolu'ya, Balkanlar'dan bir göç önermektedir. Böylelikle, Balkanlardaki Kalkolitik kültürlerin Troia I'den erken oldukları ve bu kültürlerin dağılmalarını ve değişime uğramalarını birçok kurgan ögesinin sızıışı ile koşullandırıldıklarını iddia etmektedir (Takmer, 1999-2000: 28). Eğer öyleyse, bu kültürün Hint-Avrupa dilini konuşan kişiler tarafından getirildiğini düşünebiliriz, o zaman bu dilin Kuzeybatı Anadolu'da Troia II döneminde konuşulmuş olması ve oraya Güneydoğu Avrupa'dan erken bir tarihte ulaşmış olması gerekmektedir. Ancak hem Troia I hem de Troia II yıkılmış olsa da (c. 2500 ve c. 2600 M.Ö.), Avrupa'dan gelen herhangi bir müdahaleci kültürel unsurdan hiçbir işaret bulunamamaktadır (Mouton, 2018: 20). Mellart'ın hipotezine göre ise, Doğu Balkanlardaki Gumelnitsa kültürünün taşıyıcısı olan Luviler, takriben M.Ö. 2500'lerde boğazlardan geçerek Troia 'yı yakıp yıkmışlar ve yerine Troia II şehrini kurmuşlardır. Sonra onların bir kısmı yerlilerle birlikte Ege adaları üzerinden Hellas'a giderek, orada Erken Hellas I kültürünü yaratmışlardır (Memiş, 2007: 35).

Macqueen'in tespitine göre, Balkanlar'dan başlayan göç hikayesine dair ulaşabildiğimiz en eski tarih, M.Ö. 3500 ila 3000'dir. Bu tarihler arasında, Hint-Avrupa dili konuşanlar, ana vatanlarını terk ederek birçok gruba ayrılmış, Batı Avrupa'dan, Kuzey

³ Wilusa'yı daha sonra başka bir başlık altında inceleyeceğiz (Schürr, 2019: 34).

Avrupa'ya, kadar yerel nüfuslara gelişmiş tarım teknikleri, atın evcilleştirilmesi gibi pozitif anlamda katkıları sebebiyle zahmetsiz bir şekilde entegre edilmiştir. İşte bu gruplardan biri de M.Ö. 2500-2300 yılları arasında Anadolu'ya gelmiş ve Hint-Avrupalı olmayan yerli gruplara katılmıştır (Macqueen, 1986: 6).

Sevin'e göre; göçebe bir yaşam süren bu boylar zaman zaman birbirleriyle savaşmışlar ve yenik çıkanları topraklarından sürmüşlerdi. Öyle anlaşıyor ki, önceleri Propontis'in güneyinde iç içe oturan Thrak boyları zamanla birbirinden ayrılmış, Batı Anadolu içlerine doğru yayılmış, kendi adlarını verdikleri bir nevi beylik denebilecek oluşumlar meydana getirmişlerdi (Sevin, 2019: 234). Dönemin süreklilik gösteren özelliklerinin yanında kuzeybatıdan, Troia I kültüründen gelme elemanlar çoğunluktadır. Kuzeybatı Anadolu İlk Tunç Çağı kültürünün, güneybatıda ortaya çıkışı Anadolu'ya Balkanlar'dan gelen istilacıların önünden kaçan göçmenlerle ilgili olabileceği düşünülmektedir (Sevin, 2003: 130) Troia I katmanıyla benzer özellik gösteren Luvi vassal krallığı yerleşim yeri olan Beycesultan'da bulunan ender saray kalıntısı, sur niteliğinde bir duvarla kaplanmış. Bölgelerde büyük yangınların işaretleri vardır ve şu anda belirlendiği adarıyla, yerleşik Erken Tunç II topluluklarından nispeten daha azı Erken Tunç Çağı'nın son aşamasına kadar hayatta kalmıştır (Takmer, 1999-2000: 10).

Bizi, M.Ö. 3000'e geri götüren döneminin izinin şu anda Güneydoğu Avrupa'da izlenemeyeceği ve Kuzeybatı Anadolu'yla benzerliğinin "kurgan denilen mezar etkisinin birkaç açık belirtisi olduğu kabul edilmelidir. Ancak Troia'nın müstahkem yerleşimi, Balkanlar'da ve Güney Rusya'da görülen kurgan tepe kalelerine konumlanma ve savunma bakımından benzerlik göstermektedir.

Proto-Hint-Avrupalıların, Kafkasya'dan, Anadolu'ya, Karadeniz steplerinden gelen bir istila düşüncesini ilkin Gimbutas ortaya atmıştır (Gimbutas, 1971: 168). Dayandığı veriler ise, özellikle Kura ve Aras nehirlerinin birbirlerine karıştıkları step bölgesinde bulunan kurgan mezarlarının ortaya çıkması olmuştur. Yine Hint-Avrupa dili konuşanların, Kafkasya'dan hareketle Anadolu'ya akın ettiği yönünde görüşte bulunan Childe Hint-Avrupa dili konuşanların ana vatanının Güney Rusya stepleri olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Ona göre kurgan mezarları "kurgan halklarının" M.Ö. 3500-2500 arasında atlı savaşçılar ve göçebe çobanlar halinde güneye doğru yayıldıklarının belgesidir ve delikli-taş savaş baltaları, evcil at kullanımı, savaş arabaları ve bunların Hazar Denizi'nden Dinyeper'e kadar düzenli bir biçimde bulunmaları Güney Rusya steplerinin, Hint-Avrupalıların anavatanı olduğunu

göstermektedir. Childe, atın önemini vurgulamış ve pastoral ekonomi ile Hint-Avrupa yayılımı arasındaki bağlantıyı daha sağlam bir temele oturtabilmiştir (Childe, 2018: 265).

Ahmet Ünal Hint Avrupalılar'ın anavatanı konusunu araştıranların kendi ırkçı ve emperyalist beklentileri çerçevesinde değerlendirme yaptıklarını belirterek, Hititler'in ve onlarla yakın akraba olan Luvilerin Çanakkale veya İstanbul Boğazı üzerinden Balkanlar'dan mı ya da Güney Rusya stepleri üzerinden Kafkasya'dan mı Anadolu'ya geldiklerinin bilinmediği ve konunun hala tartışıldığı tespitine varmıştır (Ünal, 1999: 5). Macqueen ise, Kafkasya'dan İç Anadolu'ya kadar bir yıkım hattı izlendiğinden ve bu hattın Hititler'in Güney Rusya bozkırlarından izledikleri yolla eşitlendiğinden bahsetmiştir. Bu yeniden yapılanmaya karşı birçok itiraz olmuştur. İlk ve en önemli itiraz ise, Assur belgelerinde bahsedilen şahıs isimlerinin birçoğunun yerel yöneticilerinkiler de dahil olmak üzere Hint-Avrupa kökenli olmasıydı. Bu sebeple itiraz edenler onların “proto-Hitit” olarak değerlendirilmelerini savunmaktadır. Birçok bilim insanının yaptığı ikinci itiraz ise, Gürcistan'daki ve sözde Hitit istilalarının geçtiği diğer alanlardaki arkeolojik kayıtlarda herhangi bir temel kırılma olmadığı yönündedir ve üçüncü olarak ise, itiraz edenler Hitit ve Luvi arasındaki dilsel ilişkiyi, Anadolu'ya farklı yollardan girdiklerini varsayamayacak kadar yakın görmüştür. O halde Balkanlar'dan Boğazlar yoluyla Anadolu'ya göç hareketi daha çok akla yakın gelmiştir. Batı Anadolu bölgesinin “Luvileştirilmesinden” sonra, ancak koloni döneminden önce, istilacıların, güneye, batıya ve daha sonra Orta Anadolu'ya yayıldığına dair kanıttır. Arkeolojik olarak bu yayılmanın gözlemlenmesi kolaydır. Alishar ve Kültepe'deki el yapımı 'depar' fincanları, Kilikya'daki sözde 'Truva' evresine karşılık geldiği düşünülmektedir (Macqueen, 1986: 30).

Sonuç olarak, filolojik bakımdan incelendiğinde, Hint-Avrupa dillerinin Anadolu'ya yayılması, Ön-Anadolu dilleri olarak bilinen Luvice, Hititçe ve Palaca olarak ayrılması, bu coğrafyada halihazırda bulunan yerli halkların dilleriyle harmanlanması neticesinde ortaya çıktığı düşünülebilir. Kafkasya geçitleri üzerinden yapıldığı düşünülen bu göç önerisi Balkanlar'dan, Çanakkale ve İstanbul Boğazı yoluyla olan göç önerisinden daha zor bir ihtimal gibi görülmektedir (Takmer, 1999-2000: 26). Kafkasya önerisinde, daha çok arkeolojik tabanlı olarak bilinen “Kurgan Teorisi”, Anadolu prehistoryasını daha iyi anlamak adına oldukça önemlidir (Gimbutas, 1971: 156). M. Gimbutas'a atfedilen, bu teori arkeologlar ve dilbilimciler arasında yaygın bir görüş olsa bile, kurgan kültürünün sırasıyla; M.Ö. 4. binyılda Balkanlar'a 3. binyılda Kafkaslar ve Anadolu'ya sızdığı düşüncesi ve bunu kanıtlar

nitelikteki bazı araştırmalar, bu göç güzergâhının Kafkasya'dan olamayacağı yönündedir. Bazı açılardan, Erken Tunç II aşaması, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde son Kalkolitik dönemden itibaren, uzun süreli bir kesinti olmaksızın meydana gelen bir dizi sosyal, politik ve kültürel gelişmenin doruk noktasını temsil ediyor gibi görünmektedir. Ancak bu aşamanın sonunda, belki 2300 civarında, Anadolu'ya ilk Hint-Avrupa göçleri teorisinin de temeli olan özellikle batıda ve güneyde büyük ve bazen şiddetli değişikliklerin olduğuna dair önemli bulgular görölmektedir.

Bu aşamada, Hint- Avrupa yayılımını arkeolojik temelli göç yorumlarının yerini alan ekonomik gerekçelerin izleri, Batı Anadolu öncelikli olmak üzere Anadolu'ya doğru kayan nüfus yoğunluğunun gelişmekte olan milletlerarası ticaret bağlamında daha iyi açıklanabileceği iddia edilmiştir. Bu ticari faaliyetlerin gereği bir kültür alışverişi olması sonucunda Anadolu topraklarının, doğal kaynaklar bakımından zenginliğini keşfedip, cazip hale gelmesi sonucu doğmuş olabilir. Dönemin Anadolu sakinlerinin bu yeni gelenleri kolay kabullenmesi ise tarım yöntemleri ve insan hayatını kolaylaştıran hayvan cinslerinin kullanım alanını geliştirme yöntemlerini onlardan öğrenmiş olmaları sonucuna bağlanabilir.

Bize en yakın gelen hipotez ise, bu göçün başlangıç aşamasının Balkanlar olması önerisidir. Bu ticaret ağının varlığına dair ileri sürölen tezler, Troia I'nin zenginliği destekler niteliktedir. Bununla birlikte, Hint-Avrupa dillerinin yayılımı açısından Anadolu prehistoryasının daha geç dönemlerinin karmaşıklığı ve Ön-Anadolu dilleri olan Luvice, Hititçe ve Palaca dillerine dönüşmesi meselesinin açıklanması da gerekmektedir. Tabii ki nüfusun yoğunlaşması sebebiyle birtakım olumsuzluklar görüş ayrılıklarını beraberinde getirerek kendi içlerinde çıkan anlaşmazlıklardan kaynaklı farklı bölgelere yayılma olasılığını arttırarak yerleştikleri yerde bulunan yerlilerle etkileşimine dayanarak Ön-Anadolu dillerini oluşturmuş olabilir. Bu süreci fiziksel güçler veya kültürel dağılım olarak yorumlasak da Luvi açılımına dayandırmak daha doğru gözökmektedir. Çünkü Anadolu'da, Luvice'nin Hititçe'den önce ve sonra hala kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Öyle ise gerçeğe en yakın kurgu şu olmalıdır ki: Ticaret ağlarındaki önemli noktaları ellerinde tutmaları sayesinde zenginleşerek toplum içinde önemli bir aşamaya gelenler varlığını, iktidar sembolleri ile perçinlemek istemişlerdir.

BÖLÜM II

2. LUVİ KÜLTÜRÜNÜN COĞRAFİK DAĞILIMI

2.1. Luvi Coğrafyası

Daha önceki bölümde bahsettiğimiz gibi M.Ö. 3. bin yılın sonunda, Anadolu nüfusu Hint-Avrupa dillerini konuşan üç grubu içeriyordu; bunlar Hititler, Palalar ve bir başka Anadolu halkı olan Luviler olarak bilinmektedir (Bryce, 2005; 11). Antik Anadolu tarihinde en az Hititler kadar önemli bir rol oynamış olsalar bile, Luvi araştırmaları, Hititoloji araştırmalarının çok gerisinde kalmıştır. Bunun nedeni olarak, Luvilerin tarihe kendileri ile ilgili herhangi bir belge bırakmamış ya da henüz bulunamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Luvilerin varlığı hakkında elde edebildiğimiz bilgiler bazı Luvice hiyeroglif yazılı rölyefler, damga mühürler, Hitit kayıtlarında bulunan yazıtlar ve Hitit yıllıklarında Luvi ve vassalları hakkında bahsedilen bölümlerden ileri gelmektedir. Bu belgeler sayesinde ulaşabildiğimiz bilgiler göz önüne alınarak Luvi coğrafyası ve yerleşim merkezleri hakkında bir tahminde bulunmaya ve çeşitli görüş bildiren araştırmacıların önerilerini değerlendirmeye çalışacağız.

Son yıllarda yapılan arkeolojik ve dilbilimsel çalışmalar Luvilerin, Hattuşa ve çevresinde Hititlerle birlikte yaşadığı, Hititçe'nin Luvi dilinin yoğun bir şekilde etkisi altında kaldığını göstermektedir. Çivi yazısıyla yazılmış tabletlerde görülen Luvice metinlerin varlığı artık Hattuşa nüfusunun tümünün Hititler'den oluştuğu tezini savunmada geçersiz kalmıştır. Bu nedenle Hitit metinlerinde bahsi geçen Hattuşas krallarından yaklaşık yarısının Hattice kökenli isimlere, diğer yarısının da Luvice kökenli isimlere sahip olduğu ortaya çıkmıştır (Mouton- Rutherford, 2018: 9). Onofrio Carruba, onomastik kanıt olarak “*nuwa'um*” (Luvi) etnik adını kullanarak Luviler'in koloni döneminde, Batı Anadolu'ya göçlerinden önce İç Anadolu'da yerel bir Luvi anavatanı olduğunu iddia etmektedir (Carruba, 1982: 35-51).

Ilya Yakubovich ise Hititçe'yi etkileyen dilin proto-Luvice olduğunu kabul etse de, Orta Anadolu'da Luvi dilinin ve kültürünün erken varlığının, Eski Krallık fetihlerinin ardından ortak bir göçün sonucu olabileceğini savunmaktadır (Yakubovich, 2005: 78). Dilbilimci Elisabeth Rieken, Hitit-Luvi dil temaslarını araştırırken Orta Hitit'te, Luvice'nin gerçek bir ivme kazandığını belgelemektedir. Fakat yapısal olarak Luvice'den etkilenmeye başlamış olsaydı, o zaman Hattuşa topraklarında önceden büyük bir Luvice konuşan grubun olması gerektiğini de öne sürmüştür (Goedegebuure, 2008: 173). Eski Hitit döneminde, Luvi dilinin, Hitit dilini önemli ölçüde etkilediği yönünde kesin kanıtlara ulaşılmıştır. Buradan, Hattuşa'nın erken zamanlarında bile Hititler'le birlikte, onların dilini etkileyecek ölçüde kalabalık Luvi

nüfusunun varlığından söz etmek mümkündür. Yakubovich, Luvi dilinin bu dönemde, Anadolu beyliklerinin içerisinde, resmi konuşma dili olmasının sebebinin, Konya Ovası ve Sakarya Nehri vadisi de dahil olmak üzere Küçük Asya'nın orta kesiminde şekillenip, yayıldığı teorisine dayandırmaktadır (Yakubovich, 2015: 2). Yine Tuwanuwa'da (modern Niğde-Bor civarı) (Savaş, 1998: 221) Luvi hiyeroglifiyle yazılmış damga mühürünün bulunması, M.Ö. 2. bin yılın yarısında bu bölgede hiyeroglifin bilindiği ve Luvi etnik grubunun burada yaşadığının başka bir işaretidir. Boğazköy'de, Kayseri' deki, Karakuyu, Fraktin ve Hanyeri' nde, Konya'da yer alan, Emirgazi, Köylütolu ve Yalburt'da bulunan hiyeroglifler, Luvice'nin Orta Anadolu' da yaşayan halk tarafından konuşulduğunun kanıtı olarak düşünmek gerekecektir (Alp, 2001: 14).

Luvi uygarlığının varlığı önceden beri birçok bilim adamı tarafından savunulmuş olsa da Luviya (KUR Lu-ú-i-ya) isimli bir coğrafyanın varlığının kanıtları ilk olarak Hugo Winckler aracılığıyla Boğazköy'deki çivi yazılı tabletlerden öğrenilmiştir (Zangger- Mutlu, 2016: 1056). Yine Batı Anadolu'nun Neolitik ve Tunç dönemi tarihine ışık tutan, Çatalhöyük ile Beycesultan'ı ilk olarak keşfeden James Mellaart'ta Hitit krallarının kontrolü altındaki Orta Anadolu'da yaşayan insanlardan ayırt edilmesi gereken bir uygarlık için "Luvi" teriminin kullanılması ve Batı Anadolu'ya yerleştirilmeleri gerektiğini öne sürmüştür (Zangger, 2019: 10). Batı Anadolu'da tipik İTÇ III çanak çömlek unsurlarının yayıldığı alanlar, MÖ 2. binyılın yazılı kaynaklarından bilinen muhtemelen Luvice konuşulan bölgelerle kabaca örtüşmektedir (Sarı, 2013: 308) Elde edilen bilgilerden yola çıkarak, 2. bin yılın başlarında, Luviler adlı bir Hint-Avrupalı grubun Batı Anadolu'nun geniş bölgelerini işgal ettiği görülmektedir. Güçlü bir siyasi birlik olmasa da Hitit kaynaklarında bölgenin büyük bir kısmından Luviya olarak bahsedilmektedir (Bryce, 2005: 52).

Buna rağmen, "Luviya" olarak kabul edilen bölgelerde, Luviler hakkında bilgi aktaran yazılı belge bulunamamıştır. Luvi dilini ele alan hemen hemen tüm çivi yazılı metinler, Hitit başkenti Hattuşa'nın tablet koleksiyonlarından gelmektedir (Bawanypeck, 2013: 159). Hititçe ya da Luvice çivi yazısı ile yazılmış hiyeroglif metinlerin neredeyse tamamı Hitit imparatorluğuyla ilgili bilgi verir (Giusfredi, 2016: 1). Hitit yasaları, Luviya adlı ülkeye ait, bu bölgenin coğrafi kimliğinin belirtilmediği birçok atıf içermektedir (Yakubovich, 2012: 534). Buna örnek olarak Hitit Kanunları'nın 22. ve 23. paragraflarından (Ünal, 2013: 8), Hatti Ülkesi'nden özgür bir kişiyi kaçıran ve Luviya topraklarından başka bir Hititli'ye ait bir erkek köleyi kaçıran ve onu ülkesine getiren bir Hititli, on iki şekel gümüş para cezasına çarptırılır.

Luviya topraklarından bir erkek köleyi kaçıran ve onu Hatti'ye getiren herhangi biri, köleyi hiçbir tazminat ödemedi sahibine iade edecektir. Luviya'ya yapılan atıflarda bulunan yasaların tüm sonuçları tamamen açık olmasa da bu kanundan anlaşılacağı üzere Luvi topraklarında Hititlerin de yaşadığı çıkarılmaktadır. Aynı zamanda yabancılar arasında en önemlisi tüccarlardır, kişilerin ve mallarının güvenliği, yöneticiler için özel bir endişe kaynağı olmuştur. Bu nedenle Hitit Kanunları şunu öngörmektedir: Bir kimse bir tüccarı öldürürse 100 mina gümüş ödeyecek ve para cezasından hanesini sorumlu tutulacaktır. Luviya veya Pala topraklarındaysa, 100 mina gümüş ödeyecek ve mallarını da değiştirecektir (Beckman, 2013: 205). Hatti sakinlerinin yanı sıra Luviya sakinlerinin de Hitit Kanunları hükümlerine tabi olduğu görülmektedir. Bu, Hatti'nin Luviya üzerinde herhangi bir siyasi veya idari kontrol uyguladığı anlamına gelmemektedir (Bryce, 2003: 29). Fakat Luviya sakinlerinin, Hattuşa sakinlerine kıyasla daha düşük seviyede bir yasal korumaya tabi oldukları ve Hattuşa sakinlerinden kanuni hak talebinde bulunabildikleri görülmektedir.

Genel olarak arkeolojik bulgular açısından da, Anadolu'nun batısının başlangıçta tamamen olmasa da büyük ölçüde Luvi bölgesi olduğu varsayılmaktadır (Beekes, 2003: 47). Bunu Gimbutas M.Ö. 2300 civarı Batı Anadolu'da bulunan Troya II, Polatlı II, Beycesultan XIII katmanları ve Tarsus gibi yerleşim yerlerinin tahrip edildiğinin gözlemlendiğini, Batı Anadolu'daki bu yıkımın muhtemelen Luvi dilini konuşanların işgaliyle bağlantılı olduğuyula ilişkilendirmiştir (Gimbutas, 1971: 186). Ancak kültürel gelişimde net bir kırılma olmamış, bunun nedeni Batı Anadolu şehir devletlerinin iktidar olma mücadelesinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir (Sarı, 2013: 311). Luvileri kendi başına bir kültür birliği olarak tanımlamak, aynı zamanda Hititlerin batı komşularına kimlik kazandırılmamıza da yardımcı olacaktır. Günümüzde kullanılan ve üzerinde Hitit devleti sınırlarının Batı Anadolu'da koskocaman bir devlet gibi gösterildiği tarihi haritalar gerçekte sadece bizim bölge hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuzun kanıtıdır. Tarihsel kaynaklar Batı Anadolu'daki farklı siyasi oluşumlardan bahsettiği gibi onların Hititlere çok sorun yaşattığından da bahsetmektedir (Zangger-Mutlu, 2016: 1060). Ama asıl sorun Tunç Çağı Batı Anadolu'sunda Luvi coğrafyasının yerleştirilmesidir. Hitit metinlerinde adı geçen tüm Luvi krallıklarının konumları tartışmalıdır (Kuhrt, 2007: 310). Bölgenin boyutlarından ve karmaşık topografyasından dolayı, binlerce yıl boyunca siyasi açıdan bölünmüş, sayısız küçük krallık ve prenslik yer almıştır. Bu durum bölgenin ekonomik ve siyasi açıdan zayıf düşmesine neden olduğu gibi, aynı zamanda Luvi kültürünün tespit edilmesini geciktirmiştir (Zangger, 2019: 21).

Alman dilbilimci Paul Kretschmer Grek dili tarihine giriş adlı çalışmasında *-nthos* (*Xhantos*) ve *-assos* (*Parnassos*) ile son bulan yer isimlerinin Grek dönemi öncesine dayandığını tespit etmiştir (Mellart, 1958; Zangger-Mutlu, 2016: 1058). Ege'nin her iki yanında bulunan *-nthos*, *-assos* ve benzeri şekillerde biten birçok yer isminden dolayı Luvi yerleşimi olarak açıklanabileceği öne sürülmektedir. Onomastik bakımdan yer adları göz önünde bulundurulursa, prehistorik çağlarda Ege Adaları, Yunanistan ve Anadolu'da yaşayan halklar arasında bir dil yakınlığı söz konusudur (Alp, 2001: 14). Luvice'nin ya da daha doğrusu dilbilimsel atasının bir zamanlar hem Batı Anadolu'nun hem de Yunanistan'ın geniş bölgelerinde konuşulduğunu göstermektedir. Buna dayanarak, başlangıçta Yunanistan'a gelenlerin Luviler olduğu öne sürülmektedir (Macqueen, 1986: 34). Metinlerde bahsedilen yer adlarının çoğunun tam konumu doğru olmasa da sabit, konumları hakkında yaklaşık bir fikir vermektedir (Mellart, 1958: 22). Neyse ki Hitit anallarında komşularıyla olan siyasi ilişkiler dolayısıyla, coğrafi konumlarının değerlendirilmesine katkı sağlanabilmiştir.

Bu konu hakkında araştırma yapmış bazı bilim insanları hala ortak bir fikir birliğine varamamıştır. İlya Yakubovich, Tuz Gölü'nün güneyi, Konya Ovası ile Sakarya Nehri arasındaki toprakların Luviler'in anavatanı olduğunu, buradan Anadolu'ya yayıldıklarını ileri sürerken (Yakubovich, 2008: 301; Taşkın, 2015: 6), Robert Drews ise, Konya-Burdur-Eskişehir üçgeninde kalan toprakların MÖ. 3. binyılda yoğun göç dalgasına uğradığını, bunun günümüze kalan Erken Tunç Çağı'na tarihlenen birkaç yüz ören yerinden anlaşılabileceğini, burada yaşayan insanların Luvice konuştuğunu, bu nedenle Eski Hitit döneminde bu bölgeye Luviya dediklerini ileri sürmüştür (Drews, 2001: 263; Taşkın, 2015: 7).

Luviya diye anılan bölge Hititler'in Orta Krallık Dönemi'nde Arzava (eski Hitit varyantı Arzaviya) olarak anılmaya başlamıştır. Hitit Kanunları'nın, M.Ö.1450 civarı yinelenen sonraki versiyonlarında Luviya adının Arzava olarak değiştiği görülmektedir (Mellart, 1958: 26). Yeni terim, batı Luvi bölgelerindeki siyasi gelişmeleri ve bu bölgelerde devletlerin veya krallıkların ortaya çıkışını yansıtabilse de, isim ikamesinin nedeni belirsizdir. Genel olarak, daha büyük bir kolektif kimlik duygusunun ortaya çıktığını gösterebilir (Bryce, 2003: 32). Hitit Yeni Krallığı sırasında Arzava ismi topluca Arzava Toprakları olarak bilinen bir dizi Hitit vassal devletini ortaya çıkarmaktadır. Bu devletler daha öncede bahsettiğimiz gibi Batı ve Güneybatı Anadolu'ya kadar uzanır. Bazı araştırmacılar, bu bölgeyi diğer vassallardan ayırmak için Arzava Minor olarak adlandırırlar (Bryce, 2005: 52). Onun içinde en geniş anlamıyla Arzava, muhtemelen daha önce Luviya olarak adlandırılan bölgenin çoğunu kapsıyor ve aynı nüfus gruplarının çoğunu içeriyor olmalıdır. Yine de Arzava'yı

kapsamlı ya da tamamen Luvi olarak düşünmemeliyiz. Bir yanda, Arzava kompleksinin dışında kalan ve Luvi dili konuşan bir dizi topluluk, kasaba ve ülke isimleri de görülmektedir (Bryce, History, 2003: 32). Fakat Hitit metinlerinde, bu kavmin diline hiçbir zaman *Arzava dili* veya *Arzavaca* denilmemektedir. Belki de bu dili konuşanların yaşadığı coğrafyalardan bahsedilmediği ve belli bir toprak bütünlüğü olmadığı için bu karmaşıklık üzerine net bir çıkarım yapılamamaktadır (Memiş, 2005: 35). Bundan Luvice'nin, Arzava bölgesinde konuşulduğu ve bu bölgenin dili olduğu anlamı çıkmaktadır. Batı Anadolu'ya yerleştirilen Arzava Ülkesi'nin sınırları siyasal duruma göre değişmekle birlikte (Alp, 2001: 14), Karabel ve Afyon civarında bulunan hiyeroglif Luvice yazıtlar, son yıllarda Bafa Gölü yakınlarında Beşparmak dağlarında keşfedilen grafitiler ve menşei kuşkulu bazı hiyeroglifli mühürler, Luviya'nın ya da merkez sayılabilecek Arzava'nın coğrafi yayılım alanıyla ilgili daha net ipuçları verir (Ünal, 2013:1). Özellikle İzmir'de bulunan, Karabel'deki Luvi hiyeroglif kaya yazıtlarından yola çıkarak (Mouton- Rutherford, 2013: 501). Hitit Apasası'nın (modern Selçuk) eski Arzava'nın başkenti olarak tanımlanmasına yol açmıştır (Collins, 2007: 18). Bu anıt siyasi bir işleve sahip olarak sınır belirteci olarak görülmektedir (Hawkins, 2014: 6).

Kimi zaman Hititler kimi zaman kendi kralları tarafından yönetilen Arzava, güçlerinin doruğundayken Tuwanuwa'dan, Millawanda'dan (Miletos olduğu düşünülen) İznik Gölü'ne kadar uzanan bölgeye karşılık gelmiş olabileceği düşünülmektedir (Mellart, 1958: 26). Bu topraklar üzerinde, Hitit vilayetlerinin ötesinde, yöneticileri yerel hanedanlara mensup olan, anlaşmalarla kontrol altında tutulmaya çalışılan vassal krallıklar karşımıza çıkmaktadır (Collins, 2007: 104). Bu krallıklar, Mira, Hapalla ve Seha Nehri Ülkesi (sonradan Wilusa) “Arzava ülkeleri” olarak gruplandırılmıştır (Macqueen, 1986: 37). Ancak bu toprakların tek bir kralın yönetimi altında, politik olarak tutarlı bir yapı oluşturduğuna dair kanıt bulunamamıştır (Bryce, 2005: 52). Bu ülkelerin lokalizasyonunu da belirlemenin temeli, onlara karşı düzenlenen seferlerden bahsedilen Hitit metinlerinde yatmaktadır.

Hitit topraklarından genel olarak batı yönünde ilerleyebilecekleri iki rotaya dikkat etmek gerekir. Biri, kuzeyden, batıya doğru ilerler ve Ege kıyılarının orta kesiminde sona erer. Sakarya Nehri'ni geçtikten sonra oradaki güzergâh kapanır ve daha kuzey yönüne doğru devam ederek Marmara Denizi'ne kadar ulaşır. Güneydeki diğer rota, Tuz Gölü'nün güneyinden başlayarak Göller Bölgesi'nden geçer ve güneybatıda, Pamfilya veya Likya'da sona erer. Hitit topraklarına yapılan Arzava saldırıları genellikle Tuz Gölü'nün güneyindeki toprağı etkiliyor gibi görünmektedir ve bu nedenle, Arzava'ya yönelik Hitit saldırılarının da aynı yerden başlaması gerektiğini düşünmek mantıklı gelmektedir (Macqueen, 1986: 37).

Luvi coğrafyasını anlamamız için, daha sonra ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz konfederatif bir yapıdan oluşan dört ana Arzava Toprağı olan Mira (Kuvaliya ile), ayrıca merkez Arzava bölgesinin arta kalan topraklarını da içine alan, Seha Nehri Ülkesi (Appawiya ile), Hapalla ve Wilusa'yı tam olarak nereye yerleştirebileceğimizle ilgilidir (Hawkins, 2018: 34). Burada Mira-Kuvaliya topraklarının bir parçası olan Kuvaliya bölgesi, günümüz Afyon sınırlarına yerleştirilebilir (Mellart, 1958: 18).

Mira ise, Mira kralı Tarkasnawa'nın (Hawkins, 2003: 140) Karabel rölyefinin bulunduğu İzmir sınırları içerisinde. Maindros (Menderes) vadisinden, sahile kadar devam eden bölgeyi içermektedir (Burney, 2004: 203).

Seha Nehri Ülkesi'nde bahsedilen nehirler, Klasik Kaikos (Bakırçay) Ege Denizi'nin ağzının çok kuzeyinde olmayan Hermos (Gediz) Nehri olduğu düşünülmektedir. Bu bölge, modern İzmir ve Manisa illerini kapsayan alanları ifade etmektedir (Burney, 2004: 249).

Hapalla, bir arkeolojik saha araştırması yapılan, Beyşehir Gölü'nün kuzey ucunda yer alan Tolca Höyük'ün, MÖ 2. bin yıla ait ana yerleşim yerleri ile ilçenin muhtemel idari merkezi olduğunu göstermektedir. Hitit ve ilgili tarihi coğrafyaya ilişkin son araştırmalar, Eflatun Pınar'ın inşa edildiği yer olarak Hapalla'yı işaret ettiği görülmektedir. Buranın bazen Arzava yönetiminde, bazen Hitit kontrolü altında bir sınır bölgesi olduğu önerilmektedir (Burney, 2004: 79).

Wilusa, Arzava'nın kuzeybatısında (Bennie, 2005: 5), Troad'da Homeric Ilion(s) ile özdeşleştirilen (Zangger- Woudhuizen, 2018: 41), Hitit kaynaklarına göre kısa bir dönem boyunca (MÖ 1290-1272) Hititler'in vassalı olan bir krallıktır (Zangger- Mutlu, 2016: 1061), (Zangger, 2019: 40). Wilusa'nın konumu uzun süre boyunca en tartışmalı konularından birisini teşkil etmiştir. Fakat günümüzde bilim adamlarının çoğu, Çanakkale Boğazı'nın güneybatı girişi yakınlarındaki Hisarlık tepesindeki surlarla çevrili yapının Wilusa'nın merkezi olduğu kabul edilmektedir (Zangger, 2019: 107). Wilusa ve Seha bölgeleri arasında Adramyttion ve İda Dağı gibi kesişim alanları bulunmaktadır (Zangger- Woudhuizen, 2018: 53).

Hitit kayıtlarında, Arzava ülkeleri arasında, Batı ve Güney Anadolu'da yer aldığı söylenen, bazen Hitit İmparatorluğu'nun vassalları, bazen de düşmanları olarak bilinen diğer krallıklar ise Lukka, Karkisa, Pedassa (Pitassa), Tarhuntassa, Kizzuwatna, Walma ve Masa'dır. Yaklaşık son elli yıllık sürede araştırmacılar arasında bu küçük krallıkların konumu

konusunda da tartışmalar yaşanmaktadır (Zangger, 2019: 40). Bunların Arzava topraklarından daha az gelişmiş sosyal sistemlere sahip topluluklar olduğu görülmektedir (Hawkins, 2018: 35).

Lukka Hitit yer adının, Klasik Dönem'deki isimle Likya'nın öncüsüdür (Kuhrt, 2007: 312). Modern Türkiye'nin güneybatı köşesine uzanır. Hitit kayıtlarında oldukça sık yer almasına rağmen, hiçbir zaman vassallık altına alınamamıştır (Burney, 2004: 180). Lukka ve Seha Nehri Ülkesi arasındaki yakın ilişki nedeniyle onun da kuzeydeki bu bölgede olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Kuhrt, 2007: 312).

Karkisa Hitit yer adının, Geç Klasik Dönem'deki Karia'ya karşılık geldiği düşünülmektedir (Kuhrt, 2007: 312). Seha Irmağı Ülkesi'ne sınır olduğu düşünülen Karkisa Aydın ve Muğla'nın kuzey batısına yerleştirilmiştir (Taşkın, 2016: 343).

Masa Ülkesi, Geç Klasik Dönem'deki Mysia ile eşitlenmektedir (Kuhrt, 2007: 312). Masa, günümüz Marmara Bölgesi'nin Anadolu tarafının doğusu, batıda Bandırma, (Simav ya da Susurluk çayı) kuzeyde İzmit Körfezi kıyısından, doğuda Sakarya nehrinide içine alarak Karadeniz Ereğlisi'ne kadar uzanmaktadır. Yani klasik dönemdeki Frigya'nın batı bölgesiyle eşitlenmektedir (Taşkın, 2016: 315). Starke, bu bölge için, klasik Bithynia'nın kuzeyini önermiştir, ancak mevcut kanıt çelişkilidir (Melchert, 2003: 7).

Geç Tunç Çağı'nda Güney Anadolu'da da birçok Luvi Krallığı veya devleti ortaya çıkmıştır (Bryce, 2003: 31). Doğuda Hatti ülkesi ile olan sınırları tespit etmek istikrarlı bir sınır çizgisi olmadığı için oldukça zordur. İki ülke arasındaki sınır, siyasi coğrafyaya veya askeri hareketlere uygun olarak sürekli değişmiştir. Tahminen, Pitassa, Walma ve Aşağı Ülke ortak bir şekilde doğu sınırını teşkil etmektedir (Ünal, 2013:4).

Pitassa (Pedassa), Konya Ovası'nın kuzeybatısında ve Tuz Gölü'nün biraz batısında yer alır ve Axylon ovasının (günümüz Haymanası olduğu düşünülmekte) büyük bir kısmını ve Sultan Dağı'nın eteklerini kapsamaktadır (Burney, 2004: 225).

Anadolu'nun güney kıyıları boyunca ise üç eyalet bulunmaktadır. Bunlar muhtemelen M.Ö. 1300 başlarında hem Hurri hem de Luvi unsurları olan Kizzuwadna ve Tarhundassa krallıkları (Bryce, History, 2003: 31) ve Lukka olmak üzere sınıflandırılmışlardır. Merkezde Tarhundassa ve doğuda Kizzuwadna, Tarsus Dağları ile Ugarit ve Kenan şehir devletlerinden ayrılmışlardır (Bennie, 2005: 5).

Tarhundassa'nın, kralı Kuruntiya atfedilen Hatip Ortastatı, sınır belirteci olarak önerilmektedir. Hatti ile Tarhundassa arasında İkkuwaniya'nın (Konya) Hatti'de, Ussa'nın (muhtemelen Karahöyük-Konya) Hulaya Nehri arazisinde olduğunu gösteren Bronz Tablet antlaşmasından anlaşılabilir, yani Tarhundassa Sınır tanımlaması Pedassa'dan ve kutsal Huwatnuwanda dağından, görünüşe göre Konya'nın batısındaki tepeler boyunca uzanır ve daha sonra güney Konya ovasından Kilikya Kapıları'na doğru doğuya döner (Hawkins, 2014: 6). Kizzuwadna'nın önemli kentleri, Tarsa ile Adaniya'dır. Tarsa günümüzdeki Tarsus, Adaniya ise günümüzdeki Adana'dır. Tarsus'ta Gözlükule'deki Amerikan kazılarında döneme ait önemli veriler elde edilmiştir (Alp, 2000: 51).

Sonuç olarak Batı Anadolu'daki Tunç Çağı yerleşimlerinin büyük bir kısmı muhtemelen Luvi temelleri ya da yeni yapılanmalarıdır. Örneğin Efes'in öncülü olan Apasa, Beycesultan ve belki de Troya VI' nın, Luvice konuşan nüfusun çoğu, çok sayıda küçük köy ve çiftçi topluluklarına dağılmış olmalı ya da değişen pastoral gruplara ait olmalıdır. Onları ortak payda da toplayan en önemli özellik ise konuştukları dil olan Luvice'dir. Bu halk kendini ne olarak adlandırmıştır bilinmez ama sınır komşuları olan Hititler, onların coğrafyasını, Luvice konuşanların yaşadığı yer anlamına gelebilecek Luviya olarak kaydetmiştir. Aslında, göçebe ya da yarı göçebe bir varoluş muhtemelen Luvi nüfusunun büyük bir bölümünü karakterize etmektedir. Luviler, Orta ve Geç Tunç Çağı boyunca yayıldıkları geniş alanlara bakılırsa, Anadolu'ya yerleşen Hint-Avrupa gruplarının en kalabalık olanıdır. Batı Anadolu'ya yerleşmelerine yol açan göçler M.Ö. İkinci binyıla kadar devam etmiş ve bu yılın ortalarında, Luvice konuşan gruplar güney Anadolu'nun büyük bölümünü kaplayarak, batıda Lykia bölgesinden, Pamphylia, Pisidia, Isauria ve Lycaonia'dan Cilicia'ya kadar güney Anadolu'nun çoğunu işgal etmiştir (Bryce, 2003: 31).

Bununla birlikte Luviler, Tunç Çağı Yunanistan anakarasının en iyi tanınan halklarından olan Minoslar, Mikenler'in çağdaşı ve bazen de rakipleri olmuştur. Batı Anadolu'da bulunan hiyeroglif yazıtların varlığından yola çıkarak, Luviler yazı bilgisine, Mikenlerden neredeyse 600 yıl kadar önce sahiptir. Yunanistan'da yazı ortadan kaybolduktan 500 yıl sonrasına kadar da (Zangger, 2019:15) Anadolu'nun batısı, güneyi, güneydoğusu, iç batısı, hatta Karadeniz'in içleri ve Suriye'nin kuzeyinde Luvi dilinin yaygın bir şekilde konuşulduğu takip edilebilmiştir (Taşkın, 2018: 125). Yani, Luvice eski Anadolu'da ortalama 1500 yıl kadar yaşamıştır (Alp, 2000: 15). Bunun yanı sıra Luvice konuşan halkların yerleşim alanları yaklaşık olarak Mikenlerin yerleşim alanlarının üç katı, Hititlerin yerleşim alanlarının ise beş katı büyüklüğündedir.

2.2.Batı Anadolu Tunç Çağı Sonu Ve Luvilerin Akıbeti

Geç Tunç Çağı'na gelindiğinde, MÖ 14. yüzyıldan sonra yazılı kaynaklarda Luviler veya Arzavalılar ismine rastlanılamamıştır. M.Ö. 1200'lü yıllara gelindiğinde ise Anadolu'da bulunan uygarlıklar hakkında net bir belge ve bilgi yoktur. Son zamanlarda araştırmacılar arasındaki genel kanı Anadolu'daki Hitit egemenliğinin M.Ö. 12. yüzyılda tüm Akdeniz çevresini ve Ortadoğu'yu darmadağın eden Deniz Kavimleri'nin saldırıları sonucu Hattuşa'nın da düşmesinin ardından, Anadolu Bronz Çağı'nın yüzyıllar içinde oluşan tüm medeniyeti yerle bir olmuş, şehir hayatı çok büyük ölçüde gerilemiştir. Yıkımların ardından Ege Adaları ve Anadolu 400 yıl sürecek bir karanlık çağa girmiştir. Akdeniz'in tüm doğu yarısında, Antik Mısır hariç, neredeyse tüm büyük ve orta ölçekli kentler, yağmalanıp ateşe verilmiştir. Bronz Çağı sonlarını getiren bir dizi saldırı meydana gelmiştir.

Deniz Kavimleri saldırılarına ait en önemli bilgiler, Merneptah'a ait Karnak Mabedi yazıtları, İsrail Steli, III. Ramses'in Medinet Habu Mabedi yazıtları ve IV. Ramses'in Büyük Harris Papirüsü'nden öğrenilmiştir. Merneptah'ın döneminde (M.Ö. 1209-1207) Mısır'a saldıran halkların isimlerin arasında, Lukka (Lk), Tereş (Trs), ve Ekveş (İkws) bulunmaktadır (Kaya, 2017: 376). Mısırlıların Deniz Kavimleri için kullandığı terim olan "Hau-Nebut" (Ege halkı) tanımlaması da bunu destekleyici niteliktedir. III. Ramses'in saltanatı sırasında da Mısır'a "denizin ortasındaki adalarda" yaşayan yabancı halkların oluşturduğu bir federasyon tarafından saldırı gerçekleştirilmiştir. Medinet Habu yazıtlarında, bu halkların, "Hatti, Kode, Kargamış, Arzaova ve Alasia (Mansel, 1999: 88) gibi bir dizi Geç Bronz Çağı uygarlıklarını yenilgiye uğrattığından bahsedilmiştir. III. Ramses (M.Ö. 1184-1152) ise bu savaşta, birlikte hareket eden kavimleri yenilgiye uğrattığını iddia etmektedir (Zangger- Mutlu, 2016: 1062).

Mısır kralları, bir çağın sonunun gelmesine sebep olan bu yıkımın sorumlusu olarak Deniz Kavimleri olarak bahsetse de bu tartışmalıdır (Bryce, 2005: 345). Bununla birlikte, bu kavimlerin saldırıları meydana gelen büyük kargaşanın yalnızca başlangıcını teşkil etmiştir. (Zangger- Mutlu, 2016: 1062). M.Ö. 12. yüzyılın başındaki yıkımları, nedensel olarak birbirine bağlantılı fakat karşılıklı savaşların yapıldığı bir dönem olarak görmek daha mantıklı görülmektedir. Buna örnek olarak, Medinet Habu'daki yazıtlarda Deniz Kavimleri'nin saldırıları sonucu zarar gören ülkeler arasında, Arzaova'nın adı "Arzaova" olarak geçmektedir. Halbuki Arzaova, Deniz Kavimleri saldırıları sonucu değil, sonraki dönemde Mikenler tarafından düzenlenen karşıt saldırılar sonucu yıkılmıştır (Zangger, 2019: 161).

İlk önce aralarında ittifak kuran küçük Luvi devletlerinin ortak filosu Ege'den Doğu Akdeniz'e doğru saldırılara geçtiği düşünülmektedir. Deniz Kavimleri'nin istilalarından sonra yıkım dalgalarının tersine devam etmesinin nedeni budur. Bu saldırılar bugüne kadar Deniz

Kavimleri saldırıları olarak aktarılmıştır. Miken Krallıkları ve Balkanlar'dan gelen farklı kavimler, eş zamanlı ya da farklı zamanlarda, Ege'nin doğu kıyılarında yer alan ve kısa bir süre içerisinde büyük zaferler kazanan Luviler'e karşı bir ittifak oluşturup, saldırıya geçmişlerdir. Bu ikinci saldırı dalgasında ise (Zangger, 2019: 160), Troia (Wilusa) yakılıp yıkılmış, bir daha eski önemine asla ulaşamamıştır (Zangger- Mutlu, 2016: 1062).

2.3. Karanlık Çağ Sonrası Luviler

Ege Göçleri sonrası, Anadolu ve Yunanistan'da dahil olmak üzere tüm Orta ve Doğu Akdeniz ile Önasya'da 200-400 yıl arasında değişen bir zaman dilimi içinde Karanlık Çağ yaşandı. Zira bu göçlerden sonra söz konusu büyük coğrafyanın siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve demografik yapısı asla eskisi gibi değildi (Bryce, 2005: 334). Yunanistan'daki Aka/Miken hakimiyeti bitmiş, Anadolu'da Hititler ve Luviler ise arkeolojik araştırmaların onları keşfetmiş olduğu 19. yüzyıla kadar sanki hiç yaşamamış gibi unutulmuşlardı (Kaya, 2017: 389). Hitit İmparatorluğu'nun M.Ö. 12. yüzyıl başlarında yıkılmasından sonra Orta, Güney, Güneydoğu Anadolu ve Suriye'nin kuzeyinde, birçok yeni devletçik/beylik kurulmuş, M.Ö. 12. yüzyıla 6. yüzyıl arasında var olan ve sonunda Asur Krallığı tarafından yıkılan bu krallıklara çağdaş tarihçiler "Neo-Hittite" (Geç Hitit) devletleri adını vermişlerdir (Taşkın, 2017: 211). Ancak onlar Hitit çivi yazısını kullanmamışlardı (Kaya, 2017: 389).

Yeni Hitit/ Luvi kültürünün en ilginç fakat nadiren ele alınan özelliklerinden biri Hitit yazı sistemlerinden yalnızca birinin tek başına devam etmesiydi. M.Ö. 2. binden 1. bine yazılı kaynaklar halinde intikal eden ve 1. binde de yaşamını sürdüren, Eski Anadolu'da yaşayan diller arasında ömrü en uzun olan tek dil (Alp, 2001: 1) Hiyeroglif Luvicesi (eskiden Hiyeroglif Hititçesi) denilen dildi. Luvice, Neo-Hititler'in yalnızca Anadolu (Luvi) hiyeroglifi kullanmış olması birçok makalede açıkça dile getirilmiş ancak çivi yazısının neden kullanımdan çıkarıldığı büyük ölçüde göz ardı edilmişti. Sonuçta, kil tabletler üzerinde çivi yazısı kullanma uygulaması Hitit İmparatorluğu'nda daha baskın ve daha geleneksel olan yazı sistemi olmuştu (Aro, 2016: 268).

Hattuşa'nın M.Ö. 1200 sıralarında tahrip edilmesinden sonra Anadolu'da Hitit kültürünün yok olmasının nedeni olarak, kültür faaliyetlerinin halka inmeden, yalnız saraya ve dar bir aristokrasi çevresinde sınırlı kaldığı yönünde olabilirdi. Buna karşılık daha M.Ö. 2.binin ikinci yarısı boyunca Hitit uygarlığının etkisi şekil değiştirerek Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Mezopotamya'da yaşamaya devam etti (Akurgal, 2014: 195). Söz konusu krallıkların yöneticileri bazen Luvi, bazen Luvileşmiş, bazen de Asurcalştırılmış isimler taşıyordu. Onlardan geriye kalan malzemelerde bu krallıklar ve Geç Tunç Çağı krallıkları arasında

kültürel bağlantılar görülüyordu (Bryce, 2012: 48). Şahıs ve yer isimleri de göz önünde bulundurulduğunda, daha önce Güneydoğu'da Malatya'dan, hatta Fırat hattından başlamak üzere Kommagene, Kilikia, Kappadokia, Lykaonia, Pisidia, Lykia, Karia, Lydia, Mysia ve Troas hududuna kadar olan geniş bir bölgede yaşayan Luvice'nin, M.Ö. 1200'lerden sonra Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de devamlılığı nettir. Adana'da bulunan Karatepe'de Azatiwada ile özdeşleştirilecek olan çift dilli, Luvi hiyerogliflerinin bilinen en son örneğidir ve on altıncı yüzyılda başlayan bir yazı geleneğini sona erdirir (Collins, 2007: 85). Yani burada düpedüz M.Ö. 1200'lerde sönüp giden "büyük Indogermen Hitit meşalesi"nin yerine, gene başka bir Indogermen "Luvi meşalesi" ateşlenmektedir (Ünal, 2013: 7).

Batı Anadolu'da, M.Ö. 1400'lere kadar Luvi ve Arzava unsurları görülen yerleşim yerlerinde, Karanlık Çağ ve sonraki dönemler için herhangi bir Luvi varlığının izlerine daha sonra bölgede konuşulan Lydce, Karca ve Lykçe dilleri'nin Luvice'ye benzemesi dışında bir kanıta rastlanılamamaktadır.

BÖLÜM III

3. ARZAVA

3.1. Arzava Minor

Arzava adına ilk kez Mısır'da ele geçen Amarna mektupları arşivinin 31 ve 32'nci nüshasında rastlanılmıştır (Kuhrt, 2010: 329-330). Arzava kralı Tarhundaradu ve Mısır Firavunu III. Amenophis'in arasında geçen bu yazışma, Arzavalı bir prensesin Firavun ile evlenmesi için yapılan müzakerelerle ilgilidir. Ancak belirtilmesi gereken önemli bir husus, diğer Amarna mektuplarının tümünde kullanılan dilin Babil Akadcası olmasına rağmen, Arzava tarafından gönderilen mektupların Hititçe yazılmasıdır. Yazışmanın Luvicede değil de Hititçe olmasının nedeni, Mısır katiplerinin anlayabileceği diplomatik dilin Hititçe olması ile açıklanabilir (Krahmer, 2009: 141). Ayrıca Arzava tarafının Mısır'dan gelecek sonraki mektupların da Hititçe yazılmasını talep etmesi, Arzava sarayının Akadca konuşan katiplere sahip olmadığını ve dönemin en büyük gücü olan devletlerle diplomatik ilişkilere yeni başladığını göstermektedir (Kuhrt, 2010: 329-330). Amenophis III'ün, MÖ 1380 civarında öldüğü düşünüldüğünde, yazışmanın yaklaşık olarak MÖ 1400 yıllarında gerçekleştiği düşünülebilir (Hempl, 1913: 186). Hitit yazıtlarının henüz çözülmediği zamanlarda bulunan bu metinlerde Arzava adı geçmesi sebebiyle kullanılan dilin Arzavaca olduğu sanılmıştır (Ünal, 2003:17). Tel el-Amarna metinlerinden Arzava Ülkesi'nin denize yakın bir yerde olduğunun anlaşılmasıyla (Sayce, 1922: 233) Arzava Ülkesi, Mısır'a yakın yerlerde aranmış ve o döneme dek iskân edilememiş olan Çukurova'ya yerleştirilmiştir. Ancak Kizzuwadna'nın Çukurova'ya yerleştirilmesinden sonra, Ege kıyılarında aranmaya başlanmıştır (Ünal, 2003: 1). Batı Anadolu'da, Arzava varlığını destekleyen bir başka veri ise, Karabel ve Afyon civarında bulunan Hiyeroglif Luvicede yazıtlardır (Melchert, 2011:55). Bu öneriyi destekleyen bir başka veri ise El Amarna arşivinde bulunan Arzava kralı Tarhundaradu'nun gönderdiği kil tablet üzerinde yapılan araştırmada alınan kil örneğinin, Arzava'nın başkenti olduğu düşünülen Apasa'nın (modern Selçuk), kil bileşiminin analizi ile örtüşmesidir (Collins, 2007: 18).

Bu metinler ele geçtikten sonra, Alalah (Açana) IV. tabakada elde edilen iki metinde ve Hattuşa kökenli vesikalarda da Arzava Ülkeleri hakkında fikir sahibi olunabilmektedir (Ünal, 2003: 1). İlk Hitit kralı Labarna (I. Hattuşili ?) (MÖ. yak. 1650–1620) döneminde bölgeden “*Arzaviya*” olarak söz edilmektedir (Ünal, 2003:5). Bu, Arzava'nın, Anadolu'da Hititlerden önce varolduğu hakkında bize bilgi vermektedir. Hititlerin bölgede henüz bir egemenliği hatta doğru dürüst bir etkinliği bile yok gibi görünmektedir. Yine de elimizdeki bu verilerle Arzava

Ülkeleri'nin net bir şekilde sınırlarını çizmek çok mümkün olmasa da konu ile ilgili ortaya atılan birçok iddia bulunmaktadır (Zangger, 2019: 216).

Öncelikli olarak Arzava isminin kökenine baktığımızda "-wa" son eki bir Luvice türetme takısı olarak Anadolu genelinde Assuwa, İstanuwa, Ankuwa gibi birçok yerin adında "yer" niteliğini belirtse de "arza-" sözcüğünün Hititçe/ Luvice ve diğer Hint-Avrupa dillerinde ne anlama geldiği bilinmemektedir (Taşkın, 2016: 109). Bilge Umar; İran'da Urumiye gölünün batı tarafındaki "Arzura" bölgesinin adı dolayısıyla "arza" kelimesinin "orman" demek olduğu düşüncesine dayanarak "Arzava"nın "ormanlık" anlamına geldiğini ileri sürer ve bunu Batı Anadolu'nun bugün bile ormanlarla kaplı olmasıyla bağdaştırmaktadır (Umar, 1993: 118).

Siyasi bileşimi ve coğrafi kapsamı açısından tam olarak neyi kapsadığı konusuna göz atmak gerekirse, konfederasyon denilebilecek söz konusu bu siyasi yapının tanımı tam olarak belli değildir. Çünkü Arzava adı Hitit metinlerinde üç değişik şekilde anılmaktadır;

1. Şehir adı olarak, "URU Ar-za-u-wa"
2. Bir devlet veya ülke adı olarak, "KUR URU Ar-za-u-wa"
3. Genellikle adı geçen devletin önderlik ettiği ve bunun yanında belli başlı şehirlerden oluşan bir federasyon olarak ("gevşek federasyon") "KUR.KURMEŠ URU Ar-za-u-wa" (Tiro, 2011:2).

Arzava, birkaç küçük devletçik veya prenslikten oluşmuş koalisyonu kapsayan bir bölge olarak da düşünülmektedir (Taşkın, 2016:74). Kaynaklara göre bu devletlerin ortaya çıkışı, çoğunlukla karışıklıkların yaşandığı MÖ 16. yüzyıla tarihlenmektedir (Bryce, 2003: 31). Bu toprakların çekirdeğini temsil eden bölgeye de Arzava adı verilmektedir. Araştırmacılar bazen Arzava kompleksini diğer ülkelerden ayırt etmek için Arzava Minor olarak isimlendirmişlerdir. Bu terim, zaman zaman aktif bir siyasi birimi ima ederken diğerleri sadece belirsiz bir coğrafi bölgeyi ifade etmektedir (Sweeney, 2010: 9). MÖ 15. ve 14. yüzyıllarda çeşitli vesilelerle, tüm Arzava bölgesinden gelen konfederasyonlar belirli askeri amaçlar için oluşturulmuş gibi görünmektedir. Arzava Minör Kralı'nın zaman zaman Arzava topraklarının yöneticileri arasında baskın bir güç olması mümkündür (Bryce, 1974: 54).

Daha öncede bahsettiğimiz gibi Arzava adı, beş ayrı devlet veya krallık içermektedir; merkezi krallık olarak Arzava Minor, Mira (sonraki uzantısı Kuwaliya, sınır bölgesi olarak kendisine bağlı), Seha Nehri Ülkesi, sonradan Wilusa ve Hapalla (Sayce, 1922: 8- Bryce, 1974: 54- Bryce, 2003: 47; Blasweiler, 2016: 9). Aslına bakılacak olursa Arzava Ülkeleri'nin net sayısını ve bunların hangileri olduğunu söylemek zordur. Ayrıca bu devletlerin zaman zaman kendi içlerinde birlik oluşturup, Hititler'e karşı direnen bazen de Hitit topraklarına dahil edilip istikrarlı sınırları olmayan konfederatif devletler olduğu anlaşılmaktadır. Bu beş tekil devletin denetleyicisi, daha doğrusu en etkin gücü olduğu düşünülen Mira Krallığı'nın, aynı zamanda Arzava Minör'ün başkenti ve yerel kralın tahtının bulunduğu kent olan Apasa (daha sonra Efes) (Hawkins, 1998:1; Woudhuizen, 2003: 2; Burney, 2004: 33; Collins, 2007: 18-Taşkın, 2016: 74; Zangger, 2019: 40) için çeşitli konumlar ileri sürülmüştür. Bu dönemde Arzava'nın merkezi bölgesi, muhtemelen bugünkü Manisa şehrinin hemen doğusunda yer alan Zippasla şehri veya Antik Ephesos ile bağdaştırılabilir (Taşkın, 2016: 74). İzmir'in iç kesimlerinde yer alan Karabel kabartmasında bulunan hiyeroglif yazıtta Mira Kralı Tarkasnawa'nın adının geçmesi Antik Arzava'nın başkenti olduğunu büyük ölçüde kanıtlanmış sayılır (Collins, 2007: 18; Blasweiler, 2016: 9).

Luvi coğrafyasında olduğu gibi Arzava coğrafyasının da kesin konumları ve bölgesel sınırları belirsizliğini korumaktadır. Bunun nedeni bölgedeki bazı höyüklerin gözden kaçmış olabileceği veya oradaki tüm yerleşimlerin daha sonraki dönemlerde iskân edilirken kalıntılarının yok edilmesinden kaynaklanmış olabilir. Elbette, son yıllarda batıdaki birçok Klasik öncesi yerleşimin tortu katmanlarının altında çok derin bir şekilde gömülü olduğu, daha yüksek arazilerin büyük ölçekli erozyonunun bir sonucu olarak görülebilir (Macqueen, 1986: 38). Hititlere meydan okuyabilecek ve Mısır ile diplomatik ilişkilere girebilecek kadar güçlü bir ülkenin günümüze eser aktarımında bulunmayacağını düşünmek anlamsız gelmektedir.

Seton Lloyd ve James Mellart başkanlığında yapılan Beycesultan (Denizli-Çivril) kazı çalışmalarında, Tunç Çağı kenti içerdiğine inanılan çok sayıda antik yapının ortaya çıkması bu tezi desteklemektedir. Bunlardan biri de ateşle tahrip edildiği belirlenen M.Ö. 15. ya da 14. yüzyıla tarihlenen saray benzeri bir kalıntıdır. Kırmızı çarpılarla tasarlanmış olan çok sayıda kase ve çanak çömlek buluntularının analizleri, bölgede yaşayan sakinlerin M.Ö. 2300'den, Geç Tunç Çağı'na kadar süreklilik gösterdiğini anlamamız için önemlidir (Lloyd- Mellart, 1956: 102; Abay, 2012: 43). Yine I. Hattuşili'nin, MÖ. 1650'de Arzava'daki baskınının raporu olan: "Arzava topraklarına gittim, sığırlarını ve koyunları götürdüm." (Sayce, 1922: 8;

Blasweiler, 2016: 9) ifadesi Sayce ve Blasweiler'e göre, Arzava topraklarının o dönemde çeşitli küçük tarımsal topluluklara sahip olabileceği ve büyük şehirler bulunmadığı varsayımına neden olmuş olsa bile daha sonra Beycesultan'da bulunan bu yanmış saray kalıntısının 15. ya da 14. yüzyıla tarihlenmesi bu tezi çürütmekle birlikte I. Hattuşili'nin, Hatti Ülkesi'ni kurduğu tarihten önce var olduğunu kanıtlar niteliktedir. Herhangi bir hazinenin veya yazılı kaynağın bulunmamasının sebebini Llyod ve ekibi, düşman ordusunun yaklaştığına dair haber aldıklarında, sarayı eşyalarıyla birlikte tahliye edebilecek yeterli zamanları olmasıyla alakalıdır diye yorumlamışlardır (Lloyd, 1960: 41).

Bu dönemde Batı Anadolu için arkeolojik materyallerin yetersizliği ve değerlendirme eksikliğine rağmen Arzava siyasi coğrafyasının yeniden yapılanma girişimlerinde önemli ilerlemeler kaydedilmektedir. Karabel ve Afyon civarında bulunan hiyeroglif Luvice yazıtlar, Beşparmak Dağları'nda keşfedilen grafitiler Arzava'nın coğrafik yayılış alanıyla ilgili ipuçları verebilir niteliktedir (Ünal, 2003: 1). Massimo Forlanini, Karabel'den, Beşparmak Dağı'na kadar Ege kıyılarına paralel uzanan bir hat arasındaki boşluğu işgal eden bölgeyi Küçük Arzava'yı içeren Mira ülkesi için önerirken (Forlanini, 2007: 285), Trevor Bryce, Gediz (Hermos) ve Menderes (Meander) nehirleri arasındaki bölgeye kadar uzanmasını muhtemel görmektedir (Bryce, 2011: 49). Peter Pavuk ise, Büyük Menderes vadisi de dahil olmak üzere Kaystros (Küçük Menderes) vadisinin karakterinin Mira veya Arzava için uygun olduğunu düşünmektedir (Pavuk, 2015: 102). David Hawkins Karabel Geçidi'nin bir sınır olabileceğini ve Boz Dağları'ndan (Tmolos) başlayarak, Sardeis'e değin devam eden Arzava topraklarının, güneyde Mira ve kuzeyde Seha Nehri arazisine (Hermos-Gediz nehri) dek yayıldığını iddia etmektedir (Hawkins, 2015: 6). Mario Benzi ise Mira'nın, Arzava devletlerini birleştiren en önemli krallık olduğunu, Menderes ve Hermos vadileri arasındaki Tmolos aralığından geçen Karabel Kabartması'nın büyük olasılıkla bir sınır göstergesi olduğunu düşünmektedir (Benzi, 2002: 356). Macqueen'de söz konusu dönemin hatırı sayılır yerlerinin varlığına dair fiziksel kanıtlar bulunana kadar, Arzava ülkelerinin diğer bölgelerini daha kuzeyden rotayı takip etmek ve Arzava'yı, Klasik Efes ve Smyrna çevresindeki Ege kıyısı ile Klasik Lidya bölgesinde araştırmak gerektiğini önermektedir (Macqueen, 1986: 38). Araştırmacıların ileri sürdüğü görüşler sonucu, Arzava Minor olarak anılan bölge konusunda bazı farklılıklar olmakla birlikte hem fikir oldukları görülmektedir.

3.2. Arzava Coğrafyası

Çok bilinmeyenli bir denklemi andıran Tunç Çağı Batı Anadolu coğrafyası daha önce de bahsettiğimiz gibi, MÖ.1450 yıllarına kadar (Mellart, 1958: 26) Hitit İmparatorluğu'nun

kaynaklarında Luviya olarak anılmış daha sonra bu terim yerini Arzava adına bırakmıştır (Zangger, 2019: 40). Coğrafi ve siyasi bir kavram olarak Arzava daha eski devirlerde Batı Anadolu'da var olduğu sanılan oldukça geniş bir alanı kapsarken, II. Murşili'nin dağıtmış olduğu Arzava krallığı ile Mira-Kuwaliya, Seha ırmağı Ülkesi-Appawiya ve Hapalla gibi ona komşu ülkeler anlaşılmaya başlanmıştır. II. Muwatalli'den itibaren de bu ülkelere Wilusa'da dahil edilmiştir. Yani Arzava denildiğinde Küçük Arzava ve ona komşu en az dört yerel krallıktan oluşan Büyük Arzava anlaşılmalıdır (Ünal, 2013: 4). Bunların dışında daha ilkel topluluklar şeklinde yöneticileri yerel hanedanlara mensup, bazen Luvi Krallığı bazen Hitit Krallığı'nın vassalları olan Lukka, Karkisa, Pedassa, Tarhuntassa, Kizzuwatna, Walma ve Masa ülkeleri de sayılmaktadır (Zangger, 2019: 40). Bu devletler her ne kadar egemenliklerinden vazgeçmeseler de dil ve hanedan ilişkileri ile birbirlerine ve dolayısıyla Arzava'ya bağlı olarak hareket etmişlerdir. Elde edilen az sayıdaki veri ışığında Arzava bölgesinin sınırları konusunda tahmin yürütülebilmektedir. Ülkenin batı sınırları Ege Denizi'yle sınırlandırılmış olsa bile, siyasi coğrafya ve askeri harekatlara maruz kalarak değişen doğu sınırı Hatti ülkesi ile istikrarlı bir sınır çizgisi asla oluşturamamıştır.

Arzava ülkeleri içerisinde en önemli figür elbette ki, konfederatif yapılanmanın merkezinde yer alan Arzava Minör olarak bilinmektedir. Bu merkezi devletin sınırları Ege kıyılarından başlayarak, Gediz ve Büyük Menderes vadileri arasından (Zangger, 2019: 217) ve kuzeybatıda Sakarya (Sangarios) Nehri boyunca Hitit Aşağı topraklarındaki Konya bölgesi üzerinden hem Luvi hem de Hurri dili konuşan halkların yaşadığı bir bölgede bulunan Güneydoğu Kizzuwatna'ya kadar uzanmaktadır (Bryce, 2003: 34; Mouton, 2013: 501). III. Hattuşili zamanından kaldığı düşünülen bir tablette, “Aşağı ülkeden Arzava düşmanı geldi ve Hitit topraklarını ele geçirdi; bundan sonra Tuwanuwa (klasik Tyana) ile Uda (Hyde) kentlerini sınır şehirleri yaptı.” ifadesindeki “Aşağı ülke”, Halys'in güney yakasından Akdeniz'e uzanan bölgedir (Sayce, 1922: 233). Bu alanda dağların, nehirlerin ve göllerin sınırladığı coğrafi bölge isimleri yer almaktadır. Bölge Hitit ve Arzava devletleri arasında bağlantıyı sağlayan stratejik öneme sahiptir (Bahar, 2015: 277). Aşağı Ülke'nin ise Konya Ovası'ndan Tuz Gölü'nü de içine alacak bir biçimde kuzeye kadar genişleyen bölge olduğu düşünülmektedir (Bryce, 1974: 104). Tuwanuwa, Aşağı Ülke'nin doğu kesiminde yer alıyorsa, Arzava akınlarının Hitit çekirdek bölgesinin tüm güney kesiminde yayıldığı anlaşılmaktadır (Yakubovich, 2008: 101). O halde söz konusu bu ülke, Konya'nın batısından Sultan ve Sandıklı dağlarından başlayarak Gediz ve Küçük Menderes nehirlerinden Ege Denizi'ne kadar olan bölgede yer alıyor olmalıdır (Sayce, 1922: 7).

Kuzey kesimdeki sınırlara bakıldığında ise, Hawkins kuzeydoğuda Hititlerin, kuzeyde Hint-Avrupalı kavim Palaların (Hawkins, 1998: 30-31) olduğuna dair genel bir kanı ileri sürerken, Mellart ise; Zippasla-Hariati (Mellaart, 1958: 22) dağlık ülkelerin olduğu iddiasında bulunmuştur. Ünal'a göre ise, Arzava'nın kuzey sınırı doğudan batıya doğru, Eskişehir Ovası ile onun batısında, Masa (Balıkesir ve Bursa'nın bir kısmı) ve Bursa'nın doğusunda kalan kesimlere yerleştirdiğimiz Wilusa Ülkesi yer almaktadır (Ünal, 2003: 4; Tiro, 2011: 11; Zangger, Mutlu, 2016: 1061).

Sayce ise, kuzeybatı sınırı olarak Assuwa'yı işaret eder. Batı sınırı olarak Karkisa'yı (Klasik Karia) ve batı sınırlarının en önemli ticari faaliyetlerde bulunan şehri olarak Millawanda'yı sayar (Sayce, 1922: 7). Arzava'nın batı sınırında bir kenti teşkil eden Millawanda, Klasik Miletos ile eşitlenmektedir (Chapman, 1969- Hawkins, 1998: 2- Alp, 2000: 50). Son dönemde adı Piamaradu Mektubu olarak değiştirilen önceleri Tawagalawa Mektubu olarak bilinen ve Hitit Kralı II. Muwatalli devrine tarihlenen metinde Batı Anadolu'da girişmiş olduğu askeri faaliyetleriyle ilgili Piamaradu adlı kişinin bir gemi ile hareketinden bahsedilmektedir (Singer, 1983: 212; Ünal, 2003: 41). Mevzu bahis olan yer Miletos'un coğrafi mevkiine çok uymaktadır. Bu bilgiye dayanarak Mellaart, Karia, Millawanda ve Lukka konumunu, Güneybatı Anadolu kıyıları olarak belirlemiştir (Mellart, 1968: 200). M.Ö. 14. yüzyılla birlikte Arzava'dan ayrılarak güneyde ayrı bir devlet olan bugün Lykia olarak bilinen, Lukkaların olduğu görülür (Goetze, 1960: 48; Hawkins, 1998: 30; Ünal, 2003: 4).

Günümüz bilim adamlarının çoğu, bu krallıkların bulunduğu bölgeler ve kabataslak sınırlar konusunda az çok hemfikirdirler (Bryce, 2005: 52). Bütün bu bilgileri üst üste koyduğumuz zaman, Arzava ülkelerinin, kuzeybatıdan Troas bölgesinden, içeride Hermos ve Caicos nehir vadileri boyunca uzanarak, güneye doğru batı kıyısı boyunca Maeander Vadisine kadar ve Maeander Vadisinden de doğuya doğru Hitit tampon bölgesinin başladığı Tuz Gölü'nün güneybatısına kadar yayılarak, Batı Anadolu'da neredeyse kesintisiz bir toprak bandını işgal ettiği sonucuna varılabilir (Bryce, 2011: 51-52).

3.3. Arzava'da Konuşulan Dil

Batı Anadolu'daki baskın nüfus grubunu, Hitit belgelerinden anladığımız kadarıyla Luvice konuşanlar oluşturmaktadır. Arzava toprakları üs olmak kaydıyla batıdan doğuya Lukka, Tarhuntassa ve Kizzuwatna dahil olmak üzere güney sahilinde de konuşulan bir dil olarak karşımıza çıkmaktadır (Collins, 2007: 31). Bölgede bulunan yazıtlar ve Hitit kaynaklarında adı geçen Arzava krallarının ve diğer şahıs isimlerinin Luvi kökenli sözcüklerden gelmesi,

ana dillerinin Luvi dili olduğu ya da ağırlıklı biçimde Luvi nüfus gruplarına sahip oldukları sonucuna varmamıza neden olmaktadır (Melchert, 2011:55; Zangger; Mutlu, 2016: 1061).

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Luvice, Anadolu'da en uzun süre kullanılmış olan dildir. Hitit kanunlarında Luviya ülkesi ile Arzava ülkesi farklı olarak kullanılmaktadır. Bundan Luvice'nin Arzava bölgesinde konuşulduğu ve bu bölgenin dili olduğu anlamı çıkmaktadır. Güney Anadolu'da Çukurova'nın batısından itibaren Batı Anadolu'ya yerleştirilen Arzava ülkesinin sınırları siyasal duruma göre değişmekle birlikte, Luvice'nin M.Ö. 2. binde Güney ve Batı Anadolu'da konuşulduğunu kabul etmek gerekmektedir. Tuwanuwa'da, Hitit düğme mührü tipinde iki tarafı Luvice hiyeroglif yazılı olan bir damga mührünün bulunması, M.Ö. 2. Binin ikinci yarısında bu bölgede hiyerogliflerin bilindiğinin ve Luvi etnik grubunun burada yaşadığının bir işaretidir (Alp, 2000:14). Bu sebeple, Anadolu Tunç Dönemi'nin en uzun süre kullanılan dili olmasının yanı sıra, en geniş coğrafyaya yayıldığıının kanıtı olarakta görölmektedir.

BÖLÜM IV

4. TUNÇ DEVRİNDE ARZAVA ÜLKELERİ İLE ÇAĞDAŞ ETKİN GÜÇLER ARASI İLİŞKİLER

4.1. Arzava Ülkeleri ile Mısır Arasındaki İlişkiler

Bir Hint-Avrupa ulusu olan ve Luvi etnik kökenine bağlı olan Arzava ismine ilk kez, daha önce de bahsettiğimiz gibi Amarna Mektupları'nda rastlanıldı. 1887 yılında, Mısır'da bulunan El Amarna'da, Akhenaton'un saltanatına ait yüzlerce diplomatik yazışmanın bulunduğu büyük bir arşiv keşfedildi (Collins, 2007: 4). M.Ö. 14. yy'da, Hitit Krallığı gücünü kaybederken, Anadolu'nun hâkim gücü olan Arzava Kralı Tarhundaradu ile Mısır Firavunu III. Amenhotep (Hempl, 1913: 186; Bryce, 2005: 52) arasında geçen Amarna Mektupları; çivi yazısıyla yazılmış ancak daha önce karşılaşılmamış bir dildi. Bu dile araştırmacılar "Arzava Dili" adını vermişlerdi. 1893 yılında Fransız arkeolog Ernest Chantre Boğazköy'de kazı yaptığı sırada Arzava dilinde yazıldığı tespit edilen tabletler bulunca Arzava sorunu daha önemli hale geldi. 1902'de J. A. Knudtzon, Amarna arşiviyle ilgili geniş çaplı çalışmasının bir parçası olarak El Amarna'dan gelen iki Arzava mektubunun dilinin muhtemelen Hint-Avrupa dil ailesine ait olduğunu iddia etti (Collins, 2007: 4; Taşkın, 2013: 178). 1906 yılında Hugo Winckler tarafından, Boğazköy'deki kazı çalışmaları sırasında 10.000'den fazla çivi yazılı tablet bulundu (Akurgal, 2014: 51). Bu yazı, Bedrich Hrozný tarafından 1915'te çözüldükten sonra, bu dilin Hititçe olduğu anlaşıldı (Alparslan, 2009: 77). Mektupların dönemin diplomatik dili olan Akadca yerine Hititçe (nesumn ili) yazılmış olması Arzava'nın uluslararası sisteme tam olarak entegre olamadığı ve komşusu Hatti'ye göre ikincil bir statüye sahip olduğu yönünde düşünmeye neden olmuştu (Mieroop, 2007: 161). Akadca yerine Hititçe yazılmış olmaları dönem itibarıyla olağandışıydı, ancak içerik bakımından diğer yazışmalara bakıldığında Amarna diplomatik yazışmaları ile örtüşmekteydi (Sweeney, 2017: 383). Bir Arzava prensesinin Firavun ile evlenmesi için yapılan bu müzakereler, ayrıca Hititler'in siyasi parçalanmasına da atıfta bulunuyorlardı. Mısır kralının, Batı Anadolu'da bulunan bu krallığa olan ilgisi, Akdeniz'de önemli bir güç haline gelmiş olmasından kaynaklanıyor olabilirdi. Daha sonraki diğer referanslarda, bu tarihte Hitit üzerindeki Arzava baskısının şiddetli olduğunu doğrulamaktaydı (Krahmer, 2009: 140). Hitit krallığının tamamen çöküşüyle birlikte Arzava'nın Anadolu'nun yeni efendisi olarak ortaya çıkması muhtemel görünmekteydi. En azından, Arzava kralı Tarhundaradu'ya diplomatik önerilerde bulunan III. Amenhotep'in algısı bu yöndeydi. Bunu söz konusu mektupta Tarhundaradu'ya: "Her şeyin bittiğini ve Hattuşa ülkesinin felç olduğunu duydum." ifadesinden anlayabilmekteyiz. Mektupta bu konuda söz edilen "Hatti ülkesinin iga i-" olduğu şeklindeki anlatımda yer alan

“iga i-‘nin” parçalanmak, bölünmek” anlamına geldiği düşünülmektedir (Ünal, 2003: 17-18). Bu sebeple, Arzava’yla diplomatik ilişkiye girme nedenini, dönemin etkin gücü olan Hititler’in yerine Arzava’nın, Küçük Asya’da büyük bir güç olarak kendini göstereceğini düşünmesinden ileri geliyor olabilir. Bu sebeple Tarhundaradu ile bir ittifak kurmak için kız alıp-verme suretiyle (Bryce, 2005: 147-148) akrabalık ilişkisi kurmak istemektedir. Firavunun, Arzava prensesiyle gönderilecek çeyizler arasında Kaşkaların da dahil edilmesini istemesi önemlidir. Ama burada sözü edilen Kaşkaların hangi amaçla istendiği merak konusudur. Köle olarak mı? Yoksa o sırada Kızılırmak’ın güneyine kadar sızmış olan Mısırlıların Kuzey ve Orta Anadolu’da geçici olarak bir üstünlük sağlamış olan Kaşkalarla, siyasi ilişki kurmak istemesinden mi kaynaklıdır bilinmez, Hititler’in parçalanmasında Kaşkaların da büyük çapta payları olduğu düşüncesi III. Amenhotep’in, onlarla ilişki kurmak isteme sebebi daha makul görülmektedir (Ünal, 2003: 18). Arzava prensesinin Mısır’a evlenmek üzere gidip gitmediği ve Kaşkaların ona eşlik edip etmediği netlik kazanmamıştır. Ama mektubun değeri, ilk defa bir Arzava Kralı’ndan ve Kaşkalar’dan söz edilmesi bakımından önemlidir. Arzava’nın o dönemde, dil ve kültür açısından bağımsız olduğu fakat diplomatik ilişki kurmak için, Hititçe kullandığı da bir gerçektir. Ayrıca Hatti’nin bölünüp parçalanmasında Kaşkaların yanında Arzavalıların da etkisi büyüktür. Kaşkalarla eş zamanlı olarak Arzavalılar da Hitit sınırları içlerine saldırmış, Tuwanuwa ve Fraktin-Gezbeli hattının Kizzuwatna-Lawazantiya’ya bakan yerlerinde aranması gereken Uda’ya kadar gelmişlerdir. Tamamıyla çökmüş olmasa da zorlu bir süreçten geçtiği anlaşılan Hititler’in başında o sırada I. ya da II. Tudhaliya bulunmaktadır (Ünal, 2003: 17-18). Dönemin Arzava kralı Tarhundaradu’ya (Bryce, 2005: 147-148) karşı bir sefer düzenlemek için Tudhaliya, Sunassura’dan bir yardımcı birlik göndermesini istemiştir (Beal,1986: 444). Sunassura Antlaşması’ndan da anlaşıldığı gibi, Hititler bu desteği görebilmiş ve tampon bölge olarak kullandığı Aşağı Ülke’yi tekrar topraklarına katabilmişlerdir.

4.2. Tunç Devrinde Arzava Ülkeleri ile Hititler Arasındaki İlişkiler

4.2.1.Hattuşili (? Labarna) Dönemi (yak. M.Ö. 1650-1620) Arzava Ülkeleri ile İlişkiler

Hitit kayıtlarında Arzava’ya ilişkin en eski atıf, Telepinu Bildirisi’nde yapılmıştır (Blasweiler, 2016: 34) ve Hitit kralı I. Hattuşili (yak. 1650-1620) zamanına tarihlenmektedir. Akadça ve Hititçe (Ünal, 2013: 5; Alpaslan, 2015: 132) yazılmış bu iki dilli belgede Hattuşili’nin, altı yıl süren askeri hareketlerinin üçüncü yılında (Bryce, 2003: 46), Arzava’ya karşı yapılan seferin sonucu olarak; “Arzava’ya karşı yürüdüm ve ondan sığır ve koyun

aldım” bilgisini vermektedir (Bryce, 2003: 46; Ünal, 2013: 5; Peker, 2020: 44). Bu rapordan yola çıkılarak, M.Ö. 1650 yılları civarında, Arzava arazisinin çeşitli küçük tarımsal topluluklara sahip olabileceği ve büyük şehirlerin olmadığı çıkarımı yapılabilir (Blasweiler, 2016: 9). Arzava, muhtemelen coğrafi ve politik olarak kullanılan bir terimdir. Batı ve Güneybatı Anadolu'nun çoğuna yayılmış, tam olarak tanımlanmamış bu kompleksin toprakları Hitit topraklarına yakın, hatta sınırda kalmış olmalıdır (Bryce, 2005: 74). Yağmacılık için gidilen bu seferin devamında, savaşa girip girilmediğinden ve bir Arzava kralına karşı zafer kazanılıp kazanılmadığından bahsedilmemektedir (Ünal, 2003: 5). Fakat Hattuşili, Arzava topraklarını fethetmeden birtakım ganimetleri alarak ayrılmıştır. Bu sefer, bazı sınır ihlalleri sebebiyle Arzava halkına, Hitit topraklarından uzak durmaları amacıyla bir gözdağı verme eylemi olabilir (Bryce, 2005: 74). Eldeki bu bilgilerden o dönem için, Arzava'nın politik yapısını, sınırlarını ve büyüklüğünü çıkarmak da mümkün değildir (Ünal, 2013: 5).

Hattuşili hakkında sonraki yıllarda tutulan kayıtlarda, Arzava'ya dönük kapsamlı seferler yürütmüş olduğu kabul görmüş olsa da (Bryce, 2005: 74), Hitit kralı II. Muwattalli'nin (yak. 1295-1272), Wilusa kralı Alaksandu ile yaptığı antlaşmanın önsözünde bahsettiği gibi; “Önceden, atalarım Labarna tüm Arzava topraklarını ve Wilusa ülkesini fethettiğinde, bundan sonra Arzava ülkesi savaşa başladı. Wilusa ülkesi Hatti'den ayrıldı- ama mesele uzun zaman öncesi olduğu için- hangi kraldan olduğunu bilmiyorum.” derken hangi selefi olduğunu bilmediğini açıkça beyan etmişti (Bryce, 2003: 48). Fakat Ünal gibi, Muwatalli'nin bu bahsinden, I. Hattuşili'nin Arzava'yı zaptettiğini iddia edenler de vardı. Ona göre “Eskiden büyük babam Labarna, Arzava ve Wilusa ülkeleri ile savaştığı sırada onları köle yaptı.” beyanı, I. Hattuşili'nin kendi yıllıklarından da doğrulanmaktaydı (Ünal, 2013: 5). Döneme ait sayılı yazılı kaynaklardan olduğu için, ilk Hitit kralının seferine dayandırılan bu pasaj, Arzava tarihi için, kesin bilgi veren belge olarak, bir başlangıç noktası kabul edilebilir. Metnin dönemi hakkında, Telipinu Bildirisi'nin 1-4. bölümlerinden bir yargıya varmak gerekirse, I. Hattuşili'nin (Labarna) askeri başarıları etkileyici olsa da, Muwattalli'nin belirttiği gibi Batı Anadolu'ya yayıldığı kesin değildir. Ayrıca Labarna terimini, Hitit krallarının genel bir kraliyet unvanı olarak kullanıldığı kanısına varanlar bu olayın, I. Hattuşili'den, Muwatalli'ye uzanan sürece kadar olan haleflerden, herhangi birinin döneminde gerçekleşmiş olabileceği düşüncesindedir (Bryce, 2003: 48).

Yine I. Hattuşili zamanında gerçekleştiği düşünülen ve Saray Kronikleri olarak adlandırılan belgelerde Arzava adından söz edilen bir anekdota rastlanmıştır. Söz konusu bu metin, Arzava bölgesinde, Hurma kentinde yaşayan Nunnu isimli bir beyden bahsetmektedir (Ünal, 2003: 6; Alpaslan, 2015: 132). Nunnu, aslında Hitit kralına verilmesi gereken altını usulsüz bir şekilde zimmetine geçirir. Arzava'da bulunan Hurma kentinin idaresinde bulunan ve Hitit kralına haraç vermesi gereken bu kişi, Hititlerin, Arzava'nın bir bölümü üzerindeki egemenliğinin kanıtı olarak yorumlanabilir (Bryce, 2003: 47; Alpaslan, 2015: 132).

4.2.2. Telipinu Zamanı Dönemi (yak. M.Ö. 1525-1500) Arzava Ülkeleri ile İlişkiler

Hitit-Arzava ilişkileri hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayan bir başka belge de Telipinu Bildirisi'dir. Telipinu ile Eski Krallık olarak bilinen dönem sona ermiştir. Eski Krallık ile İmparatorluk arasındaki döneme denk gelen ve Orta Krallık olarak adlandırılan bu zaman Hititlerin gerileme dönemi olarak değerlendirilebilir (Macqueen, 1986: 45). Bu gerileme sebeplerinden biri de Arzava memleketlerinden biri olan Kizzuwatnadır. Onun Arzava memleketinde bulunan “denizi hudut yaptım” da bahsedilen denizin çoğu araştırmacının sandığı gibi Ege Denizi olmadığı Kuzey Suriye'ye komşu olan Doğu Akdeniz'le ilgili olduğu daha gerçekçidir (Ünal, 2013: 5). Kizzuwatna adı, Hitit kayıtlarında topraklarının arasında sayılmamıştır. Muhtemelen Telipinu'dan önce, Kizzuwatna'ya dahil olacak Adaniya'nın bir kısmı Hitit sınırları arasında kalmıştır (Burney, 2004: 156). Kizzuwatna, Kral Ammuna zamanında (16. yy. başlarında) bağımsız hale gelmiştir. Çünkü onun hükümdarlığı sırasında Hatti'ye düşman ülkelerden biri olarak listelenmiştir. Büyük olasılıkla Kizzuwatna krallığı bu dönemde kurulmuştur (Bryce, 2003: 89).

Telipinu tahta çıktığında Arzava Ülkesi'ndeki karışıklıklar Güneybatı Anadolu'dan çekilmesini gerektirmiştir. Adaniya ile Hahha'nın (Lidar Höyük) kaybı, Hitit Krallığı'nın, Kuzey Suriye'deki kaynakları elde etme emellerini o dönem için imkansızlaştırmıştır (Burney, 2004: 17). Ayrıca Telipinu, Kizzuwatna vassal kralı olarak bilinen İşputahşu ile bir antlaşma imzalayarak onu resmi olarak tanımıştır. Bu antlaşmanın, Telipinu'nun, Tahurwaili, II. Hantili(?) ve II. Zidanta halefleri tarafından da yenilenmesinden, sınır bölgesindeki çatışmaların devam ettiği anlaşılmaktadır (Bryce, 2003: 89). Buna keza, Tarsus'ta Hetty Goldman tarafından gerçekleştirilen kazılarda bulunan, Kizzuwatna Kralı İşputahşu'ya ait bir damga mührünün (Hawkins, 2003: 166; Bryce, 2003: 89; Burney, 2004: 156; Collins, 2007: 42; Akurgal, 2014: 67) dış kenarını çevreleyen çivi yazısında “Pariyavatri'nin oğlu, Büyük Kral İşputahşu” sözcükleri, bu bölgenin bir zamanlar İşputahşu hakimiyetinde olduğunun kanıtıdır. Bu antlaşma, iki krallık arasındaki sınırı resmileştirerek, Hatti'nin güney sınırının

güvenliğini daha fazla çatışma olmadan sağlamıştır. (Collins, 2007: 42). Kizzuwadna Kralı Pelliya'nın, II. Zidanta ile yaptığı antlaşma metninde Lawazantiya adındaki şehrin Kizzuwadna içinde bulunduğundan ilk kez bahsedilmiştir (Burney, 2004: 156).

Telipinu, Labarna'nın fetihlerini anlatırken Tuwanuwa adından da ilk kez söz etmiştir (Burney, 2004: 297). Kendi zamanında, Aşağı Ülke olarak adlandırılan, özellikle güneybatıdan Hitit ana vatanı topraklarına yönelik tehditlere karşı bir Hitit tampon bölgesi işlevi gören, Marassantiya nehrinin güney ve güneybatısında uzanan bölge üzerinde Hitit kontrolünün kurulmasına yol açmıştır. Aşağı Ülke'nin başlıca yerleşimleri olan, Tuwanuwa, Hupisna, Landa, Sahasara, Huwassana ve Kuniyawanni ile Klasik Tyanit (Bryce, 2003: 47) bölgeleri için bahsedilen, Sahasara, Huwassana ve Kuniyawanni, Luvi yerel tanrıları olarak sıralanmasından (Blasweiler, 2016: 35) anlaşılacağı gibi krallığın yeni tebaası Luvi topluluklarından oluşmaktadır. Muhtemelen bu topraklar ya da en azından bir parçası Luviya olarak anılan bölgenin içerisindeydi. Telipinu, fethettiği bu topraklarda Luvi dili, dini ve kültürünün yaşanmasına engel olmamıştır. Daha önceki bölümde bahsettiğimiz gibi Luvi halkına dahil olan insan gruplarının Hitit halkı kadar olmasa da korunmasını ve kutsal topraklar Arianna, Nerik ve Zippalanda'ya yönelik özel muamele yapıldığı görülmektedir (Blasweiler, 2016: 35).

4.2.3. I/II. (?)Tudhaliya Dönemi (M.Ö. 1420-1400) Arzava Ülkeleri ile İlişkiler

I. ve II. Tudhaliya aynı mı? Yoksa birbirinden farklı iki ayrı kral mı? Olduğu konusu hala netlik kazanmamıştır. Bu nedenle metnimizde Tudhaliya olarak belirteceğimiz kral, Hitit hükümdarlığına geçtiğinde Kizzuwadna ile yapılan anlaşmaları yenilemiş (Macqueen, 1986: 45; Payne, 2012: 3), kuzeydoğuda Isuwa'ya, batıda Assuwa ve Arzava'ya karşı birçok sefer düzenlemiştir. Arzava ülkelerine yapılan bu seferlerden, kendinin kayıt altına aldığı ve Tudhaliya Yıllıkları olarak bilinen, belgelerden ilk kez ayrıntılı bilgi edinebilmekteyiz (Bryce, 2003: 48; Bryce, 2005: 129).

Başa geçtiği ilk yıllarda, Halep ve Mitanni üzerine saldırarak Güneydoğu ticaret yolunda (Macqueen, 1986: 45), bir süreliğine düzeni sağladıktan sonra yönünü batıya çeviren Tudhaliya, yıllıklarının parçalı kalıntılarından da anlaşıldığı kadarıyla, kendinin kişisel liderliği altında batıda iki askeri sefer düzenlemiştir. Birincisi için Arzava toprakları olarak genel bir tabir kullanılmıştır. İlk batı seferi Tudhaliya için kesin bir zafer ile sonuçlanmış, Mira hariç; Arzava Minor, Seha Nehri Ülkesi ve Hapalla olarak Arzava kompleksinin üyelerinin bireysel adlarının tanımlandığı ilk kayıt bu yıllık olmuştur. I. Hattuşili'den sonra

aradan geçen dönemde, Arzava kompleksi, farklı siyasi oluşumlar şeklinde ayrılmıştır (Bryce, 2003: 49). Ve Tudhaliya'nın ilk batı seferinden sonra bir dizi tebaa ve komşu ülke, Hatti'ye karşı birleşme gereği duymuştur (Burney, 2004: 156). “Assuwa Birliği” denen bu oluşumun ileride daha büyük bir tehdit haline gelmesinin önüne geçmeyi amaçlayan Tudhaliya federasyonunun muhalefetine karşı atağa kalkmıştır. Hitit galibiyetiyle sonuçlanan bu karşılaşma sonucunda imzalanan Aleksandu Antlaşması'ndan öğrendiğimiz kadarıyla, Tudhaliya'nın, Güneybatı Anadolu'daki Arzava bölgesinden, kuzeybatıda bulunan Aleksandu'nun ülkesi Wilusa'ya kadar düzene soktuğu belirtilmiştir (Bryce, 2003: 49; Akurgal, 2014: 71).

Tudhaliya batı seferinden döndüğünde, yıllığında, Lukka, Kispuwa, Unaliya, Dura, Halluwa, Huwallusiya, Karakisa, Dunt, Adadura, Parista, Warsiya, Kuruppiya, Lussa, Alatra, Pahurina Dağ Ülkesi, Pasuhalta, Wilusiya, Taurisa ülkelerini saymıştır (Ünal, 2003: 12; Alpaslan, 2011: 24; Konstantinos, 2019: 14). “Wilusiya” adına ilk kez bu metinde rastlanılmıştır. Bahse göre bu dönemde Wilusiya henüz bağımsız değildir. Wilusa ile adının yanında yer aldığı Taurisa ülkelerinin, birbirine yakın hatta komşu olduğu izlenimine yol açmıştır. Taurisa'nın, Troia (Truva)'nın Hitit dilindeki karşılığı olduğu araştırmacıların genel kanısıdır. Hititlerin bu dönem için kendine uzak olan bu bölgeye ilgisi, boğazlar aracılığı ile Avrupa'yla ticari ve ekonomik faaliyetlerde bulunmak amacıyla olabileceğini, düşündürmektedir (Macqueen, 1986: 41). Çünkü aynı amacı Kuzey Suriye'yi elinde tutarakta göstermektedir.

Sonuç olarak Tudhaliya düşman ordusunu yendikten sonra, sayılan bu ülkelerin üzerine yürür ve her ülkeden ganimet toplayarak Hattuşa'ya götürür. Bu bölümü anlattıktan sonra ise “Assuwa Ülkesi'ni yaktıktan sonra Hattuşaya geri döndüm.” ibaresi geçmektedir. Tudhaliya, bu ülkelerden topladığı ganimetleri saydıktan sonra “Piyama-Kurunta'yı, Kukkuli'yi ve Piyama-Kurunta'nın akrabası olan [Mala]ziti'yi, [Hattuşa'ya ge]tirdim.” ifadesinde Luvi kökenli isimleri sayar. Aynı konu tabletin arka yüzünde de devam etmektedir: “Hattuşa'ya ulaştı [ım zaman]; Piyama-Kurunta'yı ve Ma [laziti'yi] KI.LAM'ın fırtına tanrısına verdim, onun oğlu Assuwa yöneticisi olan Kukkuli'yi [ise] köle olarak aldım ve serbest bıraktım.” da geçen Kukkuli, daha sonra tekrar Hitit kralına başkaldırır ve bir kez daha yenilerek öldürülür (Alpaslan, 2011: 24; Woudhuizen, 2015: 9).

“Assuwa Ülkesi”nin niteliği ve lokalizasyonu Hititologlar ve tarihçiler tarafından oldukça tartışılan bir konudur. Birçok Hititçe metinde ülke olarak adlandırılmış olsa da yayınların

çoğunda Assuwa koalisyonu olarak geçer (Giannakos, 2015: 750). Oysaki “LUGAL^{KUR}Aššuwa” ibaresinin kullanılması bize merkezi bir gücün varlığını göstermektedir (Alpaslan, 2011: 25). Fakat çoğu araştırmacı, Hitit metinlerinde Assuwa adına bir daha rastlanılmadığı için (Tiro, 2011: 20), Assuwa genel adı olarak bir konfederasyon oluşturmak için bir araya geldiği ve yenilgiden sonra kendisini oluşturan parçalara yeniden ayrıldığı düşünülmektedir (Macqueen, 1986: 45).

Bazı araştırmacılar ise, Yunan tarihinde, Lidya bölgesi ile ilişkilendirilen “Asya” adını, M.Ö. 2. binyılın yarısında Hititler’in kullandığı bir tabir olarak Assuwa (Luvi Krallıkları İttifakı) olarak isimlendirmiş ve bu isim daha sonra Batı Anadolu kıyılarının tamamını kapsadığını düşünmüşlerdir (Zangger, 2019: 45). Kimi araştırmacılar ise, Assuwa'nın bir anlamda Arzava'ya alternatif olarak kullanılan bir isim olması gerektiği yönünde fikir belirtmiş, bunu Tudhaliya'nın, Lukka topraklarından kuzeye doğru uzanan 22 bağlaşıklık ülkenin lideri olarak tanımlamasına dayandırmıştır. 1991'de, Hattuşa'daki Aslanlı Kapı'nın yakınında bulunan, üzerinde Assuwa'ya karşı kazanılan zaferin, Fırtına Tanrısı'na ithaf ettiği bir yazıta sahip olan bronz kılıcın, Batı Anadolu ya da Ege topraklarının ürünü olduğu göstergesi bu düşüncüyü kuvvetlendirmiştir (Burney, 2004: 36). Tudhaliya'nın, seferden elde ettiği ganimetin bir parçası olan kılıcı, Assuwa zaferi anısına aldığı tahmin edilmektedir (Bryce, 2003: 51).

Tudhaliya'nın kuzey, doğu ve güney sınırları karışıkken, Batı Anadolu yönündeki seferlerine yol açan sebeplerin ne olduğuna dair elimizde bir bilgi yoktur. Fakat bir tahminde bulunmak gerekirse batılı devletlerin askeri yetenekleri arttıkça, Hititlerin güneybatı sınırları üzerinde artan baskı, Hitit kralını, en azından kısmen bölgede yeni kurulan konfederasyonları yok etme niyetiyle, batıda önleyici tedbirler almaya sevk etmiş olabilir. Burada belki de beklendiğinden daha güçlü bir muhalefetle karşılaşmıştır. Büyük ihtimalle Arzava Minor bu muhalefetin merkezindedir. Buna rağmen merkez krallık olarak kabul edilen Mira adının geçmemesi ilginçtir. Kendi anlatımına göre Tudhaliya, bu devletin oynadığı herhangi bir özel role dair net bir işaret vermemektedir. Arzava ülkeleri, Hititlerin topraklarını genişletme çabasının önüne geçme yolu olarak güçlü bir Batı Anadolu devletleri ittifakı kurmuş olsa da İster lider ülke, ister konfederasyon olarak Assuwa adı altında koordineli bir ittifak daha sonraki kayıtlarda görülmemektedir.

Tudhaliya döneminde üstün başarılar göstermiş olsa da saltanatını tehdit eden birçok etmenle karşılaşmıştır. Kuzeyde Kaşka, kuzeydoğuda Azzi-Hayasa, doğuda Isuwa ile uğraşılırken, Kuzey Suriye ve Kizzuwadna hızla kaybedilmiş ve her taraftan saldıran düşmanlar Hititleri

zor durumda bırakmıştır. Hatti Ülkesi bu saldırılarla o kadar zayıflamıştı ki (Macqueen, 1986: 46), Batıda yükselen Arzava gücünün, özellikle de güçlü askeri ittifaklar kurma yeteneğine sahip olanların, kontrolsüz olarak gelişmesine ve büyümesine izin vermiştir (Bryce, 2003: 51). Bu dönemde, Hitit gücünün zayıflamasını fırsat bilen Arzava bölgesinde yer edinmeye ve topraklarını genişletmeye çalışan Madduwatta adında bir bey öne çıkmaktadır.

4.2.3.1. Madduwatta Metni

Bazı Hitit metinlerinin, 13. yüzyılın sonundan 15. yüzyılın başlarına kadar yeniden yazılması, Erken Hitit İmparatorluğu'na artan ilgiyi beraberinde getirmektedir. Bu sayede Eski Krallık hakkında da ayrıntılı olmasa da bilgi sahibi olabilmekteyiz (Singer, 1983: 205). Söz konusu bu belgelerden biri de Hitit ve Arzava arasındaki ilişkiler hakkında en fazla bilgi alabildiğimiz Madduwatta Metni'dir (Bryce, 2003: 51). Olayın yaşandığı zaman hakkında bilgi edinemediğimiz bu metin Tudhaliya (?) döneminde başlamakta ve metni kayıt altına aldırان (?) Arnuwanda zamanında da devam etmektedir. Ahmet Ünal'a göre I. Tudhaliya döneminde (Ünal, 2003: 15), Collins'e göre II. Tudhaliya'nın Assuwa konfederasyonunu yenilgiye uğratmasından sonra (Collins, 2007: 44), yaşanan ve halefi I. Arnuwanda (?) zamanında yazıya geçirilen Madduwatta Metni (Ünal, 2003: 15), Akurgal ve Bryce'a göre IV. Tudhaliya ve oğlu III. Arnuwanda (MÖ 1220-1200) dönemine, yani Yeni Krallığın sonlarına doğru tarihlendirilmektedir. Dönemin Hitit otoritesinin zayıflığını anlamamıza yardımcı olan bu metin, Arzava hakkında bilgi veren bir başka yazılı kaydolan Amarna mektuplarında, Mısır kralının, Hititlerin güç kaybettiği bu dönemde Arzava Krallığı'yla bağlantı kurup görüşmelere başlaması olayı destekler niteliktedir (Kuhrt, 2010: 329). Elimizdeki bu verilere baktığımızda, olayın II. Tudhaliya ve halefi I. Arnuwanda zamanında gerçekleşmesi daha olası görülmektedir.

Metin, Batı Anadolu'da giderek gücünü artıran Madduwatta adında yerel bir kralın, Hititler için büyük bir tehlikeye dönüşmesinden bahsetmektedir (Akurgal, 2014: 105). Madduwatta Batı Anadolu topraklarının tam olarak neresinde olduğu bilinmeyen göçebe bir topluluğun başında bulunan söz sahibi bir kişidir. Fakat Ahhiyawalı Attarissiya, onun en ezeli rakibidir. Attarissiya metinde "Ahhiya Adamı" olarak geçer. Attarissiya'nın statüsü belirsizdir. Burney'e göre Ahhiyawa kralı ya da yerel bir kraldır (Burney, 2004: 33). Bryce ise, Ahhiyawa Ülkesi'nin resmi olarak tanınan bir kralı (lugal) olmaktan ziyade Batı Anadolu'da üs kurmuş olan bir Ahhiyawalı olduğunu düşünmektedir (Bryce, 2005: 129). Ayrıca, çeşitli tarihçilere göre bu kral, 15. yüzyıldaki Miken krallarından Atreus ile aynı

kişidir. Attarissiyas ismi de bu kralın isminin Luvice'ye uyarlanmış halidir (Bryce, 1974: 111).

Sonuç olarak Ahhiyawa Hitit kayıtlarında düşman bir güç olarak geçmektedir. Ayrıca Ahhiyawalılar'ın Batı Anadolu'da Troia'dan başka yerlerine de akın yaptıklarını anlatmaktadır (Akurgal, 2014: 105). Madduwatta'nın vassal krallığının kesin konumu belirsiz olsa da Arnuwanda'nın mektubundan, onun Arzava bölgesindeki Hititlere tabii olan topraklarda yer aldığı tahmin edilmektedir (Bryce, 2003:52). Madduwatta'ya saldırıda bulunan Attarissiya galip gelince, Madduwatta, ailesi ve maiyetindeki birlikleriyle beraber kendi ülkesinden Hattuşa'ya kaçmıştır (Bryce, 2005: 129). Collins'e göre (?) Tudhaliya'ya sığınma talebinde bulunan Madduwatta, maiyetindekiler ile kalabalık bir grup olarak Hitit topraklarına geldiği için sınır dışı edilmiştir. Ünal ise, bu olayı Hitit Kralı'nın politik çıkarları uğruna Madduwatta ve maiyetine iyi davrandığı ve Hatti'de sığınma hakkı tanıdığı şeklinde aktarmıştır. (Ünal, 2003: 15) Hatta kendilerine ekip biçecek topraklar vermiş, yiyecek içecek ve ekecek tohumluk bile sağlamıştır (Ünal, 2003: 16). Tüm bunların karşılığı olarak Hitit kralı ondan sadakat yemini istemiş ilk önce Hariyati Dağı Ülkesi'ne yerleşmesini teklif etmiş (Bryce, 2005: 130) bunu kabul etmeyince Zippasla Dağı Ülkesi (Afyon, Sandıklı çevresi?) (Collins, 2007: 44-45) ve daha sonraki bölümlerde Siyanta Irmağı Ülkesi'nin (Bryce, 2003: 51) (Dinar Işıklı arası?) eklendiği topraklara küçük bir kral olarak atamıştır. Bu bölgenin Hatti ülkesine yakın olduğu tahmin edilir. Bu sayede Tudhaliya onu yakından takip edebilecek ve yapacağı düzenbazlıklardan haberdar olacaktır (Ünal, 2003: 16). Başlangıçta Tudhaliya'nın aklına, Hitit bölgesinin ve Arzava topraklarının çevresinde, kendine ait askeri güç ve savaş arabalarına sahip olan bir beyin, mevcut nüfusuyla yeni bir vassal devlet kurma fikri gelmiş olabilir. Yeni vassalın bölgedeki ülkelerle hiçbir siyasi ve kişisel bağının olmamasını kendi himayesi altına alırken onun herhangi bir tehdit oluşturmayacağını, kendine bahşedilen topraklar sayesinde Hititler'e bağlılığını sürdüreceğini düşünmesi olağan görülmektedir. Dahası, Tudhaliya yeni vassalı olarak gördüğü toprakların savunmasını sağlamak için Madduwatta komutasındaki askeri kuvvetleri de artırmıştır (Bryce, 2005: 130). Madduwatta, bir süre atanmasına karşılık Tudhaliya ile yaptığı anlaşma gereği, bölgedeki Hitit çıkarlarını korumak ve istendiğinde krala askeri yardım sağlamak, kendisine verilenin ötesinde başka hiçbir toprak işgal etmemesi kurallarına uyan bir krallık olarak hareket etmiştir (Bryce, 2003:529). Daha sonra, Batı Anadolu'nun ortasında bir yerde bulunduğu düşünülen Hitit devletine bağlı önemsiz bir krallık olan Zippasla ile yetinmeyen Madduwatta (Akurgal, 2014: 107), kendine tahsis edilen toprakların Arzava sınırında olması sebebiyle etki alanını adım

adım arttırarak yarımadanın güneybatısını eline geçirmiştir. Fakat Madduwatta bununla da yetinmemiş ve kralın yakın takibinden kurtulmak isteyerek, kendisine verilen toprakların dağlık ve çorak olduğunu öne sürerek, tek başına kararlar almaya başlamış Hitit Kralınının da rakibi olan Kupanta-Kurunta'ya savaş ilan etmişti. Hapalla dahil Arzava topraklarına saldırmış antlaşma hükümlerinde yer alan dayanışma ve yardımlaşma kuralına uyduğunu öne sürerek, Batı Anadolu'ya doğru topraklarını genişletme hayallerini gerçekleştirme çabasına girmişti (Ünal, 2003: 16). Fakat bu adımı atmak için erken davranmış Kupanta-Kurunta tarafından ordusu yok edilmiş ve ardından krallığına misilleme saldırısı başlatılmıştı (Bryce, 2003:52). Ağır bir hezimete uğrayan Madduwatta sadece kendi canını kurtarabilmiş, karısı, çocukları, köleleri ve mal varlığı Kupanta-Kurunta'nın eline geçmişti.

Hitit kralının bu olaylardan her şey bittikten sonra haberi olmuş, bir tepki göstermiş olsa da sözde antlaşma şartları gereği Kasseni (I. Piseni) komutasında bir askeri birliği yardımına göndermişti. Kasseni, Madduwatta'nın karısı ve çocuklarını Kupanta-Kurunta'nın elinden kurtarmış ve onu kendi topraklarına sürmeyi başarmıştı. Hitit kuvvetleri, bu süreçte kendisinden önemli miktarda ganimet de almıştı. Madduwatta, efendisi tarafından vassal koltuğuna geri getirilmiş ve savaş ganimetleri de ona hibe edilmişti (Bryce, 2003:52; Peker, 2020; 47). Ancak Hitit ordusunun Kupanta-Kurunta'yı uğrattığı yenilgiye rağmen, Tudhaliya Arzava Ülkesini işgal veya ilhak etmek için hiçbir girişimde bulunmamıştı (Bryce, 2005: 132).

Tekrar yerini sağlamlaştıran Madduwatta bir kez daha Attarissiya adındaki düşmanla uğraşmaya başladı. Ortamın gerilmesinden kaygılanan Tudhaliya yine onun yardımına Hititli General Kisnapili ve Partahulla'yı yolladı. Hitit askerleri Hinduwa Dağı'nda savaş düzeni almışlardı ki, Madduwatta bu hassas anda hemen tavır ve taraf değiştirerek Dalawa (Talawa)⁴ yerli halkını işgalci Hititler'e karşı kışkırtmış, tarif ettiği yol ve çizdiği stratejik plan çerçevesinde hareket eden isyancılarla, bölgeye yabancı olan Hitit askerlerini pusuya düşürmüşlerdi (Gander, 2020: 84). Hititli General Kisnapili ve yardımcısı Partahulla ise yardım için gittikleri topraklarda canlarını kaybetmişlerdi. Bir kez daha Madduwatta'nın ihanetiyle karşılaşan Hitit kralı bir zamanlar baş düşmanı olan Kupanta-Kurunta ile barış antlaşması imzaladığını ve onu kendi kızıyla evlendirdiğini duyunca büyük bir şaşkınlığa uğramıştı. Hitit kralı ona hesap sorduğunda ise karşılık olarak (Bryce, 2005: 134), Madduwatta'nın yalanları ve oyalama taktiği ile karşılaşmış, sözde Kupanta-Kurunta'nın

4 Dalawa (Talawa) Dil bilim temeline dayandırıldığında Lukka (Likya) şehirlerinden Tlos ile eşitlendirilmektedir (Becks, 2020: 31).

güvenini kazanmak için rol yaptığını onun itimadını kazandıktan sonra, beklemediği anda tuzağa düşürüp ortadan kaldıracaklarını iddia etmişti. Metnin geri kalan kısmı kırık olduğu için bu sürecin nasıl geliştiğini bilmemekteyiz (Bryce, 2003:52). Metnin devamında, Tudhaliya'nın Madduwatta'ya başka tavizler verdiğini ve onunla yeni bir anlaşma yaptığını görmekteyiz. Belki de Arzava ile ittifakın sadece bir sona ulaşma aracı olduğu, Kupanta-Kurunta'nın güvenini kazanmanın ve sonra onu elden çıkarmanın bir yolu olduğu iddiasını kabul etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Madduwatta'nın, Hitit topraklarına doğrudan müdahalesi olmadığı ve yine batıdaki ezeli düşmanlarından birinin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanacağı düşüncesiyle vassallık şartlarının daha fazla ihlaline katlanmış olabilir (Bryce, 2005: 134). Ancak Madduwatta'nın anlaşma şartlarına uymamakta ısrarcı olması ve Hitit kralına bağlılık yeminini defalarca çiğnemesinin sebebinin kendine ait emellerinin olmasından kaynaklı olduğu ortaya çıkmıştı (Bryce, 2005: 131). Tuthaliya döneminde başlayan bu olaylar halefi I. III. (?) Arnuwanda devrinde de devam etmekteydi. Bunu yeni kralın Madduwatta'ya "*Artık bildiğini oku Madduwatta!*" (Ünal, 2003: 16) sözlerinden anlıyoruz.

Arnuwanda'nın mektubu hem selefi Tudhaliya'nın hem de kendi hükümdarlığı dönemindeki asi vassalın ihaneti ve gücünü kendi çıkarına kullandığını açıkça gösteriyordu (Bryce, 2005: 131). Madduwatta, Arnuwanda'nın bu sözlerini dinleyip Hitit topraklarında bulunan Zumanti, Zumarri, Hinduwa, Iyalanda, Wallarimma, Yalanti, Mutamutassa, Attarimma, Suruta ve Hursana kentlerini işgal etmişti (Ünal, 2003: 17; Gander, 2020: 81). Bu toprakların halklarına Hitit kralına haraç ödemeyi ve Hitit ordularına geçiş hakkı vermeyi yasaklamıştı. Hititler'den gelen mülteciler de artık iade edilmeyecekti. Afyon-Akşehir arasındaki Pitassa halkını Hititler'e karşı kıskırtmış ve saldırıya geçmesi yönünde teşvik etmişti (Ünal, 2003: 17). Pitassa Ülkesi Hitit topraklarına olan yakın konumu ile önemli bir noktada yer almaktaydı. Bu sebeple Madduwatta, Pitassa daha sonrasında Hapalla ülkelerini topraklarına katmıştı. Hapalla'nın lokalizasyonu tartışmalı olsa bile büyük olasılıkla Batı veya İçbatı Anadolu sınırları içinde (Burney, 2004: 33), Arzava ülkelerinin oldukça önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Hapalla, Hatti'ye karşı saldırıya geçmiş, bu kez Hitit kralı Madduwatta'dan bu konuyla ilgili yardım istemişti. İlginç bir şekilde Madduwatta bu isteğe uymuş ve Hapalla'yı bir kez daha işgal etmişti.

Demek ki Hapalla kayıtlara geçmeyen zaman zarfında Madduwatta'nın işgalinden kurtulabilmişti. Hitit kralı, Madduwatta'dan Hapalla'yı kendisi için işgal etmesini istemiş olsa da o bu toprakları tekrar kendi hükümdarlığı altına almış (Ünal, 2003: 17), Hitit kralı bir kez

daha Madduwatta'nın ihanetiyle karşılaşmıştı. Fakat Madduwatta batı kıyılarına daha kolay ulaşmak için Hapalla'yı kendi elinde tutmayı uygun görmüştü (Burney,2004: 33). Bu şekilde gelişen olaylar ve Madduwatta'nın diğer yayılmacı politikaları yeni kral Arnuwanda'yı çok sinirlendirmişti. Bir elçi göndererek Madduwatta'yı protesto etti: "Hapalla ülkesi bana aittir! Orasını niye işgal ettin? Onu bana (hemen) geri ver!" Sözlerini sarf etmişti. Görünüşte buna razı olan Madduwatta, diğer işgal ettiği yerlerden vazgeçmedi. Bununla da kalmayıp Likya ülkesiyle eşitlenmek istenen Lukka'yı da işgal etti ve hükümdarlığını Alasiya'ya (Kıbrıs) kadar yaymak amacıyla deniz sahilinde bir üs kurmayı başardı (Ünal, 2003: 17). Çünkü Madduwatta, ancak bu şekilde Alasiya'ya ulaşmasını sağlayacak limanlara sahip olabilecekti (Burney,2004: 33). Arnuwanda yine bu olaylar sırasında "*Madduwatta ben güneşin babasına ettiği yemini bozdu ve bütün Arzava Ülkesi'ni aldı.*" diye yakınıyordu. Söz konusu belgeden Anadolu'daki daha birçok feodal beyin Hititler'e karşı başkaldırdığı anlaşılmaktaydı. Sonunda Alasiya'ya, saldırarak güce ulaşmıştı. (Akurgal, 2014: 107). Hitit kralı ise Kıbrıs'ın kendisine ait olduğunu ileri sürüyordu. Hitit arşivlerinde kendilerine ait bir donanmanın bulunduğu dair herhangi bir kayıt bulunmadığı için bu konunun gerçekliği şüpheli kalmıştır. Madduwatta ile ilgili kısımlar burada bittiği için, olayların nasıl geliştiği hakkında bir tahminde bulunamıyoruz (Ünal, 2003: 17). Ancak, önce Tudhaliya ve ardından Arnuwanda'nın hükümdarlıklarında oynanan bir dizi ikiyüzlülük yoluyla Madduwatta, Arzava ve Alasiya dahil olmak üzere Anadolu'nun güneybatısının çoğunu elde etmeyi başardı (Collins, 2007: 44-45).

Arnuwanda, Madduwatta'ya ne kadar öfkelenip protesto etse de Batı Anadolu krallıklarıyla uğraşıp doğrudan Hitit topraklarına bir tehdit oluşturmadığı için, onun batıdaki hırsını tatmin etmesine izin vermiş gibi görünmektedir (Collins, 2007: 44-45). Yine de Tudhaliya ve Arnuwanda'nın Madduwatta'ya karşı gösterdiği bu eşsiz sabrın kuzey, güney ve doğudan gelen daha açık tehditlerle karşılaşarak kendini bir cephede daha güç kaybedecek konumda görmemesi olabilir.

Sonuç olarak bu dönemde Kupanta-Kurunta'nın yönettiği Arzava Ülkesi'nin Hitit kontrolünde olmadığı nettir. İddiaya göre, Madduwatta'nın saldırısından önce bile, Kupanta-Kurunta ile Hatti arasındaki ilişkiler gergindir. Söz konusu krallık büyük ihtimalle bizim Arzava Minor olarak adlandırdığımız, merkezi Apasa'a (Ephesos) olan ve daha sonra Mira merkezi Krallığı'na dönüşen topraklardır. Madduwatta'nın topraklarının sınırında değilse de yakınında olduğu metinden anlaşılmaktadır. Ayrıca Güneybatı Küçük Asya'nın önemli bir bölümünü kaplamış olmalıdır.

Arnuwanda'nın Madduwatta'ya yazdığı mektup, Hatti'nin erken dönem Yeni Krallık hükümdarlarının Batı Anadolu politikasını yansıttığı olabilir. Madduwatta'ya birçok kez yardım etmelerine rağmen onun eline geçirdiği yerleri askeri güçle değil basit protestolarla uyarmışlar, ona karşı siyasi ve kültürel yapısının yanında kendi topraklarını korumayı tercih etmişlerdir.

4.2.4. I. Şuppiluliuma Dönemi (M.Ö. 1344-1322) Arzava Ülkeleri ile İlişkiler

Hititlerin, İmparatorluk Dönemi olarak da bilinen Yeni Krallık Dönemi, I. Şuppiluliuma ile başlamıştır (Burney, 2004: 34). Onun devriyle birlikte Arzava ile ilgili tarihi belgelerin sayısı da artış gösterir ve Arzava ülkelerinin coğrafi bölgeleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgi verir (Ünal, 2003: 20). Şuppiluliuma, Anadolu'nun batısındaki karışıklığı düzene koymak için babası III. Tudhaliya tarafından Arzava'ya gönderilmiştir. Ancak Arzava, saldırıya neredeyse eşit şiddette karşılık vermiş (Collins, 2007: 46) ve bu dönemde Anadolu'da, Hitit Krallığı'nın kontrolünü yeniden sağlaması yirmi yıl kadar devam etmiştir. Bu sürecin önemli bir bölümünün Arzava ülkelerine yapılan seferlere ayrıldığı neredeyse kesindir (Bryce, 2005: 151). Çünkü bu dönemde Hititler'in güneybatısında yer alan ve vassal devletleri haline gelen bazı Arzava ülkeleri, diğer krallıklarla ittifak kurarak, Hitit Krallığı'na karşı ayaklanmıştır. Hititler'in, sınır ülkelerini ilhak etme sebeplerinden biri, Hititler'in merkez topraklarıyla arasında ne kadar geniş alanlar oluştursa, ona doğrudan tehdit oluşturan ülkelerin saldırılarına karşı koruma sağlamaya çalışmaktır. Tahkim hatları, Hitit topraklarına nispeten daha uzak bölgeleri ve ona sınırdaş ülkeleri içermektedir (Bryce, 2005: 47). Aşağı Ülke topraklarından gelip Hitit topraklarını yağmalayan ve Tuwanuwa ve Uda'yı sınır kenti yapan Arzava, burada kapsamlı anlamda kullanılıyor olmalıdır. Düşman kuvvetleri, başkent Hattuşa'ya çok yaklaşmıştır ki Hitit kuvvetleri Samuha'daki bir üsse geçici süreliğine yerleşmiştir. Hititler, iç sıkıntılar ve Kaşka tehdidinden dolayı Arzava ile uzun süre ilgilenememiştir. Bu durum Arzava Minor'un etkin bir güç olmasını kolaylaştırmasını sağlamıştır (Bryce, 2003: 56). Tuwanuwa'yı, Arzava'nın elinden, babası adına hareket eden veliaht prens Şuppiluliuma'nın geri aldığı, II. Murşili'nin kayıt altına aldığı I. Şuppiluliuma'nın Eylemleri belgeleri tarafından da doğrulanır (Burney, 2004: 34). Aynı zamanda, Batı Anadolu seferleri sırasında stratejik olarak önemli olan Sallapa5'yı garnizon kenti olarak inşa etmiştir (Ünal, 2003: 24). Amacı, kesişme noktası olan Sallapa'dan, Aşağı Ülke'deki Arzava kuvvetlerine batıdan gelecek yardımların önüne geçmek ve (Taşkın, 2016:

5 Sallapa; Ankara'nın batısındaki Sivri Hisar.

82) eskiden Hititlere bağı olan güney sınırına yakın bu bölgeden, Arzava düşmanını çıkarmaktır (Bryce, 2005: 150).

Şuppiluliuma'nın Aşağı Ülke'deki Arzavalı düşmanla ilk çatışması sonucu II. Murşili'nin anlatımıyla, *"Tanrılar babama yardım etti: Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Hatti'nin Fırtına Tanrısı ve Savaş kaynağının İştari", (böylece) babam Arzava halkı ve düşman kuvvetlerine çok sayıda kayıp verdirdi."* (Güterbock, 1956: 68; Bryce, 2005: 151) şeklinde aktarmıştı. Aşağı Ülke'de, Arzava'yı gerileyen Prens Şuppiluliuma, Tuz Gölü'nün batısındaki Akşehir-Afyon arasında yer alan Pitassa (Ünal, 2003: 22; Burney, 2004: 34) komşu topraklarını da güvenli bölge haline getirmek, Aşağı Batı Anadolu'ya kadar ilerleyip egemenlik kurmak istiyordu (Taşkın, 2016: 87). Bölgedeki etkinliği tam olarak durdurulamamış olan Arzavalılar, Hitit çıkarlarını tehdit etmeye devam etmeyi sürdürüyordu. Arzava'nın halkından olan ve kendi memleketlerine yerleştirilen askerler ve elçiler kendi saflarına geçtiği için tam olarak düzen sağlanamadığı gibi, tampon görevi gören kentler Hititler'den ayrılıp Arzava tarafını seçiyorlardı (Ünal, 2003: 22). Kimi zaman Arzava kimi zaman Hititlerin arasında el değiştiren bu topraklarda, Şuppiluliuma'nın kendi tebaasından olanların geri gönderilmesi talebinde bulundu. Fakat Anzapahhaddu adlı bir Arzavalı önder bu isteğe karşı koyuyordu. II. Murşili'nin anlatımıyla: *"Babam, Anzapahhaddu'ya yazdı: Onlar (Arzava'ya sığınanlar) benim kölelerim. Onları bana geri ver. Onları bana vermezsen düşmanım olursun."* (Güterbock, 1956: 79) uyarısına rağmen isteğine olumlu cevap bulamamış olmalı ki, sorunu çözmek için Himuili komutasındaki Hitit ordusunu Arzava topraklarına gönderdi. Mauirassa kentinde yaşanan karşılaşma sonucu Anzapahhaddu kuvvetleri, Hitit kuvvetine karşı üstün geldi (Güterbock, 1956: 80). II. Murşili'nin babası döneminde yaşanan olayları anlattığı metnin bu kısmı, Hititlilerin kendi mağlubiyetinin anlatıldığı ilk ve son bölüm olarak, Hitit tarih yazıcılığı açısından önemli bir yer edindi (Ünal, 2003: 22).

Himuili'nin yenilgisini haber alan Şuppiluliuma Hitit tebaa topraklarında Arzavalıların daha fazla ilerlemesini önlemek için, en yetenekli askeri komutanlarından Hannutti'yi Aşağı Ülke valisi olarak atadı (Bryce, 2005: 151). Çünkü Hitit çekirdek bölgesine bu denli yakın olan düşman güçleri olduğu sürece, Hitit toprakları asla güvende olamayacaktı. Şuppiluliuma, Hannuti'yi askeri birlik ve savaş arabaları eşliğinde Aşağı Ülke'ye gönderdiğinde, beklediğinden daha fazla kuvvetle karşılaşan Lalanda sakinleri korkuya kapılıp antlaşmaya varmaya mecbur kaldı. Hannutti, burayı Hitit otoritesini yeniden sağlamak ve bölgede askeri operasyonları yürütmek için bir üs olarak kullanmıştı (Houwink ten Cate, 1966; Ünal, 2003: 24; Bryce, 2005: 151). Daha sonra yönünü, Arzava memleketlerindeki kargaşadan faydalanıp,

bağımsızlığını ilan eden Hapalla Ülkesi'ne çevirmiştir (Bryce, 2011: 65). Hapalla, Arzava ve Aşağı Ülke arasında Hitit topraklarına en yakın Arzava bölgelerinden biri olduğu için Hitit gücünün izin verdiği sıklıkta, özellikle M.Ö. 14. yüzyılın başlarında, Hitit egemenliğinde olduğunu bildiğimiz, fakat fırsatını bulduğunda tekrar Arzava topraklarına dahil olan bölge olarak bilinir. Şuppiluliuma eylemlerinde kaydedildiği gibi Hititli General Hannutti tarafından yeniden fethedilmiştir. Ardından Hapalla popülasyonu ile koyun ve sığırlardan oluşan ganimetleri de Hattuşa'ya götürmüş ve bir süreliğine de olsa bölgede düzeni sağlamıştır (Houwink ten Cate, 1966: 29; Bryce, 2003: 58; Ünal, 2003: 24; Burney, 2004: 104; Bryce, 2005: 151; Bryce, 2011: 65). Daha genel anlamıyla, Hannutti'nin Aşağı Ülke'deki varlığı, Şuppiluliuma'nın kuzey, güney ve doğudaki tehditlerle ilgilenirken Arzava saldırılarını kontrol altında tutması açısından önemli olmuştur. Şuppiluliuma'nın daha batıdaki Arzava toprakları olan, Mira'ya kadar geldiği düşünülse de (Ünal, 2003: 22; Burney, 2004: 34) Şuppiluliuma'nın eylemlerinden bahsedilen metnin bu kısmı kırık olduğu için tam olarak netlik kazanmamıştır.

Hitit kuvvetlerinin, Arzava topraklarının hükümdarları ile yaptığı antlaşmalara dair net bir kanıt olmasa da bölgede Kaşka ve Mitanni gibi düşmanlarla uğraşırken Batı Anadolu'dan gelecek herhangi bir tehdidin önüne geçmek için, Batılı hükümdarlardan bir ya da birkaçıyla ittifaklar kurması mümkün görülmektedir (Bryce, 2003: 58). II. Murşili'nin, I. Şuppiluliuma'nın eylemlerinden bahsettiği kayıtlarından birinde, Batı Anadolu'daki Hitit seferlerinin etkisini sınırlayan Arzavalı Uhhaziti ile yaptığı bir antlaşmayla sonuçlanmıştır (Cooper, 2014: 84). Hititler'e tabi olan Puranda kentini babasının Uhhaziti'ye verdiğini belirtmektedir. Manappatarhunda Antlaşması Şuppiluliuma ile Arzava Beyi arasındaki ilişkileri pekiştirmektedir. Metinde yemin altına alınan Manappatarhunda'yı kendine bağlı kalması için Puranda kenti hediye edilmiştir. Fakat önceki örneklerde görüldüğü gibi Uhhaziti de kendisine verilen sus payını önemsemeyip (Ünal, 2003: 24), Hitit karşıtı faaliyetin baş kışkırtıcısı olmuş gibi görünmektedir. Hititler bir kez daha sadece Hatti'den bölgedeki bütün Hitit tebaası toprakların denetimini geri alabilmekle kalmayıp, tekrar Arzava Krallıkları koalisyonu tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Uhhaziti'nin, Batı Anadolu'yla daha fazla ilgilenmeye başlayan Ahhiyawa kralı ile bir ittifak kurmasıyla daha da yoğunlaşmıştır. Bu esnada, Millawanda'da Arzava tarafından isyan etmesi için kışkırtılmış ve Ahhiyawa'dan yardım talep etmesi için Mira ve Seha Nehri Ülkesi tarafından ikna edilmiştir. Öncelikli olarak, Kuzey Suriye sorunuyla ilgilenmek zorunda kalan Şuppiluliuma, Kuzeydoğu'da Azzi-Hayasa kralıyla ittifak kurmuş, kuzeyde Kaşkalılarla sürekli sorun yaşadığı için yıllık sefer

uygulamasını gerektirmiştir (Macqueen, 1986: 46-47). Bu süreçte, Arzava hala elinde önemli miktarda askeri güce ve Hititlere düşman olan diğer batılı devletlerin desteğine sahipti. Ve sürekli bir tehdit olmaya devam etmişti (Houwink ten Cate, 1966).

Hititlerin güneybatı sınırlarının ötesine, Adana'dan Tarsus'a uzanan Kizzuwadna ülkesi ise, Yeni Krallığın başlarında Şuppiluliuma tarafından ilhak edilip Aşağı Ülke topraklarına dahil edilene kadar Hitit ve Mitanni arasında birkaç kez el değiştirmiş (Bryce, 2005: 48), Şuppiluliuma öldüğünde de isyan etmişti (Goetze, 1960: 45).

Şuppiluliuma'nın Mısır sınırına seferi sonucunda ülkeye yayılan veba salgını ve kralın ölümü, Arzava'nın daha rahat hareket etmesine vesile olmuştur. Bu sırada Hitit tahtına II. Arnuwanda geçmiş, fakat veba nedeniyle bu kral da kısa süre sonra ölmüştür (Bryce, 2003: 36).

4.2.5. II. Murşili Döneminde (M.Ö. 1321-1295) Arzava Ülkeleri İle İlişkileri

Şuppiluliuma'nın, veba salgınından dolayı ölümünün ardından Hitit tahtına geçen Arnuwanda'nın da ani ölümünden sonra başa geçen kardeşi II. Murşili (Macqueen, 1986: 47; Beckman, 1999: 90; Bryce, 2003: 58) saltanatı boyunca yürüttüğü askeri seferleri, ve dolayısıyla Arzava ile olan siyasi ilişkileri hakkındaki bilgileride Murşili'nin yıllıklarından edinebilmekteyiz (Bryce, 2005: 192). Babasının da uzun süre uğraşmak zorunda kaldığı Arzava krallıkları, II. Murşili Dönemi'nde de Hititlere karşı ayaklanmış, saltanatının üçüncü ve dördüncü yıllarında ordusu ile Arzava üzerine sefere çıkmıştır (Beckman, 1999: 90).

Bu sıralarda Hitit vassalı olan Milawanda (Milet), aynı zamanda gelişen bir Miken yerleşim bölgesiydi. Batıdaki Hitit çıkarlarına yönelik tehdit, Uhhaziti'nin Ahhiyawa kralı ile kurduğu ve şimdi giderek daha fazla dahil olmaya başladığı bir ittifakla yoğunlaştı (Bryce, 2003: 59). Ahhiyawa hükümdarları için “Büyük Kral” unvanının kullanılması hükmettiği toprakların kısıtlı bir alanı kapsamış olamayacağını düşündürmekteydi. II. Murşili tarafından bölünmesinden önce ve sonra Batı Anadolu topraklarında bulunan Millawanda'nın ve güneydoğuya doğru Anadolu anakarasında dar bir kıyı şeridine sahip, belki de Rodos adasında merkezlenmiş ve büyük ölçüde Ege denizi kıyılarını kontrol etmek amacıyla varlığını sürdüren bir ada krallığı olarak bilinmekteydi (Burney, 2004: 6). Ahhiyawa kralı muhtemelen Anadolu anakarasına yakın, Doğu Ege'de bulunan kaçaklar için bir sığınak yeri ve Ahhiyawa etkisinin anakarada yayılması için bir üs olarak hizmet edebilecek bir grup adayı da kontrol ediyordu (Bryce, 2005: 193). Millawanda'nın Ahhiyawa ile ittifak kurmasının ardından tehlikenin farkına varan Murşili, bu girişimi düşmanca bir hareket olarak

değerlendirdi (Bryce, 2005: 193; Cooper, 2014: 85). Bu ittifakın kurulmasını kolaylaştıran yakınlaşma, büyük ihtimalle Uhhaziti tarafından sağlanmıştı ve batıya doğrudan Hitit müdahalesine neden olmuştu (Bryce, 2005: 193; Taşkın, 2016: 92). Babası Šuppiluliuma döneminde müttefik olan Uhhaziti liderliğinde Hitit karşıtı faaliyetlerin baş göstermesi, Tudhaliya saltanatında olduğu gibi Arzava ülkeleri ittifakı kurulması tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı (Bryce, 2005: 193). Arzava koalisyonları, Eski Krallık'tan itibaren Hitit tarihi boyunca çeşitli noktalarda kaydedilse de en etkili ittifak Uhhaziti'nin, Arzava yapılanmalarının çoğunu kapsayan bir pan-Arzawan konfederasyonunda birleştirmeyi başardı (Sweeney, 2010: 8). Uhhaziti batıda, Hititler'le iş birliği yapan diğer küçük Ege devletlerini kazanmaya ya da yanına çekmeye çalışıyordu (Taşkın, 2016: 92). Bu ittifakın Arzava'nın doğusuna doğru ilerlemesi Hatti için de ciddi bir tehdit oluşturacaktı (Bryce, 2005: 193). Bu önlemlerin, Hitit egemenliğini atmak için sıklıkla Ahhiyawa tarafından ayartılan Arzava topraklarında kalıcı bir istikrar elde etmek için yeterli olmamıştı. Hitit derebeyinin müdahalesine hemen hemen her zaman şu ya da bu krallıkta üstünlüğünü kanıtlamak için ihtiyaç duyulmuştur (Singer, 1983: 206).

Murşili, Milawanda'nın kontrolü için komutanları Gulla ve Malazidi'yi güçlü bir ordunun başında bu şehre yollamıştı. Klasik Miletos olarak adlandırılan Milawanda da Miken tabakasının üstünde yapılan arkeolojik kazılarda gün yüzüne çıkan otuz santimetrelik yangın katmanı, Hititler tarafından tahrip edildiğine dair öne sürülen görüşü destekler niteliktedir (Hawkins, 1998: 48). Ayrıca olaydan II. Murşili yıllıklarında: *"İlkbahar geldiğinde, Uhhaziti Ahhiyawa Kralı ile birleşince ve Millawanda Ülkesi Ahhiyawa Ülkesi Kralı'na katılınca Gulla ve Malaziti'yi, askeri birlikler ve savaş arabalarıyla birlikte o bölgeye gönderdim ve onlar Millawanda Ülkesi'ni yakıp yıktılar"* şeklinde bahsetmektedir. *Hitit kuvvetleri* görevini başarıyla yerine getirmiş, fakat Arzava kompleksinin çekirdeği olarak bilinen Arzava Minor hükümdarı olan (Bryce, 2005: 193), Uhhaziti'nin Hititler'e karşı kafa tutmasının önüne geçememişti. Uhhaziti, Hitit baskısından kaçan mültecilere sığınma hakkı vermekten çekinmedi. Atarimma, Huwaršanašša ve Šuruda (Taracha, 2018: 219) topraklarında yaşayan Hitit tebaasının da iadesi talebini reddetti (Bryce, 2003: 59; Bryce, 2005: 193; Taşkın, 2016: 92). Murşili'nin, saltanatının başından beri devam eden Hitit topraklarının farklı bölgelerinde olduğu gibi Hitit kayıtlarında Lukka toprakları olarak adlandırılan bölge içinde yer alan Hattili mültecilerin Hitit koruyuculuğundan vazgeçmesi Hitit otoritesinin düşüşünü göstermekteydi (Taracha, 2018: 219). Bu tür kişilerin ülkelerine geri gönderilmesi Uhhaziti'nin yükümlülüklerinden biriydi. Fakat o diplomatik olmayan bir dille çok genç yaşta

Hitit tahtına geçen Murşili'yi ülkeyi yönetemeyecek kadar küçük "bir çocuk" olarak nitelendirdi. Bu davranışı cezasız kalamayacağı için (Cooper, 2014: 85), gerçek bir savaş ilanı anlamına geliyordu. *"Uhhaziti'ye bir elçi gönderdim ve şöyle yazdım: Sana giden tebaalarımın geri dönmesini istediğimde onları bana geri vermedin. Bana çocuk gibi davrandın, beni hor gördün. Haydi öyleyse, şimdi savaşacağız; ve Gök Tanrısı, benim efendim, bizim durumumuzu yargılasın."* (Bryce, 2003: 59; Ünal, 2003: 27; Akurgal, 2014: 85) şeklinde ultimatö vermişti. Murşili'nin kendi komutası altında bir Hitit ordusu, öncelikle Arzava sorununu kökten çözmeyi amaçlayan büyük bir sefer için yola çıktı. Batıya açılan kapının eşiği olarak gördükleri (Sallapa) (Bryce, 2005: 194) (günümüzde Eskişehir yakınları) kardeşi (Karkamış'taki Hitit valisi) Sharri-Kushuh ve kuvvetleriyle birleşti (Bryce, 2003: 54; Collins, 2007: 50). Gök tanrısının adaletine güvenen Murşili kendi anlatımıyla haklı çıkmıştı. Hitit ordusunun olayın yaşandığı an bizzat şahit olduğu, Arzava Ülkesi'ne düşen bir yıldırım, belki bir meteor (Hititçe; *GIS kalmisana*) gönderdi. Yıldırım Arzava Ülkesi'nde ilerledi ve tüm ülkeyi ve Apasa'yı vurdu. Uhhaziti dizlerinin üstüne çöktü ve hastalandı (Taşkın, 2016: 94). Uhhaziti'nin gördüğü bu manzara karşısında girdiği şok sebebiyle dili tutulmuş yüzünün yarısı felç olmuştu. Murşili ise yıllıklarında Fırtına Tanrısı'nın ilahi gücünü kendine gösterdiğini söyleyerek olayı şöyle anlatmaktadır: *"Yürüyüşüm sırasında Lawasa Dağı'na geldiğimde, beyim güçlü Fırtına Tanrısı ilahi gücünü gösterdi. Bir ateş topu (GIS kalmisana) fırlattı. Bu ateş topunu benim ordumun gördüğü gibi, Arzava ülkesi de gördü. Ateş topu Arzava ülkesini vurdu ve Uhhaziti şehri Apasa'yı vurdu. Uhhaziti'yi dizleri üzerine çöktürdü ve o hastalandı."* (Bryce, 2005: 194; Ünal, 2003: 29).

Hitit ordusu, Arzava topraklarında ilerlerken, Uhhaziti'yi hasta edecek kadar şok eden doğa olayı Hititçe *"GIS kalmisana"* anlamı tam olarak karşılığı bilinmemektedir. Trevor Bryce bu sözcüğü, *"thunderbolt"* (yıldırım) olarak çevirirken (Taşkın, 2016: 94), birtakım araştırmacılar ise, küçük çaplı volkanların püskürttüğü lavların olabileceğini iddia etmektedir (Ünal, 2003: 28). Hitit ordusunun ve Uhhaziti'nin karşılaşma anında gerçekleşmeyen bu olay, yüzlerce kilometrekarelik bir alanda görüldüğü düşünüldüğünde saliselik bir olay olan yıldırım düşmesi Uhhaziti'nin felç edebilecek kadar bir etki gösterebileceğini düşünmek akla yatkın görülmemektedir. Yıldırım düşmesi göktaşı ve volkanik patlama afetlerine göre daha sık rastlanan bir doğa olayı olduğu için daha önce karşılaşılmamış şekilde bir tepki gösterebilecek derecede büyük bir olay değildir. Bu sebeple, göktaşı düşmesi ya da bölgesel yönü dikkate alındığında söz konusu dönemde aktif olan yanardağı patlaması daha geniş bölgeyi etkileyebilecek olması yönünden daha uygun görülmektedir. Murşili'nin yıllıklarının

ayrıntılı anlatımında ise, bu ilginç doğa olayı gerçekleşirken Murşili Lawasa dağında değil de Sehiriya ırmağı kıyılarında bulunmaktaydı. Bu ırmak, Kula çevresindeki akarsulardan ya da Gediz'in kollarından birisi olmalıydı (Ünal, 2003: 29).

Son olarak da günümüz Afyon yakınlarındaki Astarpa Irmağı'na doğru ilerleyip Aura'ya geldiklerinde Mira ülkesi kralı Mashuiluwa onları karşılamıştı. Mira demek ki Uhhaziti ile birlikte hareket etmemiş, Murşili tarafında olmuştu (Taşkın, 2016: 93). Mashuiluwa Murşili'ye Uhhaziti'nin başına gelenleri haber vermiş, ilahi gücün arkasında olduğunu düşündürten bu haberden sonra, Sharri-Kushuh ve Mashuiluwa ile birlikte buradan harekete geçmişlerdi. O sırada hasta olan Uhhaziti Murşili ve kuvvetlerinin karşısına çıkmamış, oğlu Piyama-Kurunta'yı yaya askerleri ve savaş arabalarıyla Murşili'ye karşı göndermişti. Piyama-Kurunta ile Walma'daki (günümüzde Dinar ve Sandıklı civarı) (Bryce, 2003: 59; Ünal, 2003: 29), Astarpa Irmağı (Dombaylı Ovası ve Dinar ile Işıklı arasındaki yarı göl durumundaki Yukarı Menderes kaynakları olduğu düşünülen) kıyısında karşılaşmıştı (Bryce, 2003: 59). Murşili'nin kendi anlatımıyla: *"Ben ve Benim Güneşim onunla savaştım. Ve benim kadın Efendim Arinna'nın Güneş Tanrıçası; Benim Efendim Ulu Fırtına Tanrısı ve Mezulla ve tüm diğer tanrılar beni destekledi. Uhhaziti'nin oğlu Piyama-Kurunta'yı yere serdim, yaya askerleri ve savaş arabalarıyla birlikte yendim. Onu önüme kattım ve Arzava Ülkesi'nin içlerine girdim ve Uhhaziti'nin kenti Apasa'yı aldım. Uhhaziti bana karşı direnmedi, önümden kaçtı ve denizi aşarak adalara sığındı ve orada kaldı. Ancak tüm Arzava halkı topraklarını terk etmişti."*(Bryce, 2005: 194). Arzava kralı Uhhaziti Hitit metnine göre, Ahhiyawa'nın hâkimiyetinde bulunan bir adaya sığınmıştı Arzava kraliyet ailesi, Ege kıyısındaki başkent Apasa'dan önce bir adaya, ardından sığınak buldukları Ahhiyawa'ya kaçtı (Singer, 1983: 206; Burney, 2004: 34; Cooper, 2014: 86).

Murşili, Arzava topraklarında başlayan isyan dalgasının büyük bir oranda önüne geçmiş olsa da fethi tamamlanmadan önce ele geçirilmesi gereken iki yer daha vardı. Bunlardan biri, Hititlerin önünden, dik yamaçları ve korunaklı yapısı sebebiyle, Arinnanda Dağı'na (Dilek Yarımadası, Mycale Dağı) (Cooper, 2014: 86) kaçan genellikle Attarimma, Hurşanaşša ve Şuruda (Oreshko, 2015: 29) yerli halkından oluşan gruplardı. Apasa'nın yakınlarındaki Murşili, tüm kaçış noktalarını kapatarak, açlık ve susuzluğa mahkûm ettiği kaçakları teslim olmaya zorladı (Bryce, 2003: 60; Bryce, 2005: 194).

Murşili'nin kendi anlatımıyla: *"Ben, Güneşim, Arinnanda dağına gittim. Bu dağ çok sarptır ve denize doğru uzanır. Ayrıca çok yüksek, ulaşılması zor ve kayalıktır ve atların yukarı çıkması imkansızdır. Taşıyıcılar toplu halde tutuyorlardı ve piyadeler toplu halde*

yukarıdaydı. Atların dağa tırmanması imkânsız olduğundan, ben, Güneşim, ordunun önüne yürüyerek gittim ve Arinnanda dağına yürüyerek çıktım. Kaçakları açlık ve susuzlukla kuşattım (Bryce, 2005: 194). Açlık ve susuzluk baskısı altında indiler ve ayaklarına kapandılar: "Tanrımız, bizi helak etme. Tanrımız, bizi boyun eğdir ve bizi Hattuşa'ya çıkar." (Bryce, 2005: 195) şeklinde aktarmıştı.

Zaten hasta olan Uhhaziti'nin bulunduğu adada öldüğü haberi geldikten sonra, kuzeye doğru diğer kale (Afyon'un güney doğusunda, klasik Holmi yakınlarında bir bölge olduğu düşünülen) (Taşkın, 2016: 94) Puranda'ya kaçan ve sefer sezonunun sonuna kadar yenilmeyen Arzava birliği, bahara kadar güvende oldu (Bryce, 2003: 60; Bryce, 2005: 194; Cooper, 2014: 86; Taşkın, 2016: 94). Murşili, baharda geri dönmek üzere Astarpa Nehri üzerindeki kışı güvende geçireceği bölgeye geçti (Burney, 2004: 34). Bahar gelince Puranda'ya geri döndü ve Arzavalı Prens Tabala-Zunauli korumasındaki Puranda Kalesi'nin ele geçirilmesi ve yağmalanması ve esirlerin Hatti'ye sınır dışı edilmesi ile Uhhaziti'nin krallığının fethedilmesi tamamlanmış oldu (Oreshko, 2015: 29).

Hitit ordusunun elinden kaçmayı başaran Prens Tabala-Zunauli kaçmayı başaran tek kişiydi (Bryce, 2003: 60; Bryce, 2005: 195). Tabala-Zunauli'nin akıbeti hakkında kayıtlarda başka bir bilgi bulunmasa da kardeşi Piyamainara sığındığı adadan geri dönmüş ve Ahhiyawa kralı ile birlikte ortak hareket etmeye başlamıştı. Yıllıklann bu bölümü kırık olduğu için olayların akışı net bir şekilde anlaşılmassa da (Ünal, 2003: 35), Hitit hükümdarı Ahhiyawalı mevkidaşına bir mektup yazarak kaçağın geri dönmesini istemişti; Uhhaziti'nin oğlu ve bir grup arkadaşının Hitit gözetimine teslim edilmesi talebi başarılı oldu. Murşili'nin Ahhiyawa'nın, Millawanda yerleşimini daha önce yerle bir ettiği göz önüne alındığında, Ahhiyawa hükümdarı devrik Arzava ile iş birliği yapmayı reddetmişti (Cooper, 2014: 87). Murşili'nin halletmesi gereken bir hesap daha vardı. Hattuşa'ya dönmeden önce, Arzava kompleksindeki diğer eyaletlerden biri olan Seha Nehri Ülkesi'ne karşı cezalandırıcı bir sefere çıktı (Ünal, 2003: 35; Bryce, 2003: 65; Bryce, 2005: 196). Çünkü Seha kralı Manapa-Tarhunta, Uhhaziti ile birlik olup Hatti'ye karşı sadakatsizliğini göstermişti. Oysaki, önceki kral Muwawalwi'nin oğullarından olan Manapa-Tarhunta, iki erkek kardeşiyle yaşadığı anlaşmazlıktan dolayı ülkesinden ayrılıp, Hititler'in desteğini alarak, Karkisa ülkesine sığınmıştı. Murşili, Manapa-Tarhunta'nın can güvenliğinin sağlamasını onun adına Karkisa halkından isteyerek onu desteklemişti (Bryce, 2003: 60). Daha sonra kardeşlerden biri olan Ura-Tarhunda Hititler'e karşı verdiği yeminini bozunca, Manapa-Tarhunda tekrar Hitit

desteğiyle ülkesine iade edildi ve Seha Nehri Ülkesi başına geçirildi. Ama Murşili'nin hatırlattığı gibi vefasız olmuştu: Bir keresinde kardeşlerin seni yurdundan çıkardığında, seni Karkisalıları tavsiye ettim ve senin adına Karkisalıları da mükafatlandırdım (Ünal, 2003: 35; Bryce, 2003: 61; Bryce, 2005: 195). Burada Ura-Tarhunda'dan alınmış olan yemin resmi anlaşmanın kayıtlarına rastlanılmamış olsa bile söz konusu zamanda Seha Nehri Ülkesi'nin bir Hitit vassalı olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Bryce, 2003: 61). Murşili'nin, Ura-Tarhunda'yı, Seha tahtından indirip yerine Manapa-Tarhunda'yı getirmesi bu görüşü desteklemektedir.

Manapa-Tarhunda, kralın Seha topraklarına doğru hareket ettiği haberini duyunca, Murşili ile karşı karşıya gelmekten çekinip (Ünal, 2003: 35), ondan affını istediğini belirttiği bir mektup gönderdi ve Murşili'ye şöyle yazdı: *"Tanrım, beni öldürme! Beni tabii kıl, Lordum. Bana kaçanları Rabbime teslim edeceğim."* (Bryce, 2005: 195). İlk başta özrünü kabul etmeyip intikamını almak için Manapa-Tarhunda'nın şehrinin kapılarındayken, fikrini değiştirmesine neden olan bir şey oldu: Manapa-Tarhunda, Murşili'yi ikna edemeyince ona, annesi. İhtiyar adamalar ve kadınlardan oluşan bir delegasyonu gönderdi (Ünal, 2003: 35; Kuhrt, 2010: 335). Murşili, kendini Büyük Kral'ın ayaklarına atan bu kadın tarafından af isteği tekrarlandığında, yumuşadı ve kendi anlatımıyla: *"Ve bir kadın beni karşılamaya gelip dizlerime düştüğü için kadına yol verdim ve bunun üzerine Seha Nehri Ülkesi'ne yürümedim ve Manapa-Tarhunda'yı ve Seha Nehri Ülkesi'ni boyun eğdirdim."* (Bryce, 2005: 196).

Murşili'nin merhamet gösterisinin altında yatan sebep, daha önce Madduwatta olayında karşılaştığımız Hitit diplomasisinin gereği olarak görülmektedir. Vatanlarından uzakta iki yıl süren, Arzava seferi sonucu yıpranmış olan kral ve askerleri, uzun sürecek bir kuşatmaya gerek duymadan, vassal hükümdarların biatlarını kabul etmeyi tercih etmişti (Bryce, 2005: 196). Sonuç olarak, Seha Nehri Ülkesi'ndeki Hatti tebaasından olan 4000 kişiyi de teslim alarak Hitit topraklarına göndermişti (Kuhrt, 2010: 335). Daha sonra çıkabilecek herhangi bir ayaklamanın önüne geçmek için Mira Ülkesi'ne doğru yola çıkmış ve orada Arsani, Sarawa ve İmpa kentlerini tahkim etmişti. Bu kentlerde ve Hapanuwa'da (Ünal, 2003: 35), kalıcı bir garnizon yerleştirmek gibi nadir bir uygulamaya başvurmak zorunda kalmıştı (Bryce, 2003: 65), Şuppiluliuma'nın güvenini kazandığı için, kızıyla evlendirip, Mira'nın başına geçirdiği Mashuiluwa'ya (Cooper, 2014: 84), Murşili daha temkinli davranmış, emrine 600 kişilik bir muhafız birliği bırakarak, hem bölgeyi, hem de Mashuiluwa'yı kontrol altında tutmayı planlamıştı (Ünal, 2003: 35).

Šuppiluliuma'nın damadı, Mira'daki en önemli ajan ve tam olarak güven sağlayamamış biri olan Mashuiluwa adından Hitit kaynaklarında çokça bahsettirmişti. Muşili'nin saltanatının on ikinci yılında, Arzava'da yeni bir isyan patlak verdiği haberini aldı (Bryce, 2003: 65; Burney, 2004: 34; Bryce, 2005: 212). Mashuiluwa'nın sadakati uzun sürmemişti. Önceleri bağlılık yeminine ve antlaşma yükümlülüklerine sadık kalarak, kötü amaçlı davranışları izleyip haber verirken (Bryce, 2003: 65), Masa Ülkesi'nde ticari faaliyetlerde bulunan ve toplumda belli bir saygınlık gören E.GAL.PAP isimli birisi, Muşili'nin krallığının kuzeydoğu ve güneydoğu bölgeleriyle uğraşmasını fırsat bilerek, Hitit karşıtı bir eylemin lideri olarak ortaya çıkmıştı. Mashuiluwa ile yakınlaşıp, ortak işlere giriştikleri için (Bryce, 2005: 212) istihbarat haberlerini göndermekle ilgili görevini de bir süredir yerine getirmemişti (Ünal, 2003: 36). Bu nankörlüğe kendi halkı bile onu “dönek” diye adlandırarak tepki gösteriyordu (Ünal, 2003: 37). Bu durumdan dolayı Muşili'nin haberdar olması zaman almıştı. Mashuiluwa, verdiği yemini bozup, Pedassa ülkesini kendi tarafına çekti (Ünal, 2003: 36) ve E.GAL.PAP ile güçlerini birleştirdi. Muşili'nin bu isyana tepkisi ölçülüydü. Bölgeye bir keşif kuvveti gönderdi, ancak yine de Mashuiluwa'nın krallığına yaklaşırken bile, isyancı vassalın askeri müdahaleye gerek kalmadan boyun eğmeye ikna edilebileceğini düşünerek kendi komutasındaki bir orduyla yola çıktı (Bryce, 2003: 65; Bryce, 2005: 212). Muşili garnizon kenti Sallapa'ya vardığında Mashuiluwa'yı bir ulakla çağırılmış olsa da ikinci kez ihanet suçu işlediği ve başına neler geleceğini kestiremediği için, Masa Ülkesi'ne kaçmıştı (Ünal, 2003: 37). Muşili, Masa halkına Mashuiluwa'nın teslim olmasını talep eden sert bir mesaj iletti: *“Şimdi onu yakalayın ve bana teslim edin! Onu yakalayıp bana teslim etmezsen, gelip seni de topraklarınla birlikte yok edeceğim.”* Masa halkı bu isteğe olumlu cevap verdi (Bryce, 2005: 213).

Kendi ülkesinin beylerinin desteğini bile kaybetmiş olan Mashuiluwa'yı buna rağmen himaye etmek tehlikeli bir hal almıştı. Masa soyluları onun kendiliğinden teslim olması için çağırdı. Bunu yapmayı reddedince, onu yakalayıp Muşili'ye teslim ettiler (Bryce, 2003: 66; Bryce, 2005: 213). Bryce, bu konuda Mashuiluwa'ya, Hattuşa'da onun yerine vassal hükümdar olarak atanan kişinin sadakatini korumak için rehine olarak tahsis ettikleri yerde tutulduğunu yazarken (Bryce, 2003: 66; Bryce, 2005: 213), Ünal, Hatti topraklarına getirilen Mashuiluwa'nın muhtemelen idam edilmiş olduğunu düşünmektedir. Buna kanıt olarak, haksız yere öldürülmüş olduğunu düşünen sonraki Hitit kralları onun için kefarete vermeye ve işlenen bu büyük günahı affettirmeye uğraşmış olduklarını göstermiştir. Çok sayıda fal metni bu olayla ilgilenmiş, *“mantalliya”* denilen ve sadece haksız yere öldürülen kişilerin ruhuna

sunulan bir kurban vasıtasıyla onun kızgın olan ruhunu yatıştırmaya çalışmışlardır (Ünal, 2003: 37).

Gerçekleşen bu olayların önemli bir özelliği de Mira soylularının Hitit yanlısı duruşudur. Mashuiliwa, Hatti ile olan çekişmesinde kendi halkının veya en azından aralarındaki önde gelen soyluların desteğini almayı başaramamıştır. Sonuçta Masa'lı E. GAL. PAP ile iş birliği yaptığında kendi halkı bile onu “dönek” olarak nitelendirmiştir. Murşili'nin parçalı bir metninden de anlaşıldığı kadarıyla Mira soylularının kendilerini krallarının işledikleri suçlardan ayrı tutuyor ve Hititlere karşı sadakatlerini sürdürdüklerini ifade ediyorlardı (Bryce, 2003: 66; Bryce, 2005: 213).

Mira soyluları, Mashuiliwa yerine Kupanta-Kurunta'nın kral olarak atanmasını istemişlerdi (Bryce, 2003: 66). Söz konusu kişi, Şuppiluliuma, kızı Muwatti'yi ile evli olan Mashuiliwa'nın çocuğu olmadığı için, Murşili'den evlat edinme izni istediği, Mashuiliwa'nın erkek kardeşinin oğlu olan Kupanta-Kurunta'ydı. Murşili, vassal tahtın varisi olması ve Mira soylularının isteği doğrultusunda: *“Ve seni Kupanta-Kurunta'yı bir oğul yerine Mashuiliwa'ya verdim. Sonra Mira Ülkesini ve Kuwaliya Ülkesini Mashuiliwa'ya, Muwatti'ye ve ayrıca size, Kupanta-Kurunta'ya yemin ettirdim.”* (Bryce, 2005: 213) şeklinde beyanıyla Mira tahtına Kupanta-Kurunta'yı bir antlaşma imzalayarak getirmişti. Murşili onu, bu antlaşmada evlatlık verildiği amcası gibi nankör davranmaması için birçok kez ikaz etmişti (Ünal, 2003: 37). Bunu yapmadaki sebebi, Hitit geleneklerine göre, üvey babası Mashuiliwa'nın hain davranışından, oğlunun da sorumlu tutulabileceğinden kaynaklanmaktaydı (Bryce, 2003: 64). Bunu Kupanta-Kurunta'ya: *“Bilmiyor musun Kupanta-Kurunta, Hattuşa'da herhangi biri isyan suçunu işlerse ve bunu bilmiyor musun? Babası suçlu olan oğlu da suçlu olmasa bile, yine de babasının evi ondan alınır veya başkasına verilir ya da saraya el konulur. Ve baban Mashuiliwa suçlu olduğu ve sen, Kupanta-Kurunta, Mashuiliwa'nın oğlu olduğun için, sen de suçlu olmasan bile, ben, Güneşim, seni o anda dışarı atabilirdim. Şimdi bile babanın evini ve toprağını senden alabilirim. Onları başka birine verebilir ve ülke için başka bir hükümdar yapabilirim.”* (Murşili: Kupanta-Kurunta Antlaşması §7) (Bryce, 2005: 213) sözleriyle vassal hükümdarlığı bir lütuf olarak sunmuştu. Ancak Murşili, Mira'nın soyluları arasında Kupanta-Kurunta'nın gördüğü desteğin bilincindeydi. Dolaylı olarak, bu Kupanta-Kurunta'nın evlat edinen babasının işlediği suçlara herhangi bir şekilde karışmadığını gösteriyordu. Böylelikle, Mira'nın bir sonraki kralı oldu (Bryce, 2005: 214) ve onunla meşhur Kupanta-Kurunta

Antlaşması imzalandı (Ünal, 2003: 36). Antlaşmada Mira ülkesinin sınırları da tespit edilmişti. Maddunassa kenti, diğer tarafta ise Wiyanawanda kentinin askeri tesisleri sınır olarak belirlenmişti. Kuwaliya ile arasındaki hat, Astarpa nehriydi. Astarpa ve Siyanta boyları üzerinde yerleşim yerleri kurmasına izin verilmediği gibi onun Aura kentine de asla müdahale edilmemesi istenmişti (Ünal, 2003: 37). Bu olay, Murşili'nin saltanatının geri kalanında Arzava topraklarında ve genel olarak Batı Anadolu topraklarında bir isyan veya huzursuzluk duyduğumuz son olaydı (Bryce, 2003: 66). Arzava'nın, merkezi konumundaki Mira'nın vassal olarak Hitit İmparatorluğu'na bağlanması, konfederatif yapıda bulunan Arzava devletlerinin dağılmasına sebep olan en büyük etken olarak değerlendirilmişti (Benzi, 2002: 356). Bununla birlikte, Murşili'nin Batı Anadolu'da yaptığı yeni düzenlemelerden en çok Mira'nın karlı çıkması söz konusuydu. Arzava Minor krallığının eski topraklarının tamamı olmasa da büyük bir kısmını vassalı Mira'ya devretmesi sınırlarının genişlemesine, dolayısıyla Arzava topraklarının en büyük üyesi olmasına katkı sağlamıştı (Bryce, 2003: 64; Zangger, 2019: 220). Eski Krallığın toprakları, Hatti'ye bağlı olarak kalan bir veya daha fazla Arzava devleti arasında bölünmüştü. Murşili, Seha Nehri Ülkesi'ni yine vassal krallık olarak tanımış, Hapalla Krallığı'nda vassal statüsüne indirmişti. Ayrıca bölgedeki krallıkların yönetimlerindeki hanedanlıklarda büyük bir değişiklik yapmamıştır (Bryce, 2003: 36; Sweeney, 2010: 8).

Ayrıca Kupanta-Kurunta'yı Arzava'daki diğer iki hükümdarla tek bir yemin altında birleştirdi: Hapalla'da Targasnalli, Seha Irmağı Ülkesi'nde Manapa-Tarhunda (Ünal, 2003: 37; Burney, 2004: 34; Bryce, 2005: 214; Collins, 2007: 50; Taşkın, 2016: 96) olarak, Arzava üç ana vassal krallığa bölünmüştü. Bunların kendi aralarındaki ve Hatti ile olan ilişkileri bir dizi anlaşma ile düzenlendi (Singer, 1983: 206; Macqueen, 1986: 47). Daha önceki kayıtlarda "kral" olarak adlandırılan Arzava hükümdarları, Murşili'nin vassalları olduktan sonra metinlerde "bey" olarak geçmeye başlamıştı ve bu beyler muntazam şekilde yetiştirdikleri askerleri Hatti'ye tedarik edeceklerdi (Ünal, 2003: 36; Kuhrt, 2010: 336). Bununla birlikte, birbirleriyle mücadele etmeleri veya düşmanlıklara girmeleri yasaktı. Komşularıyla aynı düşmanlara ve aynı dostlara sahip olacaklardı. Birinin düşmanı, herkesin düşmanıydı ve düşmanlarına karşı ortak savaş yapmak zorundaydılar. Hitit kralı, anlaşmazlığın niteliğine bağlı olarak ya şahsen huzuruna çıkması ya da yerel soyluları kendisine temsilci olarak göndermesi gereken vassal yöneticileri arasındaki hukuki anlaşmazlıkları yargılama hakkına sahipti. vassalları, kendi otoritesinden gelen mültecileri krala teslim etmeye, bölgelerinde ortaya çıkan herhangi bir isyancı faaliyetin erken raporlarını vermeye mecbur tutulmuşlardı.

Hitit otoritesi tarafından dayatılan bu anlaşmalar, siyasi ve diplomatik olarak korunması amaçlıydı. Bu antlaşmalar, arada ihlal edilse de geçici bir istikrarın sağlanmasına yardımcı oldular. Bu zor koşullara bağlı kalmaları, Hitit desteğini alma garantisi olmalıydı (Bryce, 2003: 63). Muşili'nin saltanatının geri kalanında Batı Anadolu'daki vassal devletlerarasında kayda değer bir isyan veya huzursuzluk duyulmamıştı (Bryce, 2005: 214). Belkide buna sebep Muşili'nin bölgedeki Hitit çıkarlarına yönelik herhangi bir tehdidi ve topraklarını bölgedeki diğer vassal devletler arasında bölerek ve nüfusunu tahliye ederek ortadan kaldırması olmuştu.

Uhhaziti'nin merkezi Apasa olan (Küçük) Arzava Krallığı'nın adı sonraki kayıtlarda geçmedi. Bunun nedeni, II. Mursili'nin, belki de bir daha baş kaldırmamaları için bu bölgeyi insansızlaştırması ve büyük bir olasılıkla topraklarını Mira Ülkesi'ne katmasıydı. Muşili bu bölgeden, Akurgal'a göre 15.500 kolon (62.000 civarı) (Akurgal, 2014: 85), Bryce'a göre ise, en az 65.000 (ya da 66.000) sakinini Hitit topraklarına taşıdı. Bu rakam doğruysa, Arzava nüfusunun büyük bir kısmı fiilen boşaltmış olmalıydı (Bryce, 2003: 62; Bryce, 2005: 197; Taşkın, 2016: 96).

Sonuç olarak, Hitit birliklerine yenilen Arzava ağır bir kayıp yaşadığı gibi Hitit uyruğundan olanların yanında kendi tebaasından da olmuştu (Akurgal, 2014: 85). Daha sonra Ahhiyawa hakimiyeti altına girecek olan Millawanda, Arzava'nında yenilgisinden sonra tüm Batı Anadolu (Wilusa hariç), II. Muşili'nin hakimiyeti altına girmişti (Payne, 2012: 3). Konfederasyonun birliğinin sonunu getiren II. Muşili gerçekleştirdiği batı seferi sonucunda köklü değişimler yaşanmıştı. Bu döneme kadar Batı Anadolu tam olarak Hitit yönetimini kabul etmemiş olsa da II. Muşili'nin bölgeyi tahrip etmesinden sonra Hitit'in bir vassal haline gelmiş ve ifade edilen sınırlarda değişimler yaşanmıştı (Zangger, 2019: 220). Bir zamanların güçlü devleti Arzava'ya ağır bir darbe indirmiş ve bazı kesimleri tümüyle ele geçirmişti. Arzava'nın müttefiki Ahhiyawa'nın Batı Anadolu'ya yerleşme çabasının önüne geçerek Arzava'yı Hitit İmparatorluğu'nun uyruğunda bir devlet olmaya indirgemişti (Kuhrt, 2010: 336).

4.2.6. II. Muwatalli Döneminde (M.Ö. 1295-1272) Arzava Ülkeleri ile İlişkiler

II. Muwatalli döneminden kalan az sayıdaki metinlerden Batı Anadolu ile ilişkileri hakkında fikir yürütebileceğimiz, başkentin Hattuşa'dan Tarhuntassa'ya taşınması ile ilgili mühür baskıları ve Luvi hiyeroglif yazıtlı bir kaya kabartması ve Muwatalli'nin, Wilusa ile

yaptığı Alaksandu Antlaşması (Haas, 1998: 135) gibi kaynaklardan bilgi edinebilmekteyiz. Ama kuşkusuz en kapsamlı bilgi alabileceğimiz belge, Wilusa kralı Alaksandu ile yapmış olduğu antlaşmadır. Bu antlaşmanın yapılış sebebine ilişkin olayların geçtiği kısım kırık olduğu için (Ünal, 2003: 40), metnin devamında edinilen bilgilerden yola çıkarak bir tahmin yürütülebilmektedir.

Muwatalli'nin döneminde Wilusa dördüncü bir vassal devlet olarak ilk defa karşımıza çıkmaktadır (Burney, 2004: 34). Muwattalli'nin daha sonra Wilusa'dan Hititlerin batı vassal devletlerinin en sadık olanlarından biri şeklinde bahsetmesi (Bryce, 1985: 14; Bryce, 2005: 225) sorunun iki devlet arasında geçmediğini düşündürmektedir. Hititlerin genellikle bir ülkeyi fethettiklerin de barış tesis ettiklerinde veya taht değişikliklerinde, antlaşma imzaladıkları göz önünde bulundurulduğunda ve Muwatalli'nin antlaşma metninin devamında, Alaksandu'ya yardıma geldiği ve onun düşmanını yenmesinde yardım ettiği haberinden yola çıkarak, antlaşma öncesi bölgede birtakım askeri hareketlilik olduğu anlaşılmaktadır.

Manapa-Tarhunda'nın Muwatalli'ye yolladığı mektupta bu durumu destekler niteliktedir. Bu mektupta ismi anılmayan birisinin askerleri sevk ettiği ve Wilusa'yı ele geçirmeye çalıştıkları anlatılmaktadır (Ünal, 2003: 40). Daha sonraki metinlerde, Piyamaradu diye anılan ve kökeni tam olarak belli olmayan bu kişi Bryce'a göre, Arzava vassal krallıklarından birinin prensi ya da ülkesini terk etmiş asi bir Hititli olarak düşünülürken (Krahmer, 1983: 81; Bryce, 2005: 224), Franke Starke'a göre II. Murşili'yi ayaklanmaları sebebiyle uğraştıran Uhhaziti'nin torunudur (Starke, 2001: 40). Hitit tarihinin kötü şöhretli adamlarından biri olan Piyamaradu'nun kimliği hakkında ondan bahseden metinlerin çoğunun kırık olmasından dolayı çok az bilgi edinsekte, ortak bir kanı olarak, Hititlerin batıdaki vassal devletlerinden kendi krallığını yaratmaya çalışan bir kişilik olduğu anlaşıyor (Bryce, 2005: 225).

Piyamaradu adından, Tawagalawa Mektubu başlığı altında daha ayrıntılı bilgiler vereceğiz. II. Muvattali döneminde başlayıp, III. Hattuşili dönemine kadar uzanan olaylar zincirini takip edebildiğimiz bu metinde, II. Murşili'nin iktidarının üçüncü yılında Ahhiyawa ile ittifak kurmaya kalkışması üzerine Hitit yetki alanına giren Millawanda, net tarihi bilinmeyen bir zamanda, belki Muwattalli'nin saltanatı sırasında tekrar Ahhiyawa'ya tabi olmuştur (Bryce, 2005: 224;). Piyamaradu'da, Millawanda'da üslenmiş muhtemelen artık Ahhiyawa vassalı Millawanda'nın beyi Atpa'nın desteğini almak için kızını onunla evlendirerek Ahhiyawa ile olan bağlarını pekiştirmişti (Bryce, 2005: 224). Kuzeyde bulunan

Wilusa ile güneydeki Lukka topraklarına kadar uzanan bölge halkını kışkırtmaya çalışıp, Hititlere karşı ayaklandırmıştı (Çapar, 1981: 404).

O sırada ağırlıklı olarak Suriye'deki sorunla uğraşmak zorunda olan Muwatalli, Piyamaradu'nun Wilusa'ya saldırması üzerine kayıtsız kalamayıp yardım etmek için devreye girmişti (Bryce, 1985: 14; Taşkın, 2016: 139). Muwatalli'nin batıya yönelik ilk askeri seferi olduğunu bildiğimiz ve Wilusa Kralı Alaksandu ile yapılan antlaşma ile sonuçlanan (Singer, 1983: 206) bu sefer, öncelikle ismi tam okunamasa da Masa Ülkesi olduğu anlaşılan bölgeye saldırıda bulunulduğu, Masalı düşmanın Piyamaradu ile iş birliği yaparak, Wilusa'yı işgal etmeye kalkıştığı şeklinde geliştiği düşünülmektedir (Ünal, 2003: 40).

Aynı olayları takiple, II. Murşili döneminde Seha Nehri Ülkesi'nin başına getirilen Manapa-Tarhunda'ya, Wilusa'ya bir saldırının düzenlendiği ve bir Hitit birliğinin gönderildiği anlatılmaktadır (Krahmer, 1983: 96; Singer, 1983: 206; Bryce, 2003: 70; Bryce, 2005: 225). II. Muwatalli döneminde hala hayatta olduğu anlaşılan Manapa-Tarhunda (Ünal, 2003: 38), Piyamaradu'nun, Batı Anadolu vassalları arasında karşılaştığı tek muhalif güç olarak karşımıza çıkmaktadır. O zamandan beri Manapa-Tarhunda, görünüşe göre Hitit otoritesine sadık kalmıştır. Bu duruma uygun olarak belki de Piyamaradu'nun kendi krallığına karşı tehdit oluşturabileceği düşüncesiyle, kayıtsız kalamamış onun saldırısına karşılık vermiş olsa da başarılı olamamış ve Piyamaradu onu aşağılayıcı bir yenilgiye uğratmıştır. Bunu takiben, bağımlı bölgelerinden biri olan Lazpa (Lesbos) Adası'na saldırı düzenleyerek devam etmiştir.

Muwattalli, bu olayları haber aldığı anda büyük bir endişeye kapılmış ve Piyamaradu'nun ayaklanmasına karşılık verilmemesinin, bölgedeki Hitit karşıtı faaliyetlerin artmasına neden olabileceği düşüncesi ve Ahhiyawa'nın Batı Anadolu'da kendi nüfuzunu genişletme konusuna verdiği önemi göz önüne alındığında, kayıtsız kalmak mümkün olmamıştır. Muwatalli, bu isyanı bastırma görevini Gassu komutasında bir Hitit ordusuna vermiştir (Bryce, 2003: 70; Bryce, 2005: 225). II. Murşili'nin saltanatının on ikinci yılından bu yana Mira-Kuwaliya'nın vassal kralı olan Kupanta-Kurunta önderliğinde bir birlikle takviye edilen Gassu'nun ordusu (Burney, 2004: 34), Wilusa'ya giderken, Seha Nehri Ülkesi vassal kralı Manapa-Tarhunda'nın da ek kuvvet desteğinde bulunacağına güvenmiş olsa da, ancak Piyamaradu'yla yaptığı ön çarpışma sonucu yenilgiye uğramış ve hastanlanmış olan Manapa-Tarhunda, Hitit askeri komutanı Gassu'ya destek sağlamayı reddetmiştir. Muwatalli'ye Hitit kuvvetlerine katılamama sebebini belirtmek için gönderdiği mektupta: *"Ancak ben hastalandım. Ciddi derecede hastayım, hastalık beni alçaltır!"* (Bryce, 2003: 70; Bryce, 2005: 226) şeklinde

gelişen açıklamayı duyan Muwatalli bu mektuptan sonra, özellikle güçlü ve istikrarlı güvence sağlamanın gerekli olunması gerektiği bir zamanda, güçten düşmüş olan Manapa-Tarhunda'yı Seha Nehri Ülkesi vassal krallığından alıp, yerine oğlu Masturi'yi geçirmişti. Muhtemelen Masturi, yaşlı ve hasta babasından daha güvenilir ve batıda Hitit etkisinin etkili bir temsilcisi olma sözü vermişti (Bryce, 2005: 227; Collins, 2007: 53; Demirel, 2012: 27). Hitit kralı II. Muwatalli bir diplomasi geleneği olan ve vassalların kendine sadık kalmaları durumunu pekiştirmek için, onu kendi kız kardeşi DINGIR.MES.IR (Matanazzi) ile evlendirerek akrabalık ilişkisi de kurmuştu. Bazı araştırmacılara göre prenses Matanazzi, Masturi'den evvel, II. Murşili tarafından Seha Nehri Ülkesi başına getirilen Manapa-Tarhunda ile evlendirildi, sebebini bilmediğimiz nedenlerden dolayı gerçekleşen ayrılıktan sonra Masturi'yle evlendirilmişti. Hiçbir zaman çocuk sahibi olamayan bu kadın hakkında, Mısır-Hitit mektuplaşmalarında da söz edilir. Mısır kaynaklarından elde edilen bilgilere göre 50-60 yaşları arasında olmasına rağmen hala çocuk sahibi olmak istediği anlatılır (Ünal, 2003: 38). Fakat tüm uğraşlarına rağmen, Seha Nehri Ülkesi tahtına bir varis getirmediği anlaşılmaktadır (Singer, 2015: 208).

Hitit seferinin sonucu hakkında, Muwatalli'nin, Alaksandu'yu Wilusa tahtına geri getirip düzenlediği Alaksandu Antlaşması'nda; *“Arzava Ülkesi'nin adamları bana karşı savaş başlattığında ve senin Ülkesine girdiklerinde, sen beni yardıma çağırdın. Senin yardımına geldim ve Masa Ülkesini imha ettim.”* (Beckman, 1999: 88) ifadesinden de, Mira vassalının yardımıyla, bölgedeki isyancı faaliyetleri geçici olarak engellemeyi başardıkları açıktır. Piyamaradu ise, karşı kuvvetlerin elinden kaçmayı başarmış ve bölgedeki Hitit karşıtı çabaları her zaman desteklemeye hazır olan Ahhiyawa'ya sığınmış, daha sonraki bölümlerde bahsedecek olduğumuz, Hitit karşıtı faaliyetlerini daha uzun yıllar sürdürmüştür (Bryce, 2003: 71; Bryce, 2005: 226; Collins, 2007: 53; Taşkın, 2016: 142).

Bölgedeki düzeni bir süreliğine sağlamayı başaran Muwatalli'nin antlaşma yaptığı (Bryce, 2005: 226). Alaksandu'nun kim olduğu ve şeceresi hakkında da net bir bilgi yoktur. Kırık dökük bir metinden anlaşıldığı kadarıyla Kukunni'nin kendi çocuğu olmadığı için Alaksandu'yu evlatlık edindiği düşünülse de bu durum net değildir (Ünal, 2003: 40). Muwatalli'nin Alaksandu'yla yaptığı antlaşmada, Wilusa krallığı otoritesi altına giren Seha Nehri Ülkesi'nde veya Arzava'da isyana kalkışan veya bu duruma teşvik eden herkesin bildirilmesini emretmiştir. Bu, o iki ülkenin de halen vassal krallıklar olduğunu gösterse de aynı antlaşmada, Seha Nehri Ülkesi vassallar arasında sayılmamıştır (Demirel, 2012: 27).

Masturi'nin bir kral olarak Seha'nın başına geçirilmesine rağmen Arzava ülkeleri arasında sayılmaması, Wilusa'ya dahil olmasından kaynaklanıyor olabilmektedir. Alaksandu Antlaşması'nın dördüncü bölümünden Arzava ülkelerinin bazılarında eskilerden kalma kimselerin hüküm sürmekte oldukları görülmektedir. Bu arada büyük kralın yeğeni olması dolayısıyla Kupanta-Kurunta'ya özel ayrıcalık tanınmıştır (Ünal, 2003: 41). Muşşili'nin vassalları olduktan sonra metinlerde "bey" olarak geçmeye başlayan vassal krallıkların başındakiler II. Muwatalli döneminde tekrar "kral" unvanıyla anılmaya başlanır (Ünal, 2003: 36; Bryce, 2003: 35). Tıpkı II. Muşşili'nin antlaşmalarında olduğu gibi, bu antlaşmada da vassal beylerin kendi aralarında iyi geçinmeleri ve karşılıklı dayanışma içinde olmaları istenmektedir. Mevcut hükümdarların hem batıdaki Hitit çıkarlarını korumak hem de Hitit ordusunun yeniden sefere çıkması durumunda takviye sağlama yükümlülükleri, önceden kötü bir isyan planı duydukları takdirde haber vermek asker ve savaş arabası takviyesi sağlama zorunlulukları diretilmektedir (Bryce, 2005: 226).

Muwatalli'nin bu seferden dönüşünden bir süre sonra, başkenti önceki başkent'in güneyinde bulunan Tarhuntassa'ya taşıma kararı verdiği görülmektedir (Ünal, 2003: 38; Collins, 2007: 53). Buna sebep Suriye ve Mısır'ın, Hitit otoritesine karşı baş gösterdiği tehdite karşı daha yakından takip etme isteği olabilir.

4.2.7. Urhi-Teşhub Döneminde (M.Ö. 1272-1265) Arzava Ülkeleri İle İlişkiler

Muwatalli'den sonra yerine oğlu Urhi-Teşhub geçmişti. Önceleri amcası Hattuşili'nin desteğiyle yürüttüğü iktidarını, amca ve yeğen arasındaki bozulan ilişkilerden sonra, yaşanan bu iç karışıklıktan faydalanan Batı Anadolu devletleri üzerindeki Hitit etkisi zamanla azalmaya başlamıştı. II. Muwatalli tarafından Seha Nehri Ülkesi'nin hükümdarı olarak atanan Masturi, Urhi-Teşhub'u sadece 'ikinci sınıf bir oğul' (pahhurzi) olarak küçümsediği için onun rakibi olan III. Hattuşili'yi desteklemişti (Bryce, 2003: 72). Buna neden olarak Urhi-Teşhub'un babası Muwatalli'nin yaptığı işlerin tersi davranması (önceki vassal kral vassal kral Manapa-Tarhunda'nın Seha'ya geri dönmesine izin vermesi ve başkent Tarhundassa'yı tekrar Hattuşa'ya taşıması) sebebiyle kaynaklanmıştı (Bryce, 2005: 252; Taşkın, 2016: 144).

Buna karşılık Mira Kralı Kupanta-Kurunta ve başka bir isimli Arzava kralı da dahil olmak üzere, diğer Arzava topraklarının kralları görünüşe göre Urhi-Teşhub'a sadık kaldılar (Singer, 2015: 206). Ancak çatışma muhtemelen, III. Hattuşili'nin zaferi ve tahtı ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır. Takip eden süreçte Urhi-Teşhub sürgüne gönderilmiş, ancak Suriye'deki

sürgün yerinden kaçmış ve bundan sonra Hattuşili'nin onu yeniden ele geçirme girişimlerine direnmiştir (Bryce, 2003: 72).

4.2.8. III. Hattuşili Döneminde (M.Ö. 1267-1237) Arzava Ülkeleri İle İlişkiler

4.2.8.1. Tawagalawa Mektubu

M.Ö. 13. yüzyılın ortalarında gerçekleşen olaylar hakkında elde edilen metinlerde, kimi araştırmacılara göre II. Muwatalli fakat çoğunluğun belirttiği üzere daha muhtemel olan III. Hattuşili zamanında yaşanan ve söz konusu metinde adı geçmeyen Büyük Ahhiyawa Kralı'na gönderilmiş olan Tawagalawa mektubu, söz konusu yıllarda Batı Anadolu'da ortaya çıkan birtakım karışıklıkları bize aktarmaktadır (Krahmer, 1983: 97; Güterbock, 1983: 135; Bryce, 1985: 14; Singer, 1983: 209; Herda, 2013: 435; Taşkın, 2016: 149). Mektupta söz ettiği üzere II. Muwatalli'nin ayaklanmasını bastırdığı Piyamaradu yeniden ortaya çıkmış ve dönemin Hitit otoritesini hala tehdit etmektedir. (Taşkın, 2016: 149). Hitit kralının, Piyamaradu'nun düşmanca davranışlarından bahsedildiği kişinin adının Tawagalawa olduğu düşünülmektedir (Krahmer, 1983: 82). Büyük Ahhiyawa Kralı'nın kardeşi olduğu iddia edilen Tawagalawa'ya yazılan mektupta, Hitit Kralı'nın Piyamaradu olayıyla uğraşmak zorunda kaldığını kaydeder (Herda, 2013: 435). Burada "Büyük Ahhiyawa Kralı" unvanını kullanmasındaki amaç, Hitit kralının Ahhiyawa kralını kendine eşdeğer gördüğünü vurgulamaktır (Krahmer, 1983: 97; Taşkın, 2016: 149). Mektubun devamında Ahhiyawa kralına "kardeşim" diye hitap etmesi de zamanın egemen kralları arasında saymasıyla alakalıdır (Güterbock, 1983: 135).

Tawagalawa Mektubu'nun içeriğine bakacak olursak; Tawagalawa adında birine hitaben yazılmış olduğu anlaşılan ve metinde geçen olayın gerçekleştiği yerin, merkezi olmasada üssünün Millawanda olduğu nettir. Aslında olaylar Tawagalawa olarak bilinen kişinin lehine işlerken birden Piyamaradu'nun isminin daha çok geçtiği ve II. Muwatalli'nin yıllar önce isyanını bastırdığı bu kişinin Batı Anadolu'da tekrar gündeme geldiği ve husursuzluk çıkardığı anlaşılmaktadır (Bryce, 2005: 290). Ahhiyawa kralının kardeşi (Starke, 2001: 42) ya da bizzat kendi olduğu iddia edilen Tawagalawa'yı geride bıraktığı ve olayların büyük çoğunluğunun onun üzerine döndüğü gözlenmektedir. Bu kralın Piyamaradu'ya arka çıktığı belirtilir. Piyamaradu, kızlarını Ahhiyawa'nın vassalları Atpa ve Awayana ile evlendirerek bu bağları kuvvetlendirmiştir (Herda, 2013: 435).

Lukka Ülkesi'nde baş gösteren ayaklanmaya, Piyamaradu'nun dahil olması olayı daha da alevlendirmiştir. Lukka halkı Hitit'e bağlı kalmak isteyenler ve istemeyenler olarak

ikiye ayrılmıştı. Piyamaradu Hitit taraftarı olanların bölgeyi terk etmesi için zorladı. Onlarda bu baskıdan kurtulmak için III. Hattuşili'den yardım istediler (Singer, 1983: 210; Taşkın, 2016: 149). Bu çağrıya olumlu yanıt veren III. Hattuşili bölgedeki Hitit otoritesini yeniden temin etmek için bölgeye bir ordu gönderdi. Kendisinin de katıldığı bu seferde savaşmadan önce Piyamaradu ile konuşup anlaşmak istedi. Piyamaradu bu isteğe ilk önce olumlu baksa da net bir sonuca ulaşamadı (Taşkın, 2016: 149). Söz konusu mektupta III. Hattuşili durumu şu şekilde aktarmıştı: *“Sonra Atarimma kentine ilerledim, kenti yıktım ve yaktım, hatta kralın sarayının duvarlarını bile. Lukka adamları Tawagalawa ile buluşup bu topraklara geldiler ve karşıma çıktılar ve onları yendim. Sonra Sallapa'ya geldiğimde, o (Piyamaradu), “Bana bir vassallık ver ve bana Nerikkaili'yi (III. Hattuşili'nin oğlu olduğu düşünülen) (Bryce, 2005: 470) gönder, o beni sana getirsin Güneşim”, şeklinde bir ileti gönderdi. “Ve ben ona git onu yanına al ve bir savaş arabasıyla bana getir diyerek Kurunta'yı (III. Hattuşili'nin yeğeni, Urhi Teşup'un kardeşi) (Bryce, 2005: 470) gönderdim. O Kurunta'yı tersledi ve “hayır” dedi. Fakat Kurunta kralın uygun bir temsilcisi değil miydi? O, benim elimdi. Fakat o (Piyamaradu) ona (Kurunta'ya) “hayır” dedi ve onu diğer ülkeler önünde aşağıladı ve dahası şunu söyledi: “Bana burada bir yerde bir krallık ver. Eğer kabul etmezsen gelmeyeceğim.” (Güterbock, 1983: 136; Singer, 1983: 212; Bryce, 2005: 294). Anlaşmak için atılan her türlü adımı reddeden Piyamaradu, Lukka'ya karşı, kral ordusuyla Sallapa'dan batı yönünde harekete geçti. Piyamaradu'nun güçlü olduğu, Ege Denizi yakınlarında bir kent olan Iyalanda'ya vardı ve orayı yakıp yıktı (Singer, 1983: 208; Bryce, 1985: 14). Piyamaradu'yu alt etti ve onu teslim olmaya zorladı. Hattuşili, Lukka topraklarında büyük bir zafer elde edemediği için Piyamaradu bunu gerçekleştirmedi (Bryce, 1985: 16).*

Tawagalawa Mektubu'nda, III. Hattuşili olayı şu şekilde aktarmaktadır: *“Waliwanda'ya ulaştığımda ona yazdım. Eğer benim vassalım olmak istiyorsan, hemen şimdi kabul et. Iyalanda'ya geldiğimde adamlarını orada bulmak istemiyorum. Ve oraya başka hiç kimseyi gönderme! Benim topraklarıma tecavüz etmeyeceksin... Fakat Iyalanda'ya geldiğimde düşman bana üç yönden saldırdı. Bu yörede ilerlemek zordu. Yürüyerek gittim ve düşmana saldırdım.” (Singer, 1983: 209; Taşkın, 2016: 150). Güterbock'a göre Tawagalawa'nın (Güterbock, 1983: 138), Bryce ve Singer'a göre ise Piyamaradu'nun kardeşi (Singer, 1983: 211; Bryce, 1985: 14) olan Lahurzi veya Laharzi adındaki kişi ona pusu kurdu. III. Hattuşili bölgeyi fethetsede, elinden kaçan Piyamaradu ve kardeşini yakalayamamış ve onların Ahhiyawa'ya dahil olan ve Atpa'nın yönettiği Millawanda topraklarına sığınmasına engel olamamıştı (Bryce, 1985: 14). Piyamaradu'nun rolü temelde değişmemişti, Hitit kralıyla*

anlaşma yolunu kabul ediyormuş gibi davranırken, diğer yandan kendisi ve adamları, batıdaki Hitit hakimiyetini baltalamak için elinden geleni yapmıştı (Singer, 1983: 213).

Dinlenmeye geçtiği Aba(wiya) ülkesinde, Piyamaradu'ya "Buraya bana gel." Diyen bir mektup daha yazdı (Güterbock, 1983: 137; Taşkın, 2016: 151). Yine sınırı geçmeden önce de Ahhiyawa kralına; "Piyamaradu sürekli topraklarıma saldırıyor. Kardeşim (Ahhiyawa kralı) bu durumu biliyor mu?" diyen bir mektup gönderdi (Garstang: Gurney, 1959: 112). Ahhiyawa kralı III. Hattuşili'ye verdiği yanıtta; Piyamaradu'nun damadı Atpa'ya, Piyamaradu'yu Hitit kralına teslim etmesi gerektiğini söylüyordu. III. Hattuşili bunun üzerine Millawanda'ya ilerledi. Hititler ona ulaşmadan önce Piyamaradu, yanına yaklaşık 7.000 Hitit tebaasını alarak kaçtı. Belki de bunların çoğu şu anda Hitit toprakları dışında sığınma talebinde bulunan Hitit isyancılar iken, diğerleri isyancılar tarafından zorla yerlerinden edilenlerdi. Aslında Tawagalawa mektubundan, bölgede Hitit yanlısı olduğu kadar Hitit karşıtı grupların da olduğu açıkça görülmektedir (Bryce, 1985: 16).

Piyamaradu, Atpa ve Awayana'nın yardımıyla deniz yoluyla Ahhiyawa'ya kaçtı (Singer, 1983: 211; Krahmer, 1983: 81). Oysaki III. Hattuşili bizzat onlardan Piyamaradu'yu teslim etmelerini beklemişti (Herda, 2013: 435). Tawagalawa Mektubu'nda olaydan kendi ifadesiyle şöyle bahsetmektedir: "*Awayana ve Atpa, Piyamaradu'ya yaptığım suçlamaları biliyordu. O, onun (Atpa, Awayana) kayınbabası idi (Güterbock, 1983: 137). Niçin bu durumu gizlediler? Onlara yemin ettirdim. Sana durumu dürüstçe anlatacaklar.*" (Garstang: Gurney, 1959: 112). Ancak mektubun devamında, hala Hattuşili'nin bu konuyu kesin sonuçlandırmak için Ahhiyawa Kralı Tawagalawa'ya öneriler sunduğu gözlenmektedir (Taşkın, 2016: 151). "*Sana (Tawagalawa'ya) adamlarımdan Dabala Datta'yı (Dabala-Tarhunda) (Güterbock, 1983: 137) gönderiyorum. O aşağı sınıftan biri değildir. Gençliğimde benimle at sürdü, savaş arabama seyis oldu. Piyamaradu'ya şimdiden güvence veriyorum. Hatti Ülkesi'nde güvence şöyle verilir: Eğer biri bir adama "ekmek ve tuz" verirse ona karşı herhangi bir kötülük düşünmeyecek demektir. Ona şu mesajı gönderiyorum: Gel bana biat et, sana unvan vereceğim. Ve nasıl bir unvan vereceğimi kardeşime (Ahhiyawa Kralı) yazacağım. Eğer bu önerimi kabul ediyorsan böyle olsun. Olmazsan adamlarım seni Ahhiyawa Ülkesi'ne geri götürür.*" (Garstang: Gurney, 1959: 112-113). "*Gönderdiğim seyis, sen gelip geri gidene kadar orada (Ahhiyawa) kalacaktır. Rehin kalacak bu seyis, o Hatti Ülkesi'nde çok saygı duyulan kraliçenin (III. Hattuşili'nin karısı Puduhepa) ailesinden bir eşe sahiptir. Gelinceye ve dönünceye dek onun (Piyamaradu) yerinde kalacaktır. Onu iyi şekilde*

ağırla ve adamlarına onu bana getirmekle görevlendir. Ve Piyamaradu'ya benim güvencelerimi ilet ve şöyle söyle: Beni (Ahhiyawa kralı) mahçup etme. Güneş ve ben senin ülkenе dönmene izin vereceğiz.” (Gargstang; Gurney, 1959: 113).

Ayrıca III. Hattuşili'nin aldığı istihbarata göre, Piyamaradu'nun, karısı, çocukları ve kölelerini Ahhiyawa Ülkesi'nde bırakarak, Masa ya da Karkisa Ülkesi'ne gideceğini duyduğunu, Bu sebeple Ahhiyawa kralının onun bu sözünden yola çıkarak koruduğunu söylemektedir (Taşkın, 2016: 152). Piyamaradu'nun kendi ülkesine yaptığı baskınları örnek vererek, ileride Ahhiyawa içinde aynı tehditi oluşturabileceği şeklinde bir uyarıda bulunup, Piyamaradu meselesi yüzünden Ahhiyawa ve Hitit ilişkilerinin bozulmaması için gereğini yapması konusunda dostane bir öneride bulunur (Taşkın, 2016: 153). Her halükarda, III. Hattuşili, Batı Anadolu seferini bazı önemli meseleleri çözmeden bırakarak Hattuşa'ya dönmüştür. Piyamaradu için, Ahhiyawa kralı ve Atpa'ya yaptığı çağrı, ya reddedilmiş ya da görmezden gelinmiştir (Bryce, 1985: 16).

Bununla birlikte Ahhiyawa etkisi Batı Anadolu'ya yerleşiyor bölgedeki etkinliğini günden güne arttırmıştır. Daha sonraki Hitit kayıtlarında Piyamaradu hakkında bir bilgiyle karşılaşılmamıştır. Tawagalawa Mektubu'nda, Wilusa, Masa, Karkisa, Seha ve Lukka vassallıkların adı geçerken, Hapalla ve Mira, nispeten barışçıl koşullara veya belki de Hitit topraklarında daha merkezi bir birleşmeye işaret edebilecek şekilde metinlerden kaybolur (Singer, 1983: 214).

4.2.9. IV. Tudhaliya Döneminde (M.Ö. 1237-1209) Arzava Ülkeleri ile İlişkiler

IV. Tudhaliya döneminde, Batı Anadolu bölgesinde baş gösteren olayların merkezinde bu sefer Seha Nehri Ülkesi vardı. IV. Tudhaliya iktidarında Seha vassal krallığı görevi devam eden ve bir varisi olmayan Masturi'nin ilerleyen yaşlarında, Tarhundaradu (Tarhunnaradu) isimli ve Bryce'a göre muhtemelen kraliyet ailesinden olmayan bir isyancı bölgede ayaklanma başlatıp, Hitit otoritesine baş kaldırdı. Daha önce de olduğu gibi bu seferde Tarhundaradu'yu cesaretlendiren destekçisi Ahhiyawa Kralı'ydı (Singer, 1983: 207; Burney, 2004: 250; Taşkın, 2016: 153). Starke'a göre; Ahhiyawa Kralı'nın destek vermesinin nedeni Tarhundaradu'nun, Piyamaradu gibi Uhhaziti soyundan gelmesi olarak gösterilmişti (Starke, 2001: 42). Bu sayede Masturi'yi tahtından edip yerine kendisinin geçmesi, onun için çok zor olmamıştı. Başa geçmesiyle birlikte Seha'da mevcut düzen bozulmuş bu da Hitit iktidarının kendi kontrolünde tuttuğu ve aile bağı kurduğu Masturi'nin devrilesine göz yummayacak karşılığını verecekti. IV. Tudhaliya karışıklığı düzene sokmak ve kendi gücünü ispat etmek

için bölgeye bir sefer düzenledi. Beklenen Ahhiyawa desteği ya gelmedi ya da yetersiz kalmıştı. Çünkü Hitit kralı, isyancı Tarhundaradu'nun güçlerini ağır bir yenilgiye uğrattı. Kendisini ve ailesini esir alarak çeşitli ganimetlerle Arinanna'ya götürmüştü (Singer, 1983: 208; Bryce, 2005: 305; Taşkın, 2016: 154).

IV. Tudhaliya olayı kendi aktarımıyla: "... Sonra Tarhundaradu savaşı devam ettirdi. Ahhiyawa Kralı'na güveniyordu. Ve Harana dağına çekildi. Fakat ben büyük kral oraya baskın düzenledim ve ben eve 500 çift at ve Hatti Ülkesi'neaskerler getirdim. Tarhundaradu'yu, eşlerini, çocuklarını, eşyalarını da! Onu Güneş Tanrıça'sının kenti Arinna'ya gönderdim. Muwawalwi'nin (Manapa-Tarhunda'nın babası) soyundan gelen birisini Seha Nehri Ülkesi'ne kral yaptım. Ona takım, at ve askeri birlik verilmesini emrettim." (Bryce, 2005: 304). Metinde bahsedilen, IV. Tudhaliya'nın, Seha Ülkesi'nin başına getirdiği, Muwawalwi'nin (Manapa-Tarhunda) soyundan gelen kişinin (Bryce, 2003: 80; Bryce, 2005: 304) adının geçtiği tabletin, bu kısım ile ilgili yerin kırık olmasından dolayı kim olduğu hakkında kesin bilgi edinilememektedir (Süel, 2014: 933). Bölgenin yerel halkı tarafından kabul görülmesi bakımından, Hitit otoritesinin bu şekilde karar vermiş olduğu düşünülebilir. Ayrıca IV. Tudhaliya'nın, babası III. Hattuşili'nin tersine bir politika izleyip, işi barışçı yollardan halletmek için Ahhiyawa Kralı'na karşı bazı girişimlerde bulunmamış, direk sert bir darbeye olaya müdahale etmiştir. Her türlü isyanın altından destek olarak çıkan Ahhiyawa'yla uzlaşma arayışına girmeyi gereksiz görmüş olmalıdır. Ahhiyawa, Batı'da bir üs olarak kullandıkları Millawanda'nın da etkisiyle, Arzava ülkelerinde istikrar sağlamak çok mümkün görünmemekteydi.

4.2.9.1. Millawata Mektubu

Yine bir kronoloji sorunu yaşadığımız Millawata Mektubu'nun, hangi Hitit kralı tarafından yazıldığı tartışma konusudur. Hoffner'ın filolojik gerekçelerle II. Murşili'den sonra olması gerektiğini belirterek sorunu açık uçlu bırakması ve Güterbock'un IV. Tudhaliya döneminin geç olabileceğini önermesiyle, mevzu bahis olan Hitit kralının, bu mektupta bahsettiği, Awarna ve Pina kasabalarından aldığı anlaşılan rehinelerin isimlerinin, IV. Tudhaliya'ya tarihlenen ve görünüşe göre onun Awarna ve Pina'ya karşı yürüttüğü sefere dair bilgiler verdiği, Emirgazi'de bulunan bir hiyeroglif yazıtta da geçmesi sonucu IV. Tudhaliya döneminde olduğu netleşmektedir (Singer, 1983 216; Bryce, 1985: 17).

Bu mektupta, Hitit kralı batıda bilinmeyen bir vassala hitap eder. Kondisyonu kötü durumda olan bu metinde "*Sana kardeş gibi davrandım.*" ifadeleri dikkat çekicidir. Ön yüzde, babası zamanında süregelen olaylardan bahsedildiği ve bununla bağlantılı olan, bir kişinin iadesi

istenmektedir. Babası III. Hattuşili zamanında başa bela olan Piyamaradu emsali, Agapurusiya adında bir kaçak, IV. Tudhaliya zamanında görülmektedir (Singer, 1983: 214). Devamında ise onun iktidarı döneminde Wilusa tahtında bulunmuş fakat ters giden bazı olaylar sonucu mektubun muhatabına sığınmış olduğu Walmu'yu iade etmesi talebinde bulunmaktadır. Ayrıca Walmu'nun, Kuwalana-ziti adında biri için sakladığı IV Tudhaliya için önemli olduğunu düşündürten belgeleri incelemesini önermektedir. Kendi ifadesiyle aktarımı şu şekildedir: *“Walmu Kuwalana-ziti için ben/ onların (?) hazırladığı belgeler saklandı. Bak şimdi onları (size) getiriyor. Oğluma; onları inceleyin! Şimdi, oğlum, majestelerimin refahını koruduğunuz sürece, ben majesteleri, iyi niyetinize güveneceğim. O halde oğlum, bana Walmu'yu gönder, ben de onu Wilusa'ya kral olarak yeniden yerleştireyim. Daha önce Wilusa'nın kralı olduğu için, şimdi (yine olmasına) izin verin. Daha önce Kulawanis-vassalımız (olduğu) gibi, o halde (yine) bir k- vassal olsun!”* (Bryce, 1985: 17; Bryce, 2005: 307). Mektupta bahsi geçen yerin ve mektubun gönderildiği kişinin isimlerinin net olmaması kaynaklı çıkan tartışmalar olsa da kurtarılan iki paragraf Batı Anadolu meseleleri için son derece önemlidir. Millawata sınırlarından bahsedilen: *"Biz, Majesteleri ve (siz) oğlum, Milawata'nın sınırlarını belirle."* (Singer, 2015: 215) ifadesinden dolayı birtakım araştırmacı söz konusu yerin Millawata olduğunu düşünürken, Hoffner okumasıyla ve Singer'ın yorumlamasıyla bakan Bryce'a göre, hem Wilusa'ya, hem de Milawata'ya bitişik olan Seha Nehri Ülkesi arasında çelişkilidir. Mektubun muhatabı hakkında genel kanı ise, Mashuitta olarak düşünülmektedir (Bryce, 1985: 17).

Mektubun ilk öncelik konusu, muhatabın babasının iktidarı döneminde gerçekleşen askeri eylemlerde alınmış rehinelerin değişimi ile ilgili ortaya çıkan sorunlardır. Hitit kralı tarafından rehin alınan Awarna ve Pina'yı iade ettiği halde, muhatabın Utima ve Atriya adındaki rehinelerini iade etmediğinden şikayet eder. Vassal bir krallıkla bu türlü bir anlaşmazlığın yaşanması, Hitit otoritesi için, batıda günden güne kötüleşen durum hakkında söylenenleri desteler niteliktedir (Singer, 1983: 216; Bryce, 1985: 18). Olayı kendi aktarımıyla: *“Şimdi ben Güneş, (Utima ve Atriya'nın) rehinelerini sana verdim, ama sen henüz vermedin... Bu doğru değil.”* şeklinde ifade etmektedir (Bryce, 1985: 18). Mektupta, söz konusu rehinelerin hangi koşullarda ele geçirildiğine dair hiçbir bilgi vermezken, Milawata ve Lukka arasındaki sınır bölgesindeki bazı askeri hareketlerin sonucu ele geçirildikleri düşünülmektedir (Bryce, 1985: 19). Milawata'nın bağımsız veya yarı bağımsız bir ülke statüsünde tanınmaya devam etmektedir. Yine söz konusu metinde geçen bir bölümde, Hitit kralı tarafından gönderilen bir komutan ile mektupta bahsedilen kişinin

Millawata'ya saldırdığı ve Milawata sınır bölgesinin kontrolünü ele geçirdiğinden bahsedilmektedir (Bryce, 1985: 20). Milawata'nın o sıralar açıkça düşman bölgesi olduğu anlaşılmaktadır.

Mektupta, Wilusa ile ilgili bir bölümde bulunmaktadır. O sırada Wilusa tahtında bulunan Kral Walma, Wilusa'da ortaya çıkan bir karışıklık sonucu iktidarını bırakıp ülkesinden kaçmak zorunda kalmıştır (Singer, 1983: 15). Batı Anadolu'nun böyle kargaşa içerisinde olduğu bu ortamda, Hitit Krallığı'na karşı bağlılığını yitirmemiş olan Walmu'yu tekrar Wilusa tahtına getirmek istemektedir ve mektubun muhatabını da buna ikna için: *“Bırak Onu! Eskiden olduğu gibi Wilusa'da kral olsun biz her ikimiz içinde ortak bir köle olsun.”* (Ünal, 2003:41) ifadesini kullanmıştır.

Wilusa'nın önceki kralı, Walmu, bu olaylardan sonra muhtemelen Millawata sarayına sığınmıştır. Bahsi geçen belgeler ise büyük ihtimalle, Walmu ile ilgili yeni bir anlaşma olmalı ve bir Kuwalana-ziti onları uzlaştırmak için inceleyecek, onaylarsa Walmu'yu Hitit kralına gönderecektir (Singer, 1983: 215). Olayın gidişatından Walmu'nun tahtı geri alamadığı anlaşılmaktadır. Bu mektuptan sonra Hitit kaynaklı belgelerde Wilusa adına bir daha rastlanılmamaktadır (Bryce, 2003: 81).

4.3. Arzava Vassal Krallıkları Hakkında Elde Edilen Son Bilgiler

II. Murşili'nin seferinden sonra Arzava vassallarının, Hititlere karşı koalisyon kurarak ciddi bir ayaklanmaya giriştikleri görülmemektedir (Bryce, 2005: 333). Bundan sonra Batı Anadolu'da, son değindiğimiz konu olan, Milawata Mektubu'nda da kaydedildiği gibi Wilusa Ülkesi'nin vassal kralının tahttan indirilmesine sebep olabilecek olayların, altından Ahhiyawa'nın destek verdiği ve ayaklanma çıkaracak derece de yüreklendirdiği isyancıların faaliyetleri gözlenmektedir. III. Hattuşili dönemine tarihlenen Tawagalawa Mektubu'nda da Wilusa'yı işgal altına alan Piyamaradu, Hitit kuvvetlerine karşı koyamayınca Ahhiyawa'ya sığınmış, III. Hattuşili olayı her ne kadar diplomatik olarak çözmeye çalışsa da Ahhiyawa Kralı'nın oyalama taktikleriyle karşılaşmıştır (Bryce, 2003: 82).

IV. Tudhaliya'nın ölümüyle birlikte, Batı Anadolu ile ilgili bilinen tüm kayıtlar II. Şuppiluliuma'nın fetih ve ilhaklarından bahsettiği Südburg Yazıtı'na kadar suskunluğunu korumuştur. Şuppiluliuma, krallığının başka yerlerinde karşılaştığı sorunlara rağmen, Batı Anadolu'da bulunan, Wiyanawanda, Tamina, Masa, Lukka ve Ikuna topraklarının üzerindeki kontrolünü krallığın son günlerine kadar sürdürme kararlılığını göstermiş gibi görünmektedir.

Hitit kayıtları, son Hitit Kralı II. Şuppiluliuma'nın saltanatı ile sona ermiştir (Bryce, 2003: 83).

Bundan sonra, Batı Anadolu Luvi popülasyonları hakkında, Lukka'ya atıfta bulunan iki istisna dışında, başka bir bilgi verilmemektedir. Bunlardan ilki, Ugarit'in son kralı Ammurapi'nin, Alasiya kralının yardım çağrısına cevaben yazdığı mektubunda kendi krallığının karşılaştığı kritik durumdan dolayı yardım göndermesinin imkansız olduğunu, çünkü birlikleri ve savaş arabalarının Hatti Ülkesi'nde ve tüm gemilerinin Lukka Ülkesi'nde olduğundan bahsetmiştir (Bryce, 2003: 83). Bir diğeri ise III. Ramses'in, Medinet Habu'daki mezar tapınağının duvarındaki yazıtlarda da Lukka halkına değinilmiştir. Ayrıca, Lukkalıların yaşadığı Anadolu'nun güneybatı ucu aynı zamanda Deniz Kavimleri'nin gemilerinin ilk kez görüldüğü yerdir (Singer, 1983: 217; Zangger: Mutlu, 2016: 1062). Yine aynı yazıtlarda Deniz Kavimleri'nin saldırıları sonucu zarar gören ülkeler arasında Luviler'in Batı Anadolu'daki ana merkezlerinden biri olan Arzava'nın da adı geçmektedir. Eğer Deniz Kavimleri, Luviler'den oluşan bir birlik ise, Arzava'nın onlar tarafından yıkılmasının mantıklı bir tarafı yoktur (Zangger, 2019: 161). Konunun başında değinildiği gibi Batı Anadolu'da güç dengelerinin Ahhiyawa (Miken) lehine gelişmesiyle düzenlenen karşıt saldırılar sonucu yıkılan Arzava ülkeleri (Zangger, 2019: 161), en son Hititler'in, Wilusa diye tabir ettiği Greek kayıtlarında ise Troas şeklinde ifade edilen ve Truva Savaşı'nda, Mikenler'in galip gelmesi sonucu, Arzava topraklarına dair atıflarımız neredeyse sona ermiştir (Bryce, 2003: 82; Bryce, 2005: 333).

BÖLÜM V

5. ARZAVA VASSAL KRALLUKLARI

5.1. Mira-Kuwaliya

5.1.1. Mira Coğrafyası

Arzava Konfederasyonu'nu oluşturan ve diğerlerine göre Hitit otoritesinin daha ayrıcalıklı davrandığı devletlerden birisi de Mira-Kuwaliya'dır. Macqueen, Mira için, Afyon ve Kütahya bölgesini önerirken (Macqueen, 1986: 55), Hawkins, M.Ö. 14. yüzyıl için Afyon bölgesini (Hawkins, 1998: 23), Geç Tunç Çağı için ise, Menderes Nehirleri'nin bulunduğu alandan, Eskiçağ'ın Latmos Körfezi'nin (bugünkü Bafa Gölü) güneyi boyunca bu ülkenin hakimiyet alanının genişlediğini ifade etmektedir (Hawkins 1998: 2).

Doğusunda Pitassa (Pedassa) Ülkesi'nin sınırlarına kadar uzandığı düşünülmektedir. Batı'da, Seha Nehri Ülkesi'yle birleşen Mira kuzeybatıya doğru, Arzava Minor'le ya bitişik ya da çok yakın olmalıdır. Ancak II. Murşili'nin seferleri sonucu yeniden yapılandırılan bölgede köklü değişiklikler olmuş (Hawkins, 1998: 1; Bryce, 2011: 51; Zangger, 2019: 219), Arzava Minor topraklarının büyük kısmı Mira'ya dahil edilmiş ve Kuwaliya'da eklenmiştir (Bryce, 2011: 51). II. Murşili'nin Batı Anadolu seferinden önce Mira, kıyı Ege'den biraz daha iç bölgelerde aranırken, bu seferden sonra sınırlarının değişip topraklarının genişlediği düşünülünce, komşularının yeri üzerinden daha doğru değerlendirilebilir.

Mira-Kuwaliya'nın coğrafik tespitinde kullanılan başlıca kaynaklardan birisi olan II. Murşili'nin, Kupanta-Kurunta ile yaptığı antlaşma da ona verdiği toprakların sınırlarını belirtirken verdiği yer isimlerinden, konu ile ilgili bir çıkarım yapılabilmektedir (Bryce, 1974: 105). Şimdi antlaşmanın bu kısmını alıntılarla daha sonra konuyla ilgili değerlendirmeleri yorumlayalım: “Bu yanda, Maddunassa kenti⁶ istikametindeki Tudhaliya'nın güçlü kamp yeri senin sınır bölgen olacak. Diğer yanda, Wiyawanda⁷'nin kaya çukuru senin diğer sınır bölgen olacak. Aura kentinin ötesine geçmeyeceksin. Bu tarafta Astarpa Irmağı yönünde Kuwaliya senin sınır bölgen olacak. Bu ülke senin olacak onu koru! Astarpa Irmağı ve Siyanta Irmağı yönünde bir tek kente bile dokunmayacaksın. Eğer bir tek kente bile dokunursan yeminini çiğnemiş olacaksın ve ben bir düşman gibi geleceğim ve sana saldıracağım.” (Beckman, 1999. 80).

⁶ Gölarmara-Manisa.

⁷ Klasik Likya Xanthos vadisinde Oinoanda kenti.

Mira Ülkesi'nin sınırları, ifade edildiği gibi, Siyanti ve Astarpa Nehirleri oluşturmaktadır. Mira sınırlarındaki gibi bir anlaşmazlıkta Astarpa ve Siyanta Nehirleri ve Walma topraklarının kesin kapsamı ile ilgilidir. Bunlar birbirine geçen konulardır ve birinin yerinin netleşmesi, geri kalanını belirlemek için de önemlidir. Garstang-Gurney, Astarpa'yı, Akşehir Gölü'ne dökülen (Bryce, 1974: 105) modern Akar Çay ile özdeşleştirirken (Gargstang: Gurney, 1959: 86), Starke, Maeander'in üst sırasına denk getirir (Starke, 2001: 304). Ünal'da, Astarpa ırmağı için, Dombaylı Ovası ve Dinar, Işıklı arasındaki yarı göl durumundaki Yukarı Menderes kaynakları olarak önerir (Ünal, 2003: 29). Astarpa Nehri kimliğinin Trogitis (Suğla) Gölü'ne dökülen, Çarşamba Çayı ile özdeşleştirilmesi makul gözükmektedir (Bryce, 1974: 110).

Siyanti ırmağı içinse, Hawkins Sangarios'un üst kolları olan modern Seydi veya Porsuk'u öne sürmektedir (Hawkins, 1998: 22). Yine, Garstang-Gurney, Siyanta'yı, Maeander'in bir kolu olan Banaz Çay ile özdeşleştirir (Gargstang: Gurney, 1959: 91). Astarpa ve Siyanti nehirleri için yapılan bu teklifler, Mira ve Kuwaliya'nın Pitassa, Sallapa ve Hulaya Nehri toprakları ile ilgili referanslarla oldukça tutarlıdır (Bryce, 1974: 110). Bu takdirde Astarpa Nehri bugünkü Akar Çay'la, Siyanti Nehri de Porsuk Çayı'nın üst kollarıyla eşitlenebilir. Her iki nehrin kaynağı da Murat Dağı'na dayanır ki, bu dağ doğal bir sınır teşkil eder. Bu takdirde Mira- Kuwaliya Ülkesi'nin sınırlarının, Murat Dağı'ndan Kula'ya kadar olan bölge olduğu düşünülebilir (Zangger, 2019: 220).

Arzava Minor Hükümdarı'nın, II. Muşili'ye yenilmesinden sonra topraklarının Mira Krallığı'na bağlanmasını kanıtlayan bir rölyefin, Gediz ile Menderes vadilerini birbirine bağlayan bir geçit üzerinde yer alan Karabel'de bulunması ve rölyefteki yazıtın Mira Kralı Tarkasnawa olarak, Hawkins tarafından ortaya konulmasıyla kesin olarak kanıtlanmıştır (Benzi, 2002: 356; Hawkins, 2003: 140; Woudhuizen, 2003: 2; Ünal, 2003: 22; Bryce, 2005: 360). Bu Karabel kabartması büyük olasılıkla bir sınır göstergesiydi (Benzi, 2002: 356; Hawkins, 2015: 6).

“Kupanta-Kurunta Antlaşması”nda geçen “Maddunassas” ismi, Klasik “Magnesia” bölgesinde bulunmaktadır (Bryce, 1974: 106). Yine söz konusu antlaşmada geçen “Wıyanawanda” kenti, Kuzey Likya'da, “Oinoanda” ile eşitler. Bu, Mira-Kuwaliya'nın günümüz Batı Akdeniz bölgesine kadar uzandığını ispatlamaktadır (Bryce, 1974: 106). Fakat

Mira-Kuwaliya'yı “Pamphylia” bölgesinde belirleme önerisi doğru olsa bile, topraklarının Akdeniz kıyıları boyunca ne kadar genişlediğini belirlemek zordur (Bryce, 1974: 110).

Mira'nın kuzeyinde ise, Seha Nehri Ülkesi yer almaktadır. Manapa-Tarhunda'nın mektubundaki bir referansla pekiştirilen sonuç en kuzeydeki sınır olarak Lazpa Diyarı ile bağlantılı Midilli adasıyla özdeşleştirilebilir (Benzi, 2002: 356; Bryce, 2005: 360).

5.1.2. Kuwaliya

II. Murşili döneminde Mira'ya eklenerek, Mira-Kuwaliya topraklarının bir parçası olan Kuwaliya bölgesi, günümüz Denizli ilinde bulunan Yukarı Menderes Vadisi'nde (Burney, 2004: 169), buna ek olarak günümüz Afyon sınırlarında bulunan Walmu (Dinar) (Mellart, 1958: 18) bölgesinde bulunduğu düşünülmektedir. Denizli-Çivril'de bulunan Beycesultan, Kuwaliya Ülkesi'nin başlıca şehri olarak önerilir (Bryce, 2003: 31; Bryce, 2011: 44; Woudhuizen 2012).

5.1.3. Mira-Kuwaliya Beyleri

Tunç Çağı Batı Anadolu'sunun önemli bir yeri olan Mira- Kuwaliya hakkında ulaşabildiğimiz ilk bilgiler M.Ö. 14. yüzyıldan itibaren başlamaktadır. I. Tudhaliya döneminde bu bölgeye sefer düzenleyip, karargâh olarak kullandığından, kendi yıllıkların da (Kupandaira Antlaşması) bahsetmektedir (Ünal, 2003: 9).

II. Murşili'nin, Arzava Minor'un kralı Uhhaziti'yi yenilgiye uğrattıktan sonra antlaşma yaptığı ülkeler arasında Mira Ülkesi'ni de saymış ve Arzava Minor topraklarının bir kısmı ile Kuwaliya bölgesini Mira'ya bağlamıştır (Bryce, 2005: 196; Taşkın, 2016: 217).

II. Murşili'nin Batı Anadolu'yu yeniden yapılandığı bu süreçte, Mira-Kuwaliya ile yaptığı antlaşmada muhatabı, kendisine karşı isyana kalkışmış Mashuiluwa yerine atadığı Kupanta-Kurunta'dır.

Söz konusu Kupanta-Kurunta Antlaşması'nda, II. Murşili'nin babası Šuppiluliuma zamanında yaşanan olaylar anlatılırken ilk Mira beyi olarak, Mashuiluwa adından bahsedilmiştir. Mashuiluwa, büyük ihtimalle kardeşleri tarafından yaşanan bir iktidar mücadelesinde yenik düştükten sonra ülkesinden kaçarak Šuppiluliuma'ya sığınmış, Hitit kralı ise onu iyi karşılamış ve kızı Muwatti'yle evlendirmiştir. Bu olaydan sonra babasının destek verdiği Mashuiluwa'ya II. Murşili'de arka çıkmış, Mira topraklarının yanında Kuwaliya'yı da ekleyerek onu Mira beyi yapmıştır. Burada Murşili kendisine babasının topraklarını ona tekrar bahsettiğini söylemesi kayıtlara geçmeyen Mira tarihinde Mashuiluwa'nın, en az iki kuşak atalarının Mira beylerinden olduğunu göstermektedir.

Murşili'nin kız kardeşi ile evli olan Mashuiluwa'nın bir varisi olmadığı için yeğeni Kupanta-Kurunta'yı evlat edinmek isteğini de olumlu cevaplayan Hitit kralına karşı Pitassa'yı kıskırtmış, yapılan iyiliklere ihanetle karşılık vermiştir. Babası Şuppiluliuma zamanından beri ayrıcalıklı yaklaşılan Mashuiluwa'nın ne yapmak istediğini anlamak için yola çıkan Murşili Sallapa'ya geldiğinde son bir ikaz için “*Yanıma gel.*” şeklinde gönderdiği mektuba karşılık bulamamış, suçunu bilen Mashuiluwa, kaçarak Masa Ülkesi'ne sığınmıştır.

Murşili, Mashuiluwa'yı kendisine teslim etmedikleri takdirde ülkelerini yakıp, yıkacağı şeklinde uyarıda bulunmuş ve Masa halkı önderlerinin onu teslim etmesini sağlamıştır. Kupanta-Kurunta'yı, Hitit gelenekleri gereği babasının suçlarından sorumlu tutulabilecekken bunu yapmamış ve Mira beyi olarak atamıştı. Bunu yaparken daha önce yaşadığı ihanetle tekrar karşılaşmamak için onu sert bir şekilde uyarmış, Siyanta, Astarpa nehri ve Aura kenti ile çizdiği sınır dışına çıkmaması gerektiğini eğer bunu yaparsa bir düşman gibi gelip ona saldıracağını söylemişti. Ona karşı herhangi bir saldırı gerçekleşirse kendisine yapılmış kabul edecek ve onu destekleyeceğini ekleyerek, onu yemin altına almıştı (Beckman, 1999: 74-82; Bryce, 2005: 212-214).

Bu belgeden sonra Mira-Kuwaliya'da gelişen olaylar hakkında net bilgi ve belge edinilememiştir. Ta ki Hawkins'in, Karabel geçitinde bulunan, külah şeklinde şapka ve çarık biçiminde ayakkabı giymiş olan birini betimleyen kaya kabartmasının yanında bulunan hiyeroglif Luvicesi ile yazılmış yazıda, “Mira Kralı Tarkasnawa”yı okumasına kadar (Hawkins, 1998: 18). Zamanın verdiği yıpranmadan dolayı net olmasa da babasının adını Allantalli ve dedesinin adını da Kupanta-Kurunta şeklinde belirtmiştir (Bryce, 2003: 82). Hitit kayıtlarında, II. Murşili'den, IV. Tudhaliya'ya kadar Mira topraklarında gelişen olaylardan haber edilmeyen süreçte, bilinen Kupanta-Kurunta'dan sonra, Mira tahtına Allantalli ve son olarak Tarkasnawa geçmiş olmalıdır. Tarkasnawa adı, bir mühürde daha önce Tarkandemos olarak okunmuştur (Bryce, 2003: 39).

Elde edilen veriler doğrultusunda, Mira krallarını, Mashuiluwa, Kupanta-Kurunta, Allantalli, Tarkasnawa şeklinde sıralamak mümkün olsa da Starke'a göre, II. Şuppiluliuma'nın yazdırdığı bir mektupta Wilusa'daki taht kavgalarını anlattığı bir kısımda “büyük kral” olarak hitap ettiği Mashuitta (Parhuittas) adlı kralın da Mira kralı olduğu düşünülmektedir (Starke, 2001: 44; Woudhizen, 2016: 11). Hitit tarafından “büyük kral” unvanıyla anıldığına göre M.Ö. 1200'lerde Batı Anadolu'da Mira hala güçlü bir krallıktır (Starke, 2001: 44; Taşkın, 2016: 230). Bunu kanıtlayan bir başka örnekte dönemin etkin

güçlerinden olan Mısır kralı II. Ramses ile Mira kralı (Tarkasnawa?) arasında geçen yazışmalardır (Bryce, 1974: 110).

5.2. Seha Nehri Ülkesi

5.2.1. Seha Nehri Ülkesi Coğrafyası

Büyük Arzava'nın bir parçası olan Seha Nehri Ülkesi'nin coğrafyası hakkında tarihsel bilgiler sınırlıdır ve elde edilen bilgiler yine genellikle Hitit kaynaklarından gelmektedir. Daha önceki bölümde, Mira Ülkesi'nin komşusu olarak bahsettiğimiz (Bryce, 1974: 112) bölge Menderes Nehri'nin kuzeyi için uygun görülürken, araştırmacıların birçoğu Gediz Nehri bölgesine, Seha Nehri Ülkesini yerleştirmektedir. Şimdi tarihi belgeler doğrultusunda değerlendirip en uygun ortak görüşün hangisi olabileceğini tartışalım.

II. Muwattalli zamanında Batı Anadolu'da gelişen olaylar kaydedilirken, Gassu komutasındaki bir ordu ile o dönemde Hitit karargâhı olarak kullanılan Aura kentinden yola çıkarak önce Mira, sonra Seha ve en son Wilusa'ya hareket ettiğini belirtmiştir (Bryce, 2003: 70; Bryce, 2005: 225). Anadolu'nun en kuzeybatısında neredeyse kesin olarak konumlandırılan ve Klasik Troas bölgesi olduğu düşünülen Wilusa ile Seha Nehri Ülkesinin komşu olduğu nettir. Çünkü daha önce de olaya anında müdahale edemeyen Muwatalli, Wilusa'daki huzursuzluğa karşı Seha vassal kralı Manapa-Tarhunda'yı gönderir. Demek ki olaya anında müdahale edebilecek en yakın yer onun ülkesidir. Bu bilgiler doğrultusunda Seha'nın kuzey sınırında Wilusa olduğu söylenebilir. Araştırmacıların genel kanısına göre, Lazpa'nın, "Klasik Lespos" (Gargstang: Gurney, 1959: 96) olduğu görüşüne göre, Piyamaradu tarafından Manapa-Tarhunda'nın hakimiyet alanı içinde bulunan Lazpa'ya saldırması için gönderilen damadı Millawanda (Klasik Miletos) kralı Atpa, deniz yoluyla bu eylemi gerçekleştirmiş olduğu düşünülebilir (Taşkın, 2016: 159). Manapa-Tarhunda ile II. Muwatalli arasındaki yazışmaların olduğu bir belgede Hititçe; *"A.AB.BA p[ar-ra]-an-ta"* *"Denizi geçerek geldik."* (Hoffner, 2009: 295) ifadesinden Lazpa'ya deniz üzerinden ulaşılabileceği anlatılmak istenmektedir. Batı Anadolu'daki nehir vadilerinden birini işgal etmiş olması gereken Seha Nehri Ülkesinde geçen nehir için Menderes Havzası düşünülse de ancak Caicos (Bakırçay) veya Hermos (Gediz) olması daha muhtemeldir (Bryce, 2003: 38).

Bir diğer görüş olan Lukka ile Mira arasındaki Menderes havzasında (Woudhuizen, 2003: 2), Seha Nehri Ülkesinin Arzava Minor ve Millawanda arasında olduğu düşünülmektedir. Bu bilgilere dayanarak, Seha Nehri Ülkesi Meander (Büyük Menderes) Irmağı olarak belirlenmektedir (Zangger, 2019: 222). Seha prenslerinden biri olan Manapa-Tarhunda

kardeşleri tarafından öldürölmek istenirken, kaçmayı başarıp Karkisa Ülkesi'ne sığınmıştır. Bu bilgiye dayanarak Seha'nın, Karkisa Ülkesi'yle komşu olduğu bu da Menderes Havzası'na yerleştirebileceğı yönünde değerlendirilir. Fakat kaçıp bir yere sığınmak için o yerin yakın olmasındansa, kendisi için güvenli bir yer olması daha önemlidir. Elde başka bir veri yoksa bu kesin bir ipucu olarak nitelendirilmemelidir. Woudhuizen, Caicos Nehri düzlüğünde ve İda Dağları'nın, Masa Ülkesinde olduğundan bahseder. Seha için önerilen yerlere Masa Ülkesi yerleştirilince, Seha Nehri Ülkesi için mümkün olan tek yer olan Menderes Havzası'nı önerir (Woudhuizen, 2003: 4). Bununla birlikte, II. Muşşili'nin Manapa-Tarhunda ile yaptığı antlaşmada Appawiya Ülkesi adı, Seha Nehri Ülkesi ile anılır (Beckman, 1999: 74-82; Hawkins, 1998: 23).

Üçüncü bir öneri ise, Muşşili'nin, Kupanta-Kurunta ile Mira-Kuwaliya sınırlarını da belirttiğı antlaşmayı yaptıktan sonra, Hattuşa'ya gitmek için yola çıkar. Karargâhı olduğu bilinen Aura'da konakladığında, Mira-Kuwaliya, Seha Nehri ve Appawiya Ülkesinden elçiler onunla görüşmeye gelirler. Buradan Aura'nın Mira-Kuwaliya'nın sınırlarının ötesinde ve bu devlet ile Hattuşa arasındaki yol üzerinde olduğu çok açıktır (Bryce, 1974: 115). Öte yandan, Aura'nın klasik Amorium⁸ ile eşitlenmesi (Gargstang: Gurney, 1959: 86) doğru ise Seha Nehri Ülkesi ve Appawiya, Batı Anadolu'nun daha iç bölgelerinde aranmasını gerektirir. Bu durum da Seha Nehri Ülkesi ile ilgili en uygun coğrafik tespit, Gediz Nehri boyunca uzanan bölge olarak görülür (Hawkins, 1998: 23).

5.2.3. Seha Nehri Ülkesi Beyleri

Seha Nehri Ülkesi hakkında elde edebildiğimiz ilk kaynak, II. Tuthaliya'nın Batı Anadolu bölgesine yaptığı seferi anlatan Hitit yıllıklarıdır (Ünal, 2003: 11). Seha Nehri Ülkesi ismi ilk kez Arzava Minor ve Hapalla ile bu metinde yer almıştır (Bryce, 2005: 124). II. Tudhaliya, bu sefer sonunda 500 çift at, birçok asker ve atlı araba savaşçısıyla döndüğünü kaydeder (Bryce, 2005: 124).

Bu ismi tekrar, II. Muşşili'nin Batı Anadolu'ya yaptığı sefer kayıtlarında görmekteyiz. İlk kez Seha Nehri Ülkesi beylerinin adının geçtiğı bu belge Seha coğrafyası hakkında da bilgi verir. Konu hakkında II. Muşşili-Batı Anadolu ilişkileri bölümünde bahsettiğimiz için kısaca değineceğiz.

II. Muşşili'nin anlatımıyla, Manapa-Tarhunda adında bir Seha kraliyet ailesi varisi, babası öldüğünde, kardeşleri tarafından öldürölmeye çalışılır. Manapa-Tarhunda kaçmayı

8 Afyon, Emirdağ İlçesi.

başarıp, Karkisa Ülkesi'ne sığınır. O sırada Hitit tahtında bulunan Murşili'nin kardeşi II. Arnuwanda ve Murşili, kardeşlerine karşı Manapa- Tarhunda'yı himaye etmeleri için Karkisa Ülkesi'ne ihsanda bulunurlar. Bu esnada Manapa-Tarhunda'nın, Seha tahtında bulunan kardeşi Ura-Tarhunda ülkesinde gözden düşer ve halkı tarafından Seha topraklarından kovulur. Bu sırada kardeşinin ölümü sonucu Hitit Ülkesinin başına geçen II. Murşili, Seha iktidarına Manapa-Tarhunda'yı getirir. Arzava Ülkesi Kralı Uhhaziti, Murşili'ye karşı ayaklanma başlatınca, Manapa-Tarhunda'da onunla birlik olup, Hitit otoritesine karşı savaşır. Bizzat ordusunun başında Arzava'ya gelip Uhhaziti kuvvetlerini yenen Murşili sıra Manapa-Tarhunda'ya geldiğinde beklemediği bir olayla karşılaşır. Kendisinin affedilmeyeceğini bilen Manapa, Murşili'ye affı için annesi ve halkından yaşlı insanları gönderir. Murşili, Uhhaziti ile çarpışması sonucu, Arzavalı, Miralı ve Hattili esirleri bir araya toplayıp ona göndermesi karşılığı Manapa-Tarhunda'yı affeder. Bir daha krallığına karşılık oluşabilecek bir isyanı önceden haber vermesini ve onlarla ittifak kurmaması için Manapa-Tarhunda'yı yemin altına alarak, ona Seha ve Apawiya Ülkesi vassallığını verir.

II. Murşili döneminden Batı Anadolu'da, üç vassal krallık öne çıkmaktadır. Seha Nehri Ülkesi, Mira-Kuwaliya ve Hapalla toprakları, birbirlerinin bölgelerine tecavüz etmeme konusunda yemin verdirerek metni sonlandırır (Beckman, 1999: 74-82; Memiş, 2005: 313-318). Yine II. Murşili döneminde gerçekleşen Kupanta-Kurunta Antlaşması'nda, babası Şuppiluliuma ile Manappa-Tarhunda'nın babası Muwawalwi (Muwawalma) arasında bir zamanlar var olan iyi ilişkilerden bahseder. Böylece, Muwawalwi'nin, Şuppiluliuma ile çağdaş olduğu anlaşılmaktadır (Ünal, 2003: 25). Sonraki Hitit metinlerinden de en eski Seha Nehri Ülkesi kralının Muwawalwi olduğu anlaşılmaktadır (Bryce, 2003:61; Bryce, 2005: 195).

II. Muwatalli döneminde, bu kez Lukka ve daha sonra Wilusa'da isyancı Piyamaradu önderliğinde bir ayaklanma başlamıştır. O sırada hala Seha vassal kralı olan Manapa-Tarhunda, Hititlere sadık kalarak, II. Muwatalli'nin yönlendirmesiyle, Wilusa'ya destek vermiştir (Bryce, 2003: 70; Bryce, 2005: 225). Bu esnada, kuzeyde Kaşka ve güneyde Mısır ve Suriye sorunuyla uğraşan II. Muwatalli, batıdaki olaylara geç müdahalede bulunmuş olmalı ki Piyamaradu, Wilusa'yı etkisi altına aldıktan sonra yönünü Seha'ya çevirmişti. Manapa-Tarhunda'yı ağır bir yenilgiye uğratan Piyamaradu (Bryce, 2005: 225), damadı Atpa'yı, Seha'ya bağlı Lazpa'ya üzerine göndermişti (Starke, 2001: 40). Ahhiyawa'nın desteğiyle günden güne hakimiyet alanını genişleten Piyamaradu'nun yaptıklarına karşılık

artık kayıtsız kalamayan II.Muwatalli, Hititli komutan Gassu'yu, önce Mira Kralı Kupanta-Kurunta önderliğindeki bir birliği de yanına alarak, Seha Nehri Ülkesi'ne Manapa-Tarhunda'dan Wilusa için destek kuvvet alması için yollamıştı. Piyamaradu karşısında uğradığı yenilgiden sonra zaten yaşlı olan Manapa-Tarhunda hastalandı. Tekrar savaştacak güçte olmadığı için bu isteğe olumsuz cevap verdi (Bryce, 2003: 70; Bryce, 2005: 225). Elde olan kuvvetlerle Piyamaradu'yu yenen, II. Muwatalli, Wilusa'da tekrar hakimiyet kurdu. Yardım talebine red cevabı veren Manapa-Tarhunda, Hititlerin gözünde güvenilirliğini kaybetti. II. Muwatalli onu Seha Ülkesi'nin başından alıp (Bryce, 2005: 227) yerine Manapa-Tarhunda'nın oğlu Masturi'yi geçirdi (Bryce, 2003: 71; Ünal, 2003: 41; Bryce, 2005: 227).

II. Muwatalli'nin ölümünden sonra yerine ikincil eşten olma oğlu Urhi-Teşhup geçmişti. Önceki Hitit krallarından Telipinu, fermanında koyduğu kurala göre, mevcut Hitit kralının ölümünden sonra başa ilk eşten olan oğul getirilmek zorundaydı (Bryce, 2005: 252). Yeni Seha kralı, "*pahhurzi*" (Bryce, 2003: 72) olarak bilinen bu ikinci dereceden oğul olan Urhi-Teşhup'u küçümsedi. Bu duruma karşılık olarak, Urhi-Teşhup sürgünde olan Manapa-Tarhunda'nın ülkesine dönmesine izin verdi. Belki de böylelikle Masturi'yi dizginleyecekti (Bryce, 2005: 252). Urhi-Teşhup, bu durumu sağlamlaştırmak için, halası Matanazzi (Massanauzzi)'yi, Masturi ile evlendirmişti (Collins, 2007: 57).

IV. Tudhaliya zamanında kayda alınan bir belge de ise olayla ilgili farklı bir bilgi verilir. Tudhaliya'nın, Amurru kralı ile yaptığı "Sausgamuwa Antlaşması"nda, II. Muwatalli'nin, onunla dostluk kurup, kendi kız kardeşi "DINGIR.MES.IR" (Matanazzi) ile evlendirerek, akrabalık ilişkileri de kurduğu anlatılır (KUB 23. 1 ii 1 5vdd.) (Ünal, 2003: 38). Bu olayın hangi kral zamanında gerçekleştiği konusu netlik kazanmasa da Urhi-Teşhup kendi kraliyet belgelerinde şöyle anlatmaktadır: "*Benim efendim (II. Muwatalli), Matanazzi'yi Manapa-Tarhunda'ya gelin olarak vermedi. Ben Murşili⁹ verdim.*" (Bryce, 2005: 254). Bununla ilgili başka bir belgede de Meltem Doğan Alpaslan'ın çevirisine göre Matanazzi'yi, Masturi ile evlendiren II. Muwatalli'dir (CHT, 105: 16-19) (Alpaslan, 2012: 24). Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz bu olayda II. Tudhaliya, Matanazzi'yi Masturi'yle değil de Manapa-Tarhunda ile evlendirmiştir.

Urhi-Teşhup'un saygınlığının tartışmalı olduğu bu ortamda, amcası III. Hattuşili ile arasında çıkan taht kavgasında, Masturi, galip gelen, III. Hattuşili tarafında olmuştu (Singer,

9 Hitit Kralları listelerinde Urhi-Teşhup olarak geçerken, ikinci derece eşten olan oğul olduğu için, kendi halkı tarafından kolay kabul göreceği düşüncesiyle, adını krallığın başarılı seleflerinin adı olan Murşili olarak değiştirmiş, III. Murşili olarak anılmak istenmişti (Bkz. Houwink Ten Cate, 1974: 28).

1983: 207; Ünal, 2003: 38; Taşkın, 2016: 145). Hitit soylularından olan Matanazzi'den bir varisi olmayan Masturi, hala Seha tahtındayken, kraliyet ailesinden olmayan Tarhundaradu adında biri Seha Nehri topraklarında isyan çıkardı ve Masturi'yi tahttan indirerek yerine kendi geçti. Tarhundaradu'yu bu denli cesaretlendiren kuvvet yine tahmin edilebileceği gibi Ahhiyawa Krallığı'ydı (Singer, 1983: 207; Bryce, 2005: 305).

Tarhundaradu bölgede o kadar güçlenmişti ki daha önce Arzava bölümde de bahsettiğimiz, El Amarna'da yer alan Akheneton'un diplomatik arşivinde bulunan, III. Amenhotep ile Arzava Kralı Tarhundaradu'nun yazışmalarında, "Tarhundaradu" olarak geçen bölümde büyük ihtimalle bu kişiden bahsedilmektedir (Collins, 2007: 4). Ayrıca bu mektupta Mısır Kralı, Tarhundaradu'ya: *"Herşeyin bittiğini ve Hattuşa Ülkesi'nin felç olduğunu duydum."* (Bryce, 2005: 148; Collins, 2007: 45) yazmıştı. Kendi rakibi de olan Hitit gücünün bu durumda olması nedeniyle, III. Amenhotep'in, Tarhundaradu'ya yaklaşımı erken olmuştu. IV. Tudhaliya'nın bu toprakları geri almak için gösterdiği hız ve kararlılık tüm düşman kuvvetlerini şaşırtmış (Bryce, 2005: 148), Hitit Kralı, isyancı Tarhundaradu'yu yenmiş onu ve maiyetini esir alarak Hattuşa'ya götürmüştü. Zorbalıkla Seha kralı olan Tarhundaradu yerine IV. Tudhaliya, Tunç Çağı Batı Anadolu kilit ülkelerinden biri olan Seha Nehri Ülkesi'ne, Muwawalwi soyundan gelen adı kayıtlarda bulunmayan birini kral olarak atamıştı (Bryce, 2005: 305). IV. Tudhaliya'nın, Seha Nehri Ülkesi'ndeki başarısı batıda Hitit otoritesini pekiştirdi. Ancak Ahhiyawa bölgede bulundukça batıdaki politik durum tutarsız olucaktı. Bu yıllardan sonra Seha Nehri Ülkesi'ne ait bilgiye kayıtlarda henüz bir daha rastlanmamıştır.

5.3. Hapalla

5.3.1. Hapalla Ülkesi Coğrafyası

Çoğu Batı Anadolu vassal krallıkları gibi, Hapalla sınırları için de ne yazık ki kesin bilgilere dayalı lokalizasyon önerisi yoktur. Araştırmacıların ortaya koyduğu verilere, klasik kent ırmak ve yöre isimlerine göre Hapalla'nın konumu öngörülebilir.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Hitit ordularının anavatanlarından yola çıktıklarında Batı Anadolu'ya geçiş güzergâhı olarak kullandıkları batı ve güney olmak üzere önemli iki rota belirtilmiştir. I. Şuppilluliuma'nın, Batı Anadolu üzerine sefere gönderdiği General Hannnuti güneydeki rota üzerinden, önce Hitit tampon bölgesi olan Aşağı Ülke'den (Bryce, 2003: 40) sonra Hapalla'ya geçtiğine göre Tuz Gölü'nün batısına yani, Beyşehir Gölü çevresi ve batıda Eğridir Gölü'ne kadar olan bölgeye konumlandırılması (Macqueen, 1986: 55; Burney, 2004: 104; Bryce, 2005: 55), olası görülmektedir. Bu bölge Hawkins'inde önerdiği gibi Klasik

Pisidia bölgesini de içermektedir (Hawkins, 1998: 14). Kuzeydoğuda Pedassa, batıda Kuwaliya ile komşudur (Melchert, 2003: 6; Burney, 2004: 104). Ancak onlardan Sultan ve Karakuş sıradağları ile ayrılmıştır. Hapalla, Hitit diyarına en yakın Arzava bölgesi olarak bilinmektedir (Burney, 2004: 104).

Beyşehir Gölü'nün kuzey ucunda bulunan Tolca Höyük'te yapılan bir arkeolojik saha araştırmasında, ortaya çıkarılan, M.Ö. 2. bin yıldan kalma ana yerleşim yerleri, Hapalla'nın, muhtemel idari merkezi olduğunu göstermektedir. Hitit ve ilgili tarihi coğrafyaya ilişkin son araştırmalar, Eflatun Pınar'ın inşa edildiği yer olarak Hapalla'yı işaret etse de (Burney, 2004: 79) yönetimi Arzava ve Hitit arasında değişkenlik gösterdiği için net bir çıkarım yapılamamaktadır.

5.3.2. Hapalla Beyleri

M.Ö. 1400 yılları Batı Anadolu'sunda, Arzava Minor olarak bilinen bölgenin dışında kalan diğer ülkeler arasında olan Hapalla (Bryce, 2005: 52) ile ilgili bilgilerde Hitit kaynaklarından gelir.

II. Tudhaliya'nın batıya yaptığı seferin hedefinde Hapalla'da vardır (Bryce, 2005: 124). Hapalla, Hitit egemenliğine tabi olan ilk Arzava ülkesi olmalıdır (Bryce, 2003: 55). Çünkü daha önce bahsettiğimiz II. Tudhaliya ve I. Arnuwanda döneminde ortaya çıkan ve eylemleri sonucu Batı Anadolu'da önemli bir yer edinmiş olan Madduwatta'dan, Hapalla'yı onun için ele geçirmesini ister. Madduwatta bu buyruğu yerine getirir. Bunu Hitit Kralı için yapmış olsa da onu geri iade etmek istemez. Hapalla'nın, Hititler'in elinde olması Arnuwanda için önemlidir. Çünkü Hitit merkezine yakın bir yerdedir. Onu teslim etmeyen Madduwatta'ya yazdığı mektupta: *"Hapalla bana aitti. Niçin onu aldın. Onu bana geri ver."* şeklindeki hitabından, Hapalla'nın daha önce Hitit'e bağlı bir vassallık olduğu anlaşılmaktadır. Madduwatta, Arnuwanda için önemli olan bu yeri ona geri verir. Fakat fethettiği diğer yerleri ve Hitit Ülkesi'nden kaçıp ona sığınanları geri iade etmeyi reddeder (Bryce, 2003: 53; Bryce, 2005: 135). Batı Anadolu'daki birçok küçük devletin bağımsız olmasını önemsemezken Hapalla'yı ayrı tutması, Hititlerin güney bölgesinde, Batı Anadolu'ya geçilen önemli bir güzargah üzerinde olmasından kaynaklanmaktadır (Bryce, 2003: 53; Bryce, 2005: 136).

Arnuwanda'dan sonra başa geçen I. Şuppiluliuma'nın, Batı Anadolu yerel beyliklerini himayesi altına almak istemesi ve bunun üzerine baskı kurmasına karşı çıkan ayaklanmada önderlik yapan Anzapahhaddu'ya karşı gönderdiği komutan Himuili hezimete uğratılınca yerine, Hannuti komutasında bir ordu gönderir. Önce Aşağı Ülke'yi kontrol altına aldıktan

sonra sıra Hapalla'ya gelmiştir. Zorlu bir mücadeleyle karşı karşıya kalmış olsa da Hannuti, Hapalla Ülkesi'ni yakıp, yıkar. Ele geçirdiği birçok esiri, koyun ve sığır sürüleriyle birlikte Hattuşa'ya götürür (Houwink ten Cate, 1966: 29; Bryce, 2003: 57; Burney, 2004: 104).

Hapalla, II. Murşili zamanında gerçekleşen, Arzava Minor Kralı Uhhaziti'nin başlattığı isyanı fırsat bilerek tekrar bağımsızlık mücadelesine girmiştir. İsyancıların eylemlerine karşı galip gelen ve Anadolu'da geçici bir süreliğine de olsa istikrar sağlayan Murşili, Büyük Arzava bölgesini dört ana krallığa böler. Bunların arasında Hapalla'da yer almaktadır ve bu toprakların yönetimini Targasnalli'ye bırakır (Beckman, 1999: 72-84; Bryce, 2003: 35; Bryce, 2005: 47; Collins, 2007: 50). Kayıtlarda adı geçen ilk Hapalla Kralı Targasnalli olarak bilinmektedir. Farklı zamanlardaki Batı Anadolu isyanlarıyla bağımsızlığını korumaya çalışan Hapalla artık Hititlerin buyruğu altındadır.

Murşili, kendine bağladığı vassal krallıkları, birbirlerinin topraklarına ve Hitit topraklarına karşı bir tehditte bulunmamaları ve dışarıdan gelecek tehditlere karşı birbirlerine ve Hititlere kuvvet sağlamaları yönünde maddelerin olduğu bir antlaşmayla yemin altına almıştır (Beckman, 1999: 69-73; Macqueen, 1986: 47). II. Murşili, Targasnalli ile ayrıca yaptığı antlaşmada (Beckman, 1999: 69-73): Hapalla'dan ayrıldıktan sonra geride bıraktığı Hitit askeri birliklerine, kendisi, ev halkı ve hizmetçileri gibi bakıp gözetmesini, onlara iyi davranmasını belirtir (Beckman, 1999: 70). Murşili'nin yönetiminin geri kalan döneminde, Targasnalli'nin ne kadar süre kral olarak kaldığı bilinmese de (Ünal, 2003: 38), oğlu II. Muwatalli döneminde Wilusa ve Seha Nehri Ülkesi'ni ele geçiren Piyamaradu'yu yenip, isyancıların elinden kurtardığı Wilusa Kralı Alaksandu ile yaptığı antlaşmada babasının Hapalla Ülkesi'ni Targasnalli'ye, kendisinin ise Ura-Hattuşa'ya verdiğini söylemektedir (Gargstang: Gurney, 1959: 98).

Bundan sonraki kayıtlarda Hapalla adına, IV. Tudhaliya'nın fethettiği yerler arasında rastlanır (Gargstang: Gurney, 1959: 121). IV. Tudhaliya Hapalla'yı yeniden fethetdiğine göre, Hapalla hala Hitit otoritesine karşı direnmektedir (Taşkın, 2016: 254). Fakat bu olay gerçekleştiğinde Hapalla tahtında hala Ura-Hattuşa olup olmadığına dair herhangi belge ve bilgi bulunmamaktadır.

5.4.Wilusa

5.4.1. Wilusa'nın Konumu

Wilusa'nın konumu da diğer Arzava krallıkları gibi tartışmalı olsa da Homeros'un İlyada'sında bahsettiği Ilios'la Wilusa'nın, Troia ile de Taurisia isimlerinin örtüşmesiyle,

Kuzeybatı Anadolu’da, Çanakkale Boğazı’nın güneybatı girişi yakınlarındaki Hisarlık Tepesi ve çevresinde konumlandığı (Easton: Hawkins *et alii*, 2002: 99; Burney, 2004: 311; Bryce, 2005: 378; Taşkın, 2016: 295; Schürr, 2019: 33; Zangger, 2019: 107) genel kabul edilen bir ortak görüş olmuştur. Son olarak Hitit kayıtlarında, Wilusa’nın konumu hakkında çıkarım yapabilecek belge, II. Muwatalli zamanından Manapa-Tarhunda Mektubu’ndan gelmektedir. Seha Nehri Ülkesi Kralı Manapa-Tarhunda; “[Gassu...] geldi ve Hitit ordusunu getirdi. Geri (Appa) gidip Wilusa Ülkesi’ne saldırdıklarında,....(Ben hastaydım....).” metinde geçen “appa” Hititçe; geri-tekrar, Luvice; sonra, anlamı taşımaktadır. Bu anlatımdan yola çıkarak, Wilusa’ya, Seha yoluyla ulaşılır ve geri dönüşte de tekrar Seha’dan geçilmektedir. Bu tanımlamaya göre Wilusa Seha Nehri Ülkesi’nden daha ileride olmalıdır. Bu yer de ancak Kuzeybatı Anadolu’yu gösterir. Lukka, Mira ve Seha Nehri Ülkeleri’nin konumları da belirlendiğine göre, Wilusa’ya uygun başka bir lokalizasyon bulunmamaktadır (Easton: Hawkins *et alii*, 2002: 99; Bryce, 2005: 360).

5.4.2. Belgelerde Wilusa Adı

Wilusa, Anadolu tarihinde olduğu kadar dünya tarihinde de önemli bir yer edinmektedir. Alman dilbilim uzmanı F. Sommer Homeros’un Iliada’sını Wilusa’nın Helen diline dönüşmüş biçimi olarak yorumlamıştır (Sommer, 1932: 300). Hitit belgelerinde Wilusa adıyla anılan yerin Troya Savaşı’nın gerçekleştiği Troya (Truva)’nın, Hitit dilinde Taruisa’ya karşılık geldiği düşünülmektedir (Alp, 2000: 50). Hitit kayıtlarında Wilusa ile Taurisa farklı ülkeler olarak anılırken, Iliada (W)ilios ve Troya aynı yeri ifade etmektedir (Bryce, 2005: 488). Hitit İmparatorluğu’nun erken dönemlerinden gelen belgelerde, Wilusa ve Taurisa farklı ülkeler olarak belirtilse de, birbirlerine çok yakın oldukları için sonradan birleştikleri düşünülmektedir (Bryce, 2009: 693). Bunlarla beraber, adlarına bakarak basit bir yaklaşımla Taruisa’nın Troya kentini, Wilusa’nın “Ilios Bölgesi”ni belirttiği de söylenebilir (Taşkın, 2016: 286).

Erken dönemlerde “Wilios” olarak kullanılan adın ise, arkaik Yunan “digamma” sı “w”nin alfabeden çıkarılmasından sonra “Ilios” şeklinde kullanıldığı görülür. Aiol’ların, M.Ö. 8. yy.’da Anadolu kıyılarına yerleşmelerinden sonra ise, “Ilios”, “Ilion” şeklinde ifade edilmiştir (Bryce, 2005: 488).

Homeros’un Iliadası’nda anlatılan savaşın yaşandığı yer olarak, Troya’nın gösterilmesi Wilusa’yı, bir Geç Tunç Çağı kenti ya da bölgesi olarak Batı Anadolu coğrafyasının, tarihi ve kültürünün biçimlenmesinde önemli bir yere koyar. Bir başka önemi ise, dönemin ticaret

merkezi olarak, Hitit Ülkesi'nden Kuzeybatı Anadolu'ya ve oradan da boğazların karşısına geçen kuzey yolunun en önemli noktası olmasıdır (Macqueen, 1986: 41; Zangger, 2019: 108). Bölgenin merkezi olduğu düşünülen, Hisarlık tepesinde yapılan arkeolojik çalışmaların sonucunda, Troya Ic katmanında, M.Ö. 3000 yıllarında bile surlarla çevrili bir yerleşim yeri olduğunu düşündürtebilecek kalıntılara rastlanılmıştır (Fidan: Sarı *et alii*, 2015: 67). M.Ö. 3. binyılın sonlarına doğru Troya Ig tabakasının yok edilmesi, kuzeybatıdaki Hint Avrupa gruplarından birinin (Luviler olarak tanımlanan grubun) gelişile ilişkilendirilmektedir (Bryce, 2005:14). Wilusa, en parlak dönemini ise, M. Ö. 1700 ile 1200 yılları arasında yaşamıştır (Zangger, 2019: 107). 1995 yılında, Troya VIIa katmanında, bronz bir mühür ortaya çıkarılmıştır (Starke, 2001: 44). Luvice bir erkek ve bir kadın adı kazınmış olan bu mühür, Troya'da Luvice konuşulduğunun bir kanıtı olarak yorumlanmıştır (Collins, 2007: 32). Bulunduğu zaman bakımından, M. Ö. 12. yüzyılın sonuna yani Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından hemen sonrasına aittir. Bu mühür, Wilusa-Troya'da gün ışığına çıkarılan ilk yazılı belge olarak bilinmektedir (Taşkın, 2016: 301).

Hitit kaynaklarında ise, Wilusa'yla ilgili olayın anlatıldığı ilk atıf, M. Ö. 13. yy.başlarında hüküm sürmüş Hitit Kralı II. Muwatalli'ye çağdaş Wilusa Kralı Alaksandu ile yaptığı antlaşmadan gelmiştir (Starke, 2001: 40). Bu belgede, atası Labarna (I. Hattuşili?)'nin Arzava Ülkesi ve Wilusa'yı fethettiğini söylese de (Beckman,1999: 87), I. Hattuşili olayı kendi yıllıklarında: *"Arzava Ülkesi'ne gittim. Koyun ve sığırları aldım."* (Bryce, 2003: 46) şeklinde aktarmış, Wilusa adından bahsetmemiştir (Taşkın, 2016: 277). Aslında aynı antlaşmanın girişinde: *"Önceden, atalarım Labarna tüm Arzava topraklarını ve Wilusa Ülkesi'ni fethettiğinde, bundan sonra Arzava Ülkesi savaşa başladı ve Wilusa ülkesi Hatti'den ayrıldı. Ama mesele uzun zaman geçtiği için hangi kraldan olduğunu bilmiyorum."* (Alaksandu Antlaşması (CTH 76) B i 2-6) (Beckman 1996: 82) şeklindeki ifadesinden de anlaşıldığı gibi, "Labarna" kullanımından dolayı, ilk Hitit Kralı I. Hattuşili saltanatına bağlanan bu metin, söz konusu terimin sonradan genel olarak kullanılan bir kraliyet unvanı şekline geldiği anlaşılınca, Labarna'nın, II. Muwatalli'nin seleflerinden herhangi birine atıfta bulunmuş olduğunu kanıtlar niteliktedir. Hititler'in kuruluş aşamasında olduğu o yıllarda, belirtilen ölçekte Batı Anadolu'ya yayılmaları çok mümkün görülmemektedir. (Beckman, 1999: 87; Bryce, 2003: 48). Bu yanlış yorumlanmış olabilecek görüşten sonra, Wilusa adına ilk kez, Hitit Kralı II. Tudhaliya'nın yaptığı ikinci büyük Batı Anadolu seferi kayıtlarında rastlanmaktadır. II. Tudhaliya, Arzava Minor, Seha Nehri Ülkesi ve Hapalla olarak saydığı ülkelere karşı ilk Batı Anadolu seferini gerçekleştirir (Ünal, 2003: 11-12). Tudhaliya'nın, II.

Batı Anadolu seferi düşüncesine karşılık Arzava ülkeleri, “Assuwa Konfederasyonu” adında yirmi iki küçük ülke ve kentten (Starke, 2001: 36) oluşan bir ittifak kurmuştur. II. Tudhaliya, yıllıklarda bu küçük ülkeleri; “[Jugga, Kispawa, Unaliys, [], Dura, Halluwa, Hawalussiya, Karakisa, Dunda, Adadura, Parista, [], []waa, Warsiya, Kurippiya, []luissa- ya da Lusa-, Alatra (?) Pahurina Dağı, Pasuhalta, [], Wilusiya, Taruisa” olarak saymaktadır (Garstang: Gurney, 1959: 105). Birçok araştırmacı tarafından güneyden kuzeye doğru sıralandığı düşünülen bu ülke ya da kent isimleri Wilusiya ve Taruisa ile bitmektedir. Burada Wilusa adının “Wilusiya” olarak geçmesi dikkat çekicidir. Aslında bu değişim, Luvi dilindeki yer belirten etnikon’un (“-assa” son ekinin), Hititçeleştirilmesi, (Luvice’de de bulunan) “-iya” son eki ile değiştirilmesinden kaynaklanmaktadır (Taşkın, 2016: 278).

Tam olarak nerede bulunduğu belirtilmeyen, ancak bugün Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde sergilenen bir gümüş çanakta, Luvice Hiyeroglifi ile yazılmış, Kral Tudhaliya tarafından fethedilen Tarwiza adlı bir yerden söz edilmektedir. Hawkins’in okumasıyla: “*Bu, Hatti Ülkesi’nin adamı Samaya’nın çanağı, Labarna (kral) Tudhaliya’nın Tarwiza’ya fethettiği yıl yapılmış, onun (Samaya) tarafından, Kral Maza-Karhuha’ya adanmıştır.*” (Bryce, 2005: 109). Bu ipucundan yola çıkarak, II. Tudhaliya’nın, Assuwa birliğine karşı galip geldiği anlaşılır. Bryce’a göre, Tarwiza adındaki bu yer, Tudhaliya’nın yıllıklarında fethinden söz ettiği Taruisa olarak geçen yer ile eşitlenmektedir (Bryce, 2005: 125-126). Burada Hitit dilinde Tarwiza olan Troya’dan ilk kez söz edilmekte, ayrıca Tarwiza’nın tarihi M. Ö. 15. yy. dayandırılmaktadır (Taşkın, 2016: 279).

Tudhaliya’nın yıllıklarından, Assuwa Birliği’nin, Piyama-KAL (Piyama-Kurunta) ve Mala-LÚ (Mala-Ziti), Luvice şahıs adı taşıyan iki temsilcisinin, yakalanıp Hattuşa’ya getirilmesi de önemli bir ayrıntıdır (Tiro, 2011: 20).

5.4.3. Alaksandu Antlaşması

II. Muwatalli’nin, Wilusa Kralı Alaksandu ile yaptığı “Alaksandu Antlaşması” tarihte yazılı ilk antlaşma olarak bilinen Kadeş Savaşı sonucu, Hititlerin, II. Ramses ile yaptığı Kadeş Antlaşması’ndan, yaklaşık beş yıl önce (M.Ö. 1380) yapılmıştır (Bryce, 2003: 69). II. Muwatalli antlaşmanın önsözüne, atası Labarna’nın Arzava ve Wilusa ülkeleri üzerine sefere çıktığını ama olayın üzerinden uzun zaman geçtiği için, hangi Hitit kralı zamanında olduğunu bile bilmediğini, söylemekle başlar. Hatırlanamayacak kadar uzun zaman önce gerçekleşen bu olaydan bahsetmesinin sebebi, Wilusa’nın genellikle, Arzavalı komşularının aksine, Hitit

otoritesine karşı barışçıl tutum içerisinde olduğunu vurgulamak istemesi şeklinde yorumlanmıştır (Bryce, 2003: 69).

II. Muwatalli'nin, Wilusa Kralı Alaksandu ile yaptığı Antlaşması'nın devamında bu durumun, II. Tudhaliya zamanına kadar devam ettiği görülmektedir. Tudhaliya'nın, Arzava'ya karşı gerçekleştirdiği ilk seferde, Wilusa'ya girmediği, aralarında barış içerisinde diplomatik ilişkilerin olduğu, elçilerin gelip gittiğini belirtilir (Beckman, 1999: 87-93). Yani Hitit ile Wilusa arasında II.Tudhaliya'dan önce de iyi ilişkiler olduğu görülmektedir (Starke, 2001: 36). Ancak Tudhaliya'nın Assuwa Birliği'ne karşı gerçekleştirdiği ve galibiyetle sonuçlanan ikinci batı seferinde, Assuwa Birliği'nde yer alan, rakip güçler arasında Wilusa ile Taurisa da sayılmaktadır. Wilusa bu federasyonla birlikte Hititlere karşı savaşmış olsa bile, antlaşmada II. Muwatalli bu çatışmadan söz etmemiş, dönemin kralının adı geçmese bile, Wilusa halkının Hititle dost olarak kaldığını belirtmiştir (Beckman, 1999: 87-93). Bu dostluğun, II. Muwatalli'nin büyük babası I. Şuppiluliuma döneminde de devam ettiği, Arzava bölgesindeki karışıklık üzerine, sefere çıktığı ülkeler arasında Wilusa'nın sayılmamasından dolayı anlaşılmaktadır. Muwatalli söz konusu antlaşmada: *"Wilusa Ülkesi'nin Kralı Kukkunni, onunla (I. Şuppiluliuma) barış içindeydi ve o (Kukkuni) ona karşı gelmedi. Fakat benim büyükbabam Şuppiluliuma'ya düzenli olarak haberciler gönderdi."* (Beckman, 1999: 87) şeklinde belirttiği metinde ilk kez bir Wilusa kralı adından da bahsetmektedir.

Ancak II. Muwatalli'nin Hitit yönetiminde kendisinin bulunduğu sırada, Piyamaradu adlı bir isyancının Wilusa odaklı saldırısı sonucu, Batı Anadolu'daki durumlar tekrar değişmiştir. Wilusa'yı kolaylıkla ele geçiren Piyamaradu'ya karşı, Hititlerden yardım talebinde bulunan Alaksandu, bu yardım karşılığında Hitit yönetiminde bir vassal krallık olmayı göze alacaktır. Böyle bir ortamda Hitit, bağımsız bir ülke olarak dostluğuna hep sadık kalmış olan Wilusa'nın yardım talebini geri çevirmemiş, kendine bağlı vassal krallık olan Seha Nehri Ülkesi Manapa-Tarhunda'dan, Wilusa'ya yardıma koşmasını istemiştir (Starke, 2001: 36). O sıralarda kuzeyde Kaşka ve güneyde Suriye sorunuyla uğraşan Hitit Kralı, Piyamaradu'nun arkasındaki Ahhiyawa desteğini bilmiyor olmalıdır ki, Manapa-Tarhunda'nın üstesinden geleceğini zanneder. Üstelik Wilusa stratejik bir ülkedir ve Anadolu'yu, Avrupa'ya bağlayan Çanakkale boğazının kıyısında, Ahhiyawa'nın oldukça işine yarayabileceği bir konumdadır. Batı Anadolu'da bulunan Ahhiyawa'nın vassalı olan ve bölgede bir üs olarak kullandığı Millawanda (Milet)'nin, (Bryce, 1985: 16) kralı Piyamaradu'nun damadı Atpa'dır.

Piyamaradu, Wilusa'yı fethettikten sonra, damadı Atpa'nında yardımıyla Seha Nehri Ülkesi'nin hükümdarı Manapa-Tarhunda'yı yenerek daha da hırslı hale gelir¹⁰. II. Muwatalli, olayın bu denli büyümesi sonucu, başarılı komutanlarında biri olan Gassu'yu bölgeye gönderir (Burney, 2004: 211). Başlıca amacı, Wilusa'da Hitit denetimini yeniden sağlamak olan Gassu, Mira-Kuwaliya kuvvetleriyle birlikte, Seha Nehri Ülkesi üzerinden Wilusa'ya varır ve bölgeyi ele geçirir (Beckman, 1999: 88; Easton, Hawkins *et alii*, 2002:100; Bryce, 2005: 225). Piyamaradu, muhtemelen bölgedeki Hitit karşıtı çabaları desteklemeye her zaman hazır olan Ahhiyawa'ya sığınır.

Tarihte “Manapa-Tarhunda Mektubu” olarak anılan Hitit belgesinde bu durumdan: “...geldi ve Hatti'nin askeri birliklerini getirdi, ... Wilusa Ülkesi'ni geri aldı ve geri döndü.” şeklinde bahsedilir. II. Muwatalli, önceki Wilusa krallarından Kukunni'nin ardılı ve muhtemelen üvey oğlu olan (Bryce, 2005: 452) Alaksandu'yu tekrar tahta oturtur (Collins, 2007: 53; Taşkın, 2016: 281) ve onunla sıkı bir bağlılık antlaşması yapar. Bu antlaşmayı yorumlayacak olursak; Arzava Ülkesi halkı, II. Muwatalli döneminde Piyamaradu önderliğinde savaş başlattığında ve Wilusa'ya girdiklerinde ona yardıma geldiğini, Masa Ülkesi'yle birlikte diğer tüm düşmanlarını imha ettiğini anlatır (Beckman, 1999: 88).

Antlaşma'nın sonuna doğru: “...Bundan başka, siz Arzava'nın dört kralı; sen Alaksandu (Wilusa), Manapa-Tarhunda (Seha Nehri Ülkesi), Kupanta-Kurunta (Mira-Kuwaliya) ve Ura-Hattuşa...(Hapalla?).” (Beckman, 1999: 90) olarak belirttiği kralları, bölgeyi dörde böldüğü vassal krallıkların başına getirmiştir. Bu kayıtla birlikte II. Muwatalli döneminden itibaren, Wilusa'da artık Arzava bölgesinin vassal krallıklarından biri olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca Wilusa bağımsızlığını kaybetmiş, Hitit buyruğu altına girmiştir (Taşkın, 2016: 283). Muwatalli antlaşmayı Alaksandu'ya, selefi Kukunni ve önceki Wilusa krallarının yaptığı gibi, barış içinde bir tutum sergileme geleneğini devam ettirmesini söyleyerek ve gerektiğinde bölgede Hititlere karşı tehdit oluşturabilecek bir durum gerçekleştiğinde ve diğer Arzava ülkelerinin toprak bütünlüğünü tehlikeye düşürebilecek herhangi bir olayda karşı güçlerle birlik olmaması şeklinde uyararak sonlandırmıştır (Gary Beckman 1999, 89-90; Bryce, 2003: 69; Zangger, 2019: 45).

5.4.4. Wilusa Kralı Aleksandu'nun Adının Kökeni Hakkında Görüşler

Hitit kayıtlarından elde ettiğimiz, üç Wilusa kralı isimlerinde olan Alaksandu ismi tartışmalara sebebiyet vermiştir. I. Şuppiluliuma'nın saltanatı sırasında Wilusa vassal kralı

¹⁰ Bkz. Seha Nehri Ülkesi bölümü.

olan Kukkunni ve halefi Alaksandu'nun adı, Anadolu'da daha önce karşılaşılan bir isim değildir. Birçok spekülasyona sebep olan Alaksandu adı, Troya Prensi Aleksander Paris'in adındaki Aleksander'la özdeşleştirilir. Fakat birçok araştırmacı Antik Yunan Tarihi'nin Anadolu'da şekillendiği görüşünü kabullenmek istemiyor olacak ki bu görüşe karşı çıkmaktadır. Şimdi bu görüşü reddedenlerin birkaçına ve dayandırdıkları argümanlara değinelim.

Güterbock, isimlerin Anadolu ya da Yunan kaynaklı olabileceğini fakat Alaksandu isminin Luvce'de bir anlam taşımadığını belirtir ve filolojik olarak Wilusa'nın Luvi merkezine yerleştirilmesini sorunlu bulur (Güterbock, 1986; 223-228). Starke ise, Alaksandu ismini, Hititler'in kendi diline uyarlaması sonucu Aleksandros isminin dönüşüme uğramış hali olduğunu iddia eder. Ayrıca bu ismin Luvi kökenli olmadığını da belirtirken, Batı Anadolu ve özellikle Wilusa'da Luvce dışında dillerinde kullanıldığını öne sürer (Starke, 1997: 458). Bir dil uzmanı olan Yakubovich'te, Hitit metinlerinde karşılaşılan Wilusa Kralı Alaksandu'nun adının Luvce'de bir karşılığı olmadığı gibi özdeşleştirildiği Aleksandros adının Helence "insanların koruyucusu" anlamına geldiğini ve bu isme, Miken kaynaklarında da rastlandığını öne sürerken (Yakubovich, 2008: 122), Melchert olaya temkinli yaklaşarak, (-u) bitimli bir sözcük olan Alaksandu ismini Luvce olduğu kadar Lydia dil yapısına da uygun olduğunu belirtir (Melchert, 2003:12).

5.4.5. Walmu

Alaksandu'nun ölümünden sonra tahta geçen Walmu (Zangger: Woudhuizen, 2018: 41) döneminde, Wilusa'da gelişen olaylar hakkında bilgilere daha önce de değindiğimiz Millawata Mektubu'ndan ulaşabilmekteyiz. Birçok Hitit kaynağında karşılaşıldığı gibi söz konusu metninde yazılı olduğu tabletin uğradığı deformasyon sonucu olayın gerçekleştiği sırada, Hitit tahtında hangi kralın bulunduğu okunamasa da IV. Tudhaliya döneminde olduğu eldeki belgelere dayanarak daha olası görülmektedir (Singer, 1983 216; Bryce, 1985: 17). IV. Tudhaliya'nın metinde, "oğlum" diye hitap ettiği mektubun muhatabı olan kişinin de kimliği belirlenememiş olsa da (Ünal, 2003: 41), birtakım öneriler ileri sürülmektedir. Singer, bu mektubun muhattabının Seha Nehri ya da Mira Ülkesi kralı olabileceği düşünülen (?) Mashuitta'ya gönderildiğini önerse de (Singer, 1983: 215), Bryce, bir zamanlar Millawanda vassal kralı olan Atpa'nın oğlu olduğunu düşünmektedir (Bryce, 1985: 22). Hawkins ise son noktayı koyarak, Walmu'nun sığındığı yer olarak, Singer'ın Mira ve Seha Nehri Ülkesi önerisine katılsa da, mektubun alıcısı konusundaki görüşünü kayıtlara, Arzava bölgesinin son

kralı olarak geçen Tarkasnawa olabileceğini iddia etmektedir (Hawkins, 1998: 19; Bryce, 2005: 306).

Fakat söz konusu mektuba konu olan Walmu isminde bir kişidir. Kraliyet sülalesinde sürekli iktidar kavgalarının yaşandığı anlaşılan Wilusa’da o zamanki kral olan Walmu, ünlü Alaksandu’nun oğlu ya da torunudur (Bryce, 1985: 21; Starke, 2001: 42). Ünal’a göre, Walmu, Milawata Mektubu’nun muhatabı tarafından Wilusa’dan kaçırılarak, rehine olarak bilinmeyen bir ülkeye götürülmüştür (Ünal, 2003: 41). Bryce ise olayı, Walmu’nun bilinmeyen bir nedenle halkı ya da rakipleri tarafından tahtından indirildiği ve ülkesini terk etmek zorunda kaldığı şeklinde aktarmıştır (Bryce, 1985: 21; Bryce, 2005: 307). (KUB 1 9.55 + ay. 43vdd.) belgesinde bahsedildiği şekliyle: *"Oğlum, şimdi bana Walmu'yu hemen teslim et! Ben onu Wilusa tahtına tekrar oturtmak istiyorum. Bırak onu! Eskiden olduğu gibi Wilusa'da kral olsun. O (Walmu), biz her ikimiz için de (ortak) bir köle olsun!"* (Ünal, 2003: 41) aktarımından ise her iki görüşte çıkarılabilmektedir. Wilusa tahtının meşru varisi olan Walmu'nun, hem mektubun alıcısının hem de Hitit kralının vassalı olarak görünmesi biraz şaşırtıcıdır ve bu durumla Hitit vassal yönetimi sisteminde ilk kez karşılaşmıştır (Bryce, 1985: 21). Her halükarda, Walmu'nun, Wilusa tahtına tekrar geçmesi, ülkede Hitit yanlısı bir kralın hüküm sürmesi anlamına gelmektedir. Hitit kralının ondan “köle” olarak bahsetmesi bu düşünceyi gayet net bir şekilde desteklemektedir. Walmu'nun muhtemelen atanmasından çok kısa bir süre sonra devrilmesinin nedeni de bu olmalıdır (Bryce, 1985: 21). Mektupta Kuwalanaziti olarak adı geçen kişi arabuluculuk yaparak, Hitit kralının mektupla birlikte gönderdiği belgeleri inceleyip onaylarsa Walmu’nun Hitit kralına gönderilmesini sağlayacak kişidir (Singer, 1983: 215). Hitit baskı kurarak bunu sağlamalı, bölgedeki durumunu pekiştirmelidir (Bryce, 2005: 283). Hitit kralının bu isteklerinin yerine getirilip getirilmediği ve Walmu'ya, Wilusa tahtının iade edilip edilmediği hakkında bir belgeye henüz sahip değiliz (Ünal, 2003: 42).

5.5. Masa Ülkesi

5.5.1. Masa’nın Konumu

Tüm Batı Anadolu vassal krallıkları gibi, Masa Ülkesi’nin konumu da hala netlik kazanmamış tartışmalı bir konudur. Tunç Çağı Batı Anadolu’sunda Masa’nın coğrafi anlamda somut varlığı ise yine Hitit belgelerindeki bilgilerden gelmektedir. II. Murşili’nin Şuppiluliuma’nın Eylemleri’nde anlattığı III. Tudahaliya ve I. Şuppiluliuma’nın, Hitit’e bağlı olan Hulana Irmağı ve Kassiya’ya saldıran Masa ve Kammala Ülkeleri’ni cezalandırma

seferlerinde adı geçen ülkelerin bulunduğu yerler, eldeki verilere göre belirlemek için yapılacak inceleme durumun ne kadar karmaşık olduğunu göstermektedir.

Garstang ve Gurney; Hulana Irmağı'nın Hınzır Dağı'ndan (Kayseri'nin doğusunda, Gemerek yakınında) doğan Zamanti Suyu (Garstang: Gurney, 1959: 44), Macqueen ise; Ankara Beypazarı civarı (Macqueen: 1986: 569) olduğunu söyler. Kassiya (Gassiya) ise Hulana Irmağı'nın yakınında bulunduğu göre, Garstang, Gurney; Kayseri'nin güneyinde (Garstang: Gurney, 1959: 44), Macqueen ise, Devrez Çayı vadisi (Macqueen: 1986: 569) önerisinde bulunur. Bryce ise II. Muwatalli'nin kardeşi III. Hattuşili'yi Kaşka saldırılarına karşı bir tampon bölge görevi gören Klasik Paphlogonia'dan (Batı Karadeniz), Kızılırmak Nehri'nin kuzey yatağını izleyerek günümüz Sivas yöresine ve güney doğusuna uzanan bir çizgide bulunan ülkeler arasında Gassiya ve Hulana Ülkesi'ni saydığını yazar (Bryce, 2005: 212). Bu merkezleri daha kuzeydeki halklara karşı bir savunma üssü olarak kullanmak Hitit politikasıdır. Çünkü Karadeniz kıyılarına yani saldırgan Kaşka halkının topraklarına yakındır. Bu topraklarda Masa'nın yakınında olduğuna göre, Masa için, Macqueen; Bolu civarı (Macqueen, 1986: 569), Starke; Marmara Bölgesi'nin Anadolu tarafı, Batı'da Bandırma, güneyde Makestos Çayı (Simav ya da Susurluk Çayı), kuzeyde İzmit Körfezi kıyısından Karadeniz'e, doğuda Sakarya nehrini de içine alarak Karadeniz Ereğlisi'ne kadar uzanan bölge önermesinde bulunmuşlardır (Starke, 2001: 34; Taşkın, 2016: 315). Ünal'da Masa ve Karkisa için Balıkesir ve Bursa'nın bir kısmını (Ünal, 2003:4), yani ortalama daha sonra Klasik Mysia adıyla bilinen yer ile ilişkilendirir.

Bir başka görüş ise, daha önce bahsettiğimiz son Hitit kralı II. Şuppiluliuma zamanına tarihlenen bir yazıtta, Masa Ülkesi'yle birlikte sayılan Wiyawanda, Tamina, Lukka ve İkuna (Poetto, 1996: 473), kent ya da ülkelerinin, güneyde bulunması sebebiyle, M.Ö. 13. yy'dan itibaren saldırgan grupların, yerel halkları, Pisidia veya Lycaonia'ya doğru kaydırmaları sonucu (Poetto, 1996: 473), Geç Tunç Çağı'nda olduğundan tamamen farklı bir yerleşim modeli gösterirler. Bazı tarihsel açıklamaları olması gereken ilginç bir isim benzerlikleri olan, Likyalılar, Karyalılar ve Mysyalılar, Tunç Çağı Lukka, Karkisa ve Masa sakinlerinin devamı olabilirler. Ancak Klasik dönemde işgal ettikleri bölgelerle, daha önceki yaşadıkları bölgelerin aynı olduğu sanılmamalıdır (Macqueen, 1986: 158). II. Şuppiluliuma dönemine tarihlenen yazıtta Masa Ülkesi'nin, Lukka topraklarıyla birlikte sayılmasının sebebi olarak da görülebilir.

5.5.2. Hitit Belgelerinde Masa Ülkesi

Tunç Çağı Batı Anadolu'sunda bulunan bir diğer ülke olan Masa Ülkesi için de bilgiler, Hitit belgelerinden gelmektedir. Masa'nın adının geçtiği ilk belge, III. Tudhaliya zamanında Masa ve Kammala'nın, Hulana Irmağı ve Kassiya'ya yaptıkları saldırılara karşı düzenlediği seferin anlatıldığı kayıtlarda bulunmaktadır. II. Murşili kendi yıllıklarında, babası I. Şuppiluliuma'nın eylemlerini anlattığı belgede de değinmiştir. Kendi ifadesiyle olaydan şu şekilde bahseder: *“Masa ve Kammala halkının Hulana Irmağı Ülkesi ve Kassiya'ya birçok kez saldırmasından dolayı, babam ve büyükbabam bu ülkelere sefer düzenledi ve onları cezalandırdı. Babam, büyükbabamla savaşa gitti. Tanrılar büyükbabamdan önce savaşa başlamıştı. Onlar Masa'yı ve Kammala Ülkesi'ni mahvetti.”* (Garstang: Gurney, 1959: 49). Hulana Irmağı Ülkesi ve Kassiya, Kaşka saldırılarına karşı Hititler için önemli bir tampon bölgedir. (Bryce, 2005: 212).

II. Murşili'nin saltanatının ilk yıllarında ise, öncelikli hedefinin Arzava Minor ve Seha Nehri Ülkesi olduğu Batı Anadolu seferinde Masa Ülkesi'nin adı, Karkisa ve Warsiyalla ile birlikte olası Lukka şehirleri ile anılmaktadır (Bryce, 2003: 76). Kuzeydeki Mira ve Masa hükümdarları tarafından batıda başlatılan yeni bir ayaklanma, her iki krallığın Hitit kralına bağlılıklarını yeniden teyit etmesiyle sona erer (Collins, 2007: 52).

Hititlere karşı genellikle düşmanca yaklaşımlarda bulunduklarını anladığımız Masa Ülkesi ile ilgili bir diğer belge de II. Murşili'nin saltanatının on ikinci yılından gelir (Bryce, 2005: 212). Kayıtlarda kimliği hakkında net bir bilgi verilmeyen, ancak Masa Ülkesi kralı ya da Aşağı Ülke seferi sırasında ölen Hannuti'nin ölümü sonucu onun yerine getirilen ve sonradan Hitit otoritesine karşı taraf değiştiren bir asi olduğu yönünde görüşlerin ileri sürüldüğü (Ünal, 2003: 36-37), Bryce'a göre ise, Masa Ülkesi'nde, belli bir saygınlığa sahip soylularından biri (Bryce, 2005: 449, dip. 99) olarak belirttiği E. GAL. PAP. adında biri (Ünal, 2003: 36; Taşkın, 2016: 307), II. Murşili'nin kuzeydoğu ve güneydoğu bölgelerindeki sorunlarla uğraşmasını fırsat bilerek (Bryce, 2005: 212), bölgede karışıklık çıkarmıştır. O dönem de Mira'nın vassal hükümdarı olan Mashuiluwa, önceleri Batı Anadolu'da Hitit aleyhine gelişen olayları haber verme yükümlülüğünü yerine getirirken birden bu görevini aksatmaya ve E. GAL. PAP. ile ortak hareket etmeye başlamıştır (Ünal, 2003: 36-379). Hatta olayı bir adım daha ileri götürerek, Pitassa ülkesini krala karşı isyana teşvik ederek (Bryce, 2005: 212), kendi halkının bile onu nankörlükle suçlamalarına sebep olmuştur (Ünal, 2003: 36-37).

II. Murşili bu iki isyankarın faaliyetlerini öğrendiğinde, ölçülü davranmış, kişisel komutasını aldığı bir orduyla garnizon kenti olarak kullandığı Sallapa'ya vardığında, olayı bir askeri çatışma olmadan halledebileceği düşüncesiyle, Mashuiliwa'ya bir mektupla: "*Buraya bana gel!*" şeklinde bir teslim olma çağrısında bulunmuştur. (Mursili: Kupanta-Kurunta Antlaşması §5) (Bryce,2005: 212). Ama işlediği suçun farkında olan Mashuiliwa, Murşili'yle karşı karşıya gelmeyi reddetmiş ve Masa Ülkesi'ne sığınmıştır (Mursili: Kupanta-Kurunta Antlaşması §5). (Bryce, 2003: 66; Ünal, 2003: 37; Bryce, 2005: 212).

Murşili, onu Masa topraklarına kadar takip etmiş ve onu teslim etmelerini sağlamak için bir misilleme başlatmıştı (Hawkins, 1998: 15; Bryce,2005: 212). Daha önce de Batı Anadolu'da meydana gelen isyanlarda Madduwatta gibi öncülere sığınma olanağı sağlayan, Masa halkına Mashuiliwa'nın teslim olmasını talep eden sert bir mesaj iletmış (Bryce, 2003: 66): "*Mashuiliwa benim Efendim'di; ve benimle tartıştı ve tebaamı bana karşı kıskırttı ve benimle tartışmaya başlayacaktı. Şimdi önümde dava açtı ve bakın, size geldi. Şimdi onu yakalayın ve bana teslim edin! Onu yakalayıp bana teslim etmezsen, gelip seni de topraklarınla birlikte yok edeceğim.*" (Mursili: Kupanta-Kurunta Antlaşması §6) (Bryce, 2005: 212- 213) şeklinde tehdit etmişti. Kendi ülkesinin soylularının desteğine bile sahip olmayan Mashuiliwa, tehlikeli bir sorumluluk haline gelmeye başladı. Masa'daki yetkililer onu koruyamayacaklarını söyleyerek, teslim olmasını istediler. Bunu yapmayı reddedince, onu yakalayıp, efendisine teslim ettiler (Beckman, 1999: 75; Ünal, 2003: 36-37). Murşili onu Hattuşa'ya götürdü (Hawkins, 1998: 15) ve orada sürgün hayatı yaşadı (Bryce, 2003: 66).

Onun ardılı olan II. Muwatalli zamanında geçen olayları incelediğimiz de yine Masa Ülkesi'nde, Piyamaradu adında bir isyancıya yardım etmekten geri kalmamıştı. II. Muwatalli'nin Wilusa Kralı Alaksandu ile yaptığı antlaşma metninden anladığımız kadarıyla, Piyamaradu'nun Wilusa'ya saldırıp, ele geçirmesinin ardından Wilusa'ya yardıma gelen II. Muwatalli, orayı Piyamaradu'nun elinden kurtardığı gibi isyancıların tarafında yer alan Masa Ülkesi'nide yakıp, yıkmıştı (Beckman, 1999: 88). III. Hattuşili döneminde yine ortaya çıkan ve Batı Anadolu'da tekrar ayaklanma çıkartan Piyamaradu'nun da Hattuşili'nin gazabından korkup sığındığı yer yine Masa Ülkesi olmuştu. Bu durum birkaç kez tekrarlanmış olmalıdır ki, III. Hattuşili, Piyamaradu'ya isyanı sona erdirmesi durumunda, ona dokunmayacağını, Masa ya da Karkisa Ülkeleri'nden istediğine yerleşebileceğini, orada yaşayabileceğini söylemişti (Garstang: Gurney, 1959: 113).

II. Muwatalli dönemindeki düşmanca ilişkilere rağmen, Masa Ülkesi, M. Ö. 1274'te, Hititlerin Mısır'la yaptığı Kadeş Savaşı'nda, Muwatalli komutasındaki Hitit ordusunun yanında, Nahrin (Mitanni) Ülkesi, Arzava, Karkisa Dardany, Keshkesh (Kaska), Pitassa, Arawanna, Karkisa, Lukka, Kizzuwadna, Karkamış, Ugarit, Kedy, Nuhashshi, Musanet ve diğer birçok Küçük Anadolu ülkesiyle birlikte katılmıştı (Bryce, 2005: 235). Hitit otoritesine karşı genellikle düşmanca bir tutum sergileyen Masa Ülkesi'nin bu savaşa katılmasının, Anadolu topraklarının dışından gelebilecek güçlere karşı korumanın yanı sıra, Mısır'ı Hititler'den daha tehlikeli bulmasından kaynaklı olabileceği düşünülse bile, bu ülkeler veya etnik gruplar üzerinde bir Hitit kontrolünü kanıtlamaz. Hatta kendi içinde, Karkisa, Masa, Lukka, Hititler'in potansiyel düşmanı olarak kabul edilir (Singer, 2015: 206). Bunun mantıklı tek sebebi, Mısır kaynaklarında da anlaşıldığı gibi, bu yabancı ülkelerin halklarını, Hitit otoritesinin paralı asker olarak tutmuş olmasıdır. Hatta Mısır kaynakların da sayılarının çokluğunu belirtmek için, “Çekirge gibi tüm dağları ve vadileri kapladılar” ifadesi kullanılmış, Hitit Ülkesi'nin bu kadar savaştan insanı tutmasının kaynağını da “ülkesinde hiç gümüş bırakmadığı” ifadesinde vermiştir (Bryce, 2005: 234-235).

Hitit ile Masa Ülkesi arasındaki çekişme, IV. Tudhaliya zamanında da sürüyor olmalıydı ki karşıtlık dinsel oyunlarına bile yansdı. Bu dönemde, Gursamassa'nın Yarri (İyari) Tanrısı onuruna yapılan törenlerde Masa halkıyla, Hitit halkını temsil edenler iki grup halinde (Hawkins, 1998: 30; Taşkın, 2016: 309; Oreshko, 2017: 56), madenden ve kamıştan mızraklarla (Ünal, 2003: 146) göstermelik savaşıyorlardı. Yarri'ye atfedilen bu ritüel büyük bir olasılıkla, Hitit ile Masa arasında henüz kaydını bulamadığımız bir savaşı anmak için yapılmaktaydı (Garstang - Gurney, 1959: 113).

5.5.3. Hititler'in son Zamanlarında Masa Ülkesi

1988 yılında Hitit başkenti Hattuşa'da, Südburg denen yerdeki iki taş oda da bulunan hiyeroglif yazıtta, Hitit Ülkesi'nin son Kral II. Şuppiluliuma'nın (1207), Batı Anadolu'da bulunan ülke ve kentlere yaptığı askeri seferlerden söz edilir (Bryce, 2003: 83). Masa Ülkesi'nin yanında, Wiyawanda, Tamina, Lukka ve İkuna, (Poetto, 1996: 473) üzerine de fetihler yapmıştır (Bryce, 2005: 329).

Bunun yanı sıra, Konya, Kızıldağ'da bulunan, Kızıldağ 4 adı verilen Luvi Hiyeroglifi yazısının okunmasıyla birkez daha Masa Ülkesi'nin adıyla karşılaşılır (Bryce, 2005: 352). Yazıt metni: “ *Büyük Kral, Hartapu, Kahraman, Fırtına Tanrısı'nın sevgilisi, Murşili'nin oğlu, Büyük Kral, Kahraman göksel Fırtına Tanrısı'nın ve her tanrının iyiliği adına, her*

ülkeyi fetheden kişi ve Masa ülkesini sonsuza kadar fethetti...” (Oreshko, 2017: 50) şeklindedir. Kabul edilebilir bir tercümeyle göre, Hartapu, Murşili’nin oğludur. Daha önce de belirttiğimiz gibi Hitit Kralı Urhi-Teşhup kayıtlara kendisinin III. Murşili olarak geçirmiştir. “Büyük Kral” tabiri ise genellikle Hitit Kralları için kullanılmıştır (Bryce, 2005: 352; Alpaslan, 2009: 142).

Bir başka görüşe göre ise, tüm ülke üzerinde, yani Masa toprakları üzerinde sonsuza dek hüküm sürecektir olan Hartapu Masa’nın kralıdır (Oreshko, 2017: 55). Kimliği karmaşık çözümlemelerle açığa çıkarılmaya çalışılan Hartapu kimdir bilinmez ama görünen o ki fethettiği yerler arasında sayılan Masa Ülkesi, Hitit’in son günlerini yaşadığı o yıllarda da hala ayakta, Hitit’in dikkate almak zorunda olduğu bir güçtür.

5.6. Pitassa/Pedassa Ülkesi

5.6.1. Pitassa/Pedassa Ülkesi’nin Konumu

Pitassa Ülkesi olarak bilinen topraklar, Batı Anadolu’nun, Hitit çekirdek bölgesinin güneybatısına yerleştirilmektedir (Fidan, 2016: 19). Hitit belgelerinde, Batı Anadolu’daki vassal krallıklarda çıkan isyanlarda adı geçen Pitassa, Hitit metinlerinde hem ülke hem de kent olarak belirtilir. Ülkenin adının Pitassa veya Pedassa olarak geçmesine ise dilbilimci Yakubovich, Luvice; Pitassa, Hititçe; Pedassa şeklinde kullanılmasından kaynaklı olduğunu ifade etmektedir (Yakubovich, 2008: 244).

Filolojik benzerlik sebebiyle, Pisidia Bölgesi ile eşitlendirilmek istense de bu konu hakkında araştırma yapmış birçok bilim insanı tarafından Pitassa’nın lokalizasyonuna ilişkin farklı görüşler ileri sürülmüştür. Buna göre, Pitassa Ülkesini, Melchert; Walma (modern Afyon’un güneydoğusunda)’nın kuzey sınırından, Tuz Gölü’nün batısına (Melchert, 2003: 6), Hawkins; Siyanta Nehri’nden, Tuz Gölü’nün batısına, Polatlı ile Kadınhanı, doğuda, Hatti-Tarhuntassa sınırı (Hawkins, 1998: 22), Garstang ve Gurney; Sultan Dağları ve Boz Dağ arasına (Garstang: Gurney, 1959: 71), Burney; Tuz Gölü’nün batısına (Burney, 2004: 34), Ünal; Afyon-Akşehir arasına (Ünal, 2003: 17) yerleştirmiştir.

5.6.2. Hitit Belgelerinde Pitassa/Pedassa

Hitit belgelerinde Pitassa adına ilk kez II. Tudhaliya döneminde gelişen olaylar sonucu, oğlu I. Arnuwanda’nın, Madduwatta’nın suçları olarak bilinen çivi yazılı belgeden aktardığı bilgilerde rastlamaktayız. Yerel bir Arzava Beyi olan Madduwatta’dan önceki konularda bahsettiğimiz için Pitassa’yla ilgili yerleri aktaracağımız bu belge Arnuwanda’nın anlatımıyla: “*Fakat Madduwatta Pitassa Ülkesi’nin ve Pitassa’nın “Yaşlılar Meclisi”ni Efendim (I.*

Arnuwanda) yemin ettirdi. Onları yanlış yola sevk etti. Benim yandaşımlar olun [...] işgal edin. Hatti'ye saldırın. Sonra onlar Efendim'in ülkesine saldırılarda bulundular. Ben, benim Efendim [geri geldim (?)]askeri birliklerim <in ?>. Bu günlerde Madduwatta gözlerini sakladı ve [...] bundan sonra Pitassa halkı..." (Beckman, 1999: 158) devamı anlaşılmayan bu tabletten anladığımız kadarıyla, Pitassa Ülkesi, kabile reisleri ve Yaşlılar Meclisi tarafından yönetilen, kabileler halinde yaşayan bir ülkeydi. Madduwatta'nın Pitassa'yı, Hitit'e karşı kışkırtma nedeni bölgeye yakın konumundan dolayı, Hitit'e gidecek destek kuvvetleri engelleyebileceği düşüncesi idi (Fidan, 2016: 24). Sonuç olarak yenilen Pitassa cezalandırılarak Hitit Ülkesi'ne bağlanmıştı (Taşkın, 2016: 266).

I.Şuppiluliuma zamanında, Aşağı Ülke'de Hitit sınırına kadar dayanmış olan Arzava'yı yendikten sonra daha batıdaki Pitassa Ülkesi'ni ele geçirerek tampon bölge oluşturmayı planlayan Şuppiluliuma'nın planına karşı bağımsızlığını koruma düşüncesiyle, Anzapahhaddu adında bir Batı Anadolu beyinin önderliğinde ki harekete katılarak karşı kuvvetler arasında yer almasını sağlamıştı. I. Şuppiluliuma, Pitassalılar'ın kendi tarafına dönmesini istediği zaman, Pitassalılar buna karşı çıkmıştı. Bu uyarıdan sonra Hitit kralı, Himuili komutasındaki güçleri Pitassa üzerine yollamıştı. Anzapahhaddu, Himuili'yi mağlup edince, Şuppiluliuma, kendi komutasındaki kuvvetlerle Batı Anadolu üzerine sefere çıkmıştı (Ay, 2010: 104). I.Şuppiluliuma, tüm Batı Anadolu'da düzeni sağladıktan sonra, koyun, sığır gibi ganimetlerle birlikte, soylu tutsakları da Pitassa'ya götürdüğünden söz etmiştir (Karauğuz, 2005: 85). II. Murşili döneminde kaydedilmiş bir belgede ise, Kaşka, Aruwanna ve Lukka Ülkesi ile birlikte Pitassa'nın da, Hitit Ülkesi'ne vergi vermeye devam etmek istememeleri sebebiyle saldırdıklarından bahsetmektedir (Fidan, 2016: 26-27). Yine II. Murşili döneminde Batı Anadolu'da gelişen olaylar sonrası Murşili'yle, yeni Mira-Kuwaliya Kralı Kupanta-Kurunta arasında gerçekleşen antlaşmada hainliği sonucu Mira Ülkesi'nin yönetiminden alınan Mashuiliwa'nın, Pitassa Ülkesi halkını ona karşı kışkırtıp savaşmalarını sağladığını anlatmaktadır (Beckman, 1999: 74-82; Fidan, 2016: 28).

II. Muwatalli döneminde ise, daha önceki konuda da bahsettiğimiz M. Ö. 1274'de Kuzey Suriye'de bulunan Kadeş'te yapılan savaşa Hitit ordusunun yanında Masa ve Lukka Ülkeleri gibi Pitassa Ülkesi'de katılmıştır (Bryce, 2005: 35). III. Hattuşili döneminde ise, Tarhundassa Kralı Kurunta (Ulmi Teshup) ile yaptığı antlaşmada; "*Sen Ulmi-Tesup'a verdiğim ülkeyi tespit ettiğim sınırları koru! Onları bozma!*" şeklinde ifade ettiği anlatımdaki sınırları, Pitassa Ülkesi'nden, Hulaya Irmağı Ülkesi şeklinde belirtmesi, Pitassa'nın, Tarhundassa'nın

kuzeybatı komşusu olduğunu ve Aşağı Ülke Hitit sınırına da yakın olduğunu, netleştirmektedir (Fidan, 2016: 32-34). Tüm bu metinler, Tunç Çağı Batı Anadolu'sunda bulunan Pitassa Ülkesi'nin önemli bir yer edindiğini destekler niteliktedir.

5.7. Lukka Ülkesi

5.7.1. Lukka'nın Konumu ve Sosyo-Politik Yapısı

Yine Tunç Çağı Batı Anadolu'sunda yer alan ve genelde bağımsızlığını korumuş olan Lukka Ülkesi özellikle Geç Tunç Çağı'nda adından sıkça bahsettirmiştir. Lukka Ülkesi'nin Batı Anadolu topraklarına yerleştirilmesi konusunda da birçok görüş belirten araştırmacı olsa da birbirine yakın farklı sonuçlar karşımıza çıkmaktadır. Lukka Ülkesi lokalizasyonu hakkında fikir beyan eden bazı bilim insanlarının önermeleri şu şekildedir: Garstang-Gurney, Aydın, Muğla illerini, Antalya'nın batısını, Burdur'un güneyini, belirtmektedir (Garstang-Gurney, 1959: 75). Bryce, Lukka Ülkesi'ni, Lycaonia ve Karia Bölgesi'ni ayrı iki grup şeklinde yerleştirir (Bryce, 1974: 395). Starke Millawanda'dan (Miletos), Parha (Perge) (Starke, 2001: 45) ve Hawkins, Lykia Bölgesi'ne ve Karia Bölgesi'nin bir kısmına yoğunlaşmaktadır (Hawkins, 1998: 26- 28). Bugüne dek yapılmış olan Arzava Ülkeleri'ni Batı Anadolu'ya yerleştirme denemelerinde, zaman içinde bazı bilim insanlarının fikirlerini değiştirdikleri görülmektedir. Yalburt ve Südburg Anıtları'nın ortaya çıkıp, çözümlenmesinin ardından Lukka Ülkeleri'nin lokalizasyon önermeleri daha gerçekçi temellere oturtulmaya başlanmıştır. Bu anıtlar sayesinde IV. Tuthaliya'nın Güney ve Güneybatı Anadolu'ya düzenlemiş olduğu seferlerde, geçtiği güzergâh net bir şekilde izlenebilmektedir. Lukka Ülkeleri ile Güney Anadolu'da yer alan bazı klasik dönem yerleşmelerinin de fonolojik açıdan uyumu göz önüne alındığında II. bin yılın Lukka topraklarının “Klasik Likya”nın öncüsü olduğu görülmektedir (Macqueen, 1986: 39; Alp, 2001: 16; Kuhrt, 2007: 312). Bu yerleştirmeler, diğer tartışmalı bölgelerin buradaki konumunu engelleyerek, Batı Anadolu'nun en güney çeyreğini de başka önerilere kapatmış olmaktadır (Melchert, 2003: 2006).

Ancak Lukka Ülkeleri'ni sadece Teke yarımadası (Lykia) ile sınırlı olduğunu düşünmememiz gerekir. O zamanlar Millavanda'dan, Parha'ya uzanan geniş toprakları kapsamaktadır. Metinlerde geçen Demir Çağı Lykia'sında olduğu gibi Lukka'nın da merkezi, Lykia'nın çağlar boyu en büyük kentleri olan, “Tlos”, “Pinara”, “Ksanthos” ve “Patara”nın, burada konumlanışıyla da bağlantılıdır. Onlar Hitit metinlerinde: “Dalava” (Tlava), “Pina”

(Pinale), “Avarna” (Arnna) ve “Patar” (Pttara) olarak bilinirler (Woudhuizen, 2003: 1; Bryce, 2005: 348; Işık, 2007: 229).

M.Ö. II. binyılın ortalarına doğru, özellikle Güney Anadolu’da, “Likçe”nin öncülü sayılabilen “Luvi Dili” konuşan gruplar bulunmaktadır (Alp, 2001: 50; Collins, 2007: 32). Luvice konuşanların, 2. binyılın ortalarına doğru batıdan, güneye doğru yayılmaya başladığını iddia eden Bryce, “Klasik Lykia, Pamphylia, Pisidia, Isaura, Lykaonia ve Kilikia”ya ya da değin yayılan bu halkların (Bryce, 2005: 54), diğer Arzava krallıklarından farklı bir sosyo-politik oluşuma sahip olduğunu belirtmektedir. Hitit kayıtlarında oldukça sık yer almasına rağmen, “Lukka adamları”, “Lukka şehri”, “Lukka Ülkesi” ya da “Lukka Ülkeleri” şeklinde tanımlanıyor olması hiçbir zaman tek bir krallık olmayışından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, "Lukka toprakları" Güneybatı Anadolu için yakın etnik bağlara sahip topluluklar ve klanlardan oluşan bir grup için kullanılan gevşek bir coğrafya içinde yer alan bağımsız topluluklardan oluşan bir grup için kullanıldı (Singer, 1983: 208; Beekes, 2003: 48; Bryce, 2005: 54). Bu nedenle, Batı Anadolu’nun Ege kıyılarından, Güneybatı Toros Dağları’nın batı uzantısının dağlık alanı ile daha sonra “Likya Ülkesi” olarak anılacak toprakları içeren “Lukka” teriminin” Pamphylia’nın güney ucundan batıda “Karia”ya uzanan bir bölgeyi içerdiği sonucu çıkarılabilmektedir (Bryce, 2011: 53).

Lukkaların, “El-Amarna Metinleri”nde ve Ugarit’ten bir tablette de Doğu Akdeniz sularında ve kıyı kentlerine karşı korsanlık girişimlerde bulunan denizciler olma ününe sahip oldukları (Burney, 2004: 180; Bryce, 2011: 53) anlaşılmaktadır. Ancak M.Ö. II. binyıl’da korsanlık yapmış olmaları, bulundukları konum dolayısıyla meydana gelmiş doğal limanlar ve güney sınırının deniz olması ve dönemin ticaret gemilerinin Lukka kıyılarından geçmesi korsanlık faaliyetlerinin gelişmesinde önemli bir diğer etkidir. I. Şuppiluliuma dönemine denk gelen yıllarda söz konusu “Amarna Mektupları” belgelerinde “Lukka(i)” adı Alasiya Kralı’ndan, Mısır Firavunu Akheneton’a yazılan mektupta geçer. Alasiya Kralı “Lukki”lerden şikâyet eder: *“Benim kardeşim neden bana bir şey söylemiyor? Kardeşim olanları bilmiyor mu? Endişe duyuyorum ve bir şey yapamıyorum. Gerçekten, Lukki adamları her yıl benim ülkemdeki köylere saldırıyor. Benim kardeşim diyor ki: Senin adamların da onlarla birlikte. Ben benim adamlarımın onlarla birlikte olduğunu bilmiyorum. Eğer benim ülkemden insanlar onlarla birlikte ise, onları bana gönder. Gerekeni yapayım.”* (Moran, 1992: 111). Lukka’nın, Alasiya ve Mısır kıyılarına kolaylıkla ulaşabileceği uzaklıkta olduğunu anladığımız bu metinden Lukka halkının yanı sıra Alasiya’nın da korsanlık faaliyetlerinde bulunduklarını

iddia eden Mısır Firavununa karşı Lukkaların Alasiya sınırlarına da saldırdığını söyleyerek kendini müdafaa etmektedir.

Ugarit tabletlerinden gelen bir başka bilgi ise Hitit’lerin ve tüm Batı Anadolu’nun “Karanlık Çağ” a girmesine neden olacak olaylar zincirinin başladığı yıllardan, tahminlere göre son Hitit Kralı II. Şuppiluliuma dönemine tarihlenmektedir (Singer, 2015: 217). “Deniz Halkları”nın saldırılarından dolayı zor durumda olan Alasiya Kralı öncesi yardım çağrısında bulunduğu bir mektup göndermiş olmalıdır ki ona cevaben: *“Babam, işte, düşman gemileri geldi (buraya); şehirlerim (?) yandı, memleketimde kötü şeyler yaptılar. Babam bilmiyor mu ki bütün askerlerim ve arabalarım(?) Hatti Diyarında, bütün gemilerim bu memlekette. Lukka'dan mı? . . . Böylece ülke kendi haline bırakılır. Babam bilsin: Buraya gelen düşmanın yedi gemisi bize çok zarar verdi.”* (Bryce, 2005: 333). Ugarit kralı Alasia'ya yazdığı mektupta, topraklarının savunmasız bırakıldığını, çünkü birliklerinin Hatti'de ve filosunun Lukka'da olduğunu bildirdi.

5.7.2. Hitit Metinlerinde Lukka

Genel olarak Lukka Ülkesi ve Hatti Ülkesi arasındaki münasebetlere bakılacak olursa; Telipinu döneminden gelen ve “Telipinu Fermanı” olarak bilinen belgede, Lukka hakkında bir bilgi vermese de adından bahsedilen ilk kayıt niteliğindedir (Seçer, 2012: 5). Daha sonraki kayıta II. Tudhaliya’nın bıraktığı yıllıklarda rastlanır. Batı Anadolu’da kendisine karşı birleşen “Assuwa Federasyonu”nu oluşturan 22 ülkeden biri olarak sayılırken listedeki isimlerin ilki Lukka’dır (Garstang: Gurney, 1959: 105; Bryce, 2005: 126). Batı Anadolu’da asi eylemleriyle II. Tudhaliya’yı uğraştıran vassal Kral Madduwatta, güneydeki, Lukka Ülkesi’nde bulunduğu düşünülen Dalawa ve Hinduwa adlı iki kentte çıkardığı isyandan bahsedilir (Bryce, 2003: 74; Gander, 2020: 84).

Hitit tahtını, Tudhaliya’nın oğlu I. Arnuwanda devraldığı sırada, Madduwatta, Dalawa’yı, Hinduwa güçleriyle birleştirerek, Hitit komutanı Kisnapili’ye, saldırılarını önerir. Kisnapili, Hinduwa’ya gelir. Ancak, birliklerini yerli Dalawa ile birleştiren Madduwatta’nın tuzağına düşer. Hititli komutan, yardımcısı Partahulla ile öldürülür (Bryce, 2003: 74). Lukka’yı ele geçiren Madduwatta’nın bir sonraki hedefi olan Alasiya’ya gerçekleştirdiği seferde, Lukkalıların denizcilik bilgisi ve gemilerini kullanarak, Alasiya’yı fethetmiştir (Bryce, 2005: 136).

Ardından II. Murşili Dönemi’nde “Veba ve Düşmana Dair Arinna’nın Güneş Tanrıçası’na Dua Metni”nde, hızla yayılan veba salgınını fırsat bilerek Batı Anadolu’da isyana kalkışan

“düşman ülkeler” olarak bahsettiği ülkelerden biri de Lukka Ülkesi’dir. Murşili’nin, vergi ödemeyi bırakarak Hatti Ülkesi’ne karşı savaştıklarını anlattığı bu belgeden, Lukka Ülkesi’nin daha önceleri Hatti Ülkesi’ne vergi ödediği net bir şekilde anlaşılmaktadır. Ayrıca güçlü bir ülke olarak “Lukka” adının ilk kez geçtiği belge niteliğindedir (Yakubovich, 2008: 131).

II. Muwatalli döneminden Hitit kralının, Wilusa Kralı Alaksandu’yla yaptığı antlaşma da Lukka Ülkesi açıktan bir düşman olarak görülse de II. Ramses döneminden gelen Mısır yazıtlarında Hitit Ülkesi’nin bir müttefiki olarak görülür (Gander, 2020: 86). Bu da daha önceki konularda bahsettiğimiz gibi paralı asker olarak savaştırıldıkları şeklinde düşünülmesine sebep olmuştur (Singer, 2015: 206).

III. Hattuşili’nin Tawagalawa adında birine yazdığı “Tawagalawa Mektubu” olarak bilinen belgede, Piyamaradu adında bir isyancının Lukka’da bulunan, “Attarimma” ve “İyalanda” kentlerine saldırması sonucu, “Lukkalı Adamlar”ın, hem Ahhiyawa Ülkesi Kralı’nın kardeşi olan Tawagalawa’ya hem de Hatti Kralı’na yapılan yardım çağrısından bahseder.

IV. Tudhaliya dönemine tarihlenen “Millawata Mektubu” olarak geçen belgede de, Hitit tebaasından olan “Utima”lı (Garstang: Gurney, 1959: 81) ve “Atriya”lı tutsaklarla Hitit’in elinde bulunan “Awarra”lı (Arinna-Xanthis) ve “Pınara” lı (Hawkins, 1998: 28) tutsakları değiş tokuş yapmak istediği mektuplaşma da bahsedilen bu kentlerin Lukka topraklarında olduğu neredeyse kesinleşmiştir. Bu belge yine IV. Tudhaliya dönemine ışık tutan ve Konya’nın kuzeybatısındaki Yalburt’ta bulunan Luvi hiyeroglifli yazıtta, Tudhaliya’nın, Lukka topraklarına yaptığı bir seferin rotasında bahsedilen yerlerle tamamen örtüşmektedir. Anıtın, Lukka Ülkesi ile ilgili kısmı: *“Lukka Ülkelerini mahvettim, Wiyanawanda Ülkesi’nde ben Büyük Kral, ... yaptım.”* Cümlesinden sonra, “Wiyanawanda” (Oinoanda), “Pina(li)” (Pınara), “Awarra”, “D/Talawa” (Tlos) kentleri ve “Patar Dağı”ndan da bahsedilir ki bu yer adı da antik Patara kentinin adı ile eşitlenmektedir (Poetto, 1993, 47-48; Seçer, 2012: 31). IV. Tuthaliya’dan sonra tahta geçen son Hitit Kralı II. Şuppiluliuma döneminden kalan bir yazıt olan “Südburg Anıtı”ndan anlaşıldığına göre IV. Tuthaliya’nın sonraki dönemlerinde ya da Şuppiluliuma’nın saltanatının ilk yıllarında Lukka Ülkesi tekrar bağımsızlığını kazanmış olmalı ki, II. Şuppiluliuma, Lukka’yı tekrar Hitit’e bağladığından bahseder. Hitit metinlerden edindiğimiz izlenim denetimi zor bir nitelikte olan “Lukka Ülke/Ülkeleri”nin, genellikle Hitit’e karşı düşmanca tavırlar sergilemiş olduğu yönündedir.

SONUÇ

Batı Anadolu’da Tunç Çağı’ndaki boşluğun nedenini öğrenme merakımızdan yola çıktığımız bu çalışmamıza, öncelikle bu bölgede yaşayan halkların kökenlerini ve nereden geldiklerini araştırmakla başladık.

Hint-Avrupa dili konuşan halkların M.Ö. 5000’den başlayarak M.Ö. 3000’e kadar süreçsel olarak gerçekleşen göç hareketiyle, Batı Anadolu ile birlikte Anadolu’nun birçok bölgesine yayıldıkları kanısı bizde hakim olmuştur. Çalışmamızda ilgilendiğimiz bir başka konu ise onların geliş süreçlerinin nasıl olduğu sorusunun yanında Anadolu topraklarında gerçekleşen bu göçün geliş güzârgahı da olmuştur. Karadeniz’in kuzeyinde bir yerde yaşayan bu halkların, Kafkasya, Kuzey Mezopotamya ve Balkanlar üzerinden geldikleri yönünde ileri sürülen önerileri değerlendirmemiz sonucunda Balkanlar üzerinden olan güzergâhı kullanmış olabilecekleri önerisi bize daha makul görünmektedir. Araştırmalarımızın devam ettiği süreçte, İstanbul Beşiktaş’ta devam eden metro hattı yapım çalışmalarında, M.Ö. 3500’lere tarihlenen Hint-Avrupalılara ait olduğu düşünülen kurgan mezarlarının ortaya çıkması bu görüşü savunmamızda etkili olmuştur.

M.Ö. 2. binyılın başlarında, Hint-Avrupa dili konuşanların, yerleştikleri bölgelerde önceden bulunan yerli halkla etkileşime girmesi sonucu, Luvice, Hititçe ve Palaca olarak bilinen Ön-Anadolu dillerine dönüşmesiyle, Hint-Avrupa dilinin bu dillere enversiyonu, Hitit, Pala ve Luvi halklarının, hangisinin Anadolu’ya daha önce geldiği sorusunu ortaya çıkarmıştır. Bu soruya cevap arayan bazı araştırmacılar, yaklaşık olarak aynı zamanda geldikleri, Luvilerin, Anadolu’ya giren ilk topluluk olduğunu ve bunun tam tersi, Hititler ve Palalar’dan sonra Luvilerin geldiği şeklinde farklı öneriler sunmuştur. Bizim düşüncemiz ise, şimdiye kadar, Anadolu topraklarında, en eski yazıt olma niteliği taşıyan (M.Ö. 2000), Luvice Hiyeroglif yazıtlı bronz mühürün, Luvi yerleşimi olan Beycesultan’da bulunmasından dolayı, Anadolu topraklarına ilk gelen Hint-Avrupalıların, Luviler olabileceği şeklinde olmuştur.

Coğrafi tanımlama açısından kuşkusuz en tartışmalı bölge olan Tunç Çağı Batı Anadolu’su hakkında M.Ö. 2. binyıldan itibaren, Hitit kayıtlarında bulunan bilgilere dayanarak bazı yorumlar getirebilmekteyiz. Luvi etnik grubunun yaşadığı bu bölgeyi, Kuzeybatı – İçbatı Anadolu, Gediz Nehri çevresi ve Güneybatı Anadolu – Menderes Nehri çevresi olarak üç alt bölümde, genel bir sınır çizgisi içerisinde topladık.

Luvilerin merkezi bir yönetime bağlı oldukları düşünülme de, Hititlerin Eski Krallık Dönemi’nde kaydedilen Hitit kanunlarında, Batı Anadolu toprakları, Luviya olarak anıldığı görülmektedir. Hititlerin, Orta Krallık Dönemi’ndeki kanunların yeni sürümlerinde ise arkaik olarak Arzaviya denilmeye başlanır ve sonraki kayıtlarda Luviya adına tekrar rastlanılmaz.

Hititlerin İmparatorluk Dönemi'nden itibaren kayda alınan belgelerde ise, bölgenin siyasi yapısında bir takım değişiklikler sonucu daha sistemli konfederatif yapıya sahip devletlere dönüştüğü görülmektedir. Arzava adı Batı Anadolu için genel bir tabir olarak kullanılsa da bölgede birçok vassal krallığın bulunduğu merkezi olan çekirdek ülkenin ise diğer vassallardan ayrılması için araştırmacılar tarafından Arzava Minor olarak adlandırılmıştır.

Hititlerin, I. Şuppiluliuma ile başlayan, İmparatorluk Dönemi'nde, Arzava ile ilgili tarihi belgelerin sayısı da artış göstermiş ve Arzava ülkelerinin coğrafi bölgeleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgi vermeye başlamıştır.

II. Murşili Dönemi'nde ise, Arzava Minor vassal kralı Uhhaziti'nin, Ahhiyawa ile girdiği sıkı ilişkiler sonucu, Hititler'e karşı çıkardığı ayaklanmayı bastıran Murşili galip geldikten sonra Arzava Bölge'sini Mira, Seha Nehri Ülkesi ve Hapalla olarak üç ayrı vassal krallık statüsüne indirmiştir. Bu döneme kadar Batı Anadolu tam olarak Hitit yönetimini kabul etmemiş olsa da II. Murşili'nin bölgeyi tahrip etmesinden sonra Hitit'in bir vassalı haline gelmiştir.

Genellikle Hitit otoritesiyle iyi ilişkiler içerisinde olması sebebiyle diğer vassal krallıkların hedefi haline gelen Wilusa'nın, II. Muwatalli Dönemi'nde, Alaksandu Antlaşması sonrası Arzava Bölgesi'ndeki Mira-Kuwaliya, Seha Nehri Ülkesi (Apawiya) ile Hapalla'nın yanında Wilusa'da eklenmiş ve ilk kez Hititlerin vassal krallığı olarak anılmaya başlanmıştır.

III. Hattuşili Dönemi'nde Batı Anadolu vassalları üzerindeki Hitit etkisi azalırken, Ahhiyawa'nın bölgede daha etkili olmaya başladığı gözlemlenmiştir. III. Hattuşili bu sorunu diplomatik yazışmalarla halletmeye çalışırken Ahhiyawa'nın iki yüzlü politika izlemesi sebebiyle, IV. Tudhaliya Batı Anadolu'daki Ahhiyawa sorununu selefi gibi barışçıl yollarla çözmeye gerek duymamıştır. Bölgeye bir askeri sefer düzenlemesi sonucu geçici bir süreliğine istikrar sağlasa da, Ahhiyawa, Batı Anadolu krallıklarında daha çok taraftar bulmuş ve daha etkili olmaya devam etmiştir. Ahhiyawa'nın bölgedeki hakimiyeti ve Deniz kavimleri saldırıları sonucu bir devir kapanmış ve Tunç Çağı Anadolu uygarlıkları hakkında bilgi veren belgelere bir daha rastlanılmamıştır.

Batı Anadolu üzerine konumlanan Mira-Kuwaliya Ülkesi: II. Murşili'nin sınır değişikliği yapmasına kadar Afyon ve Kütahya'nın bir kısmını kapsarken, sonrasında Arzava Minor ve Kuwaliya topraklarının eklenmesiyle, Menderes Havzası'na yerleştirilir. Mira'nın günümüze uyarlaması ise; Afyon ili, Kütahya'nın güney doğusu, Uşak'ın güneyi, Denizli'nin kuzey kesimi, Aydın, Muğla'nın kuzey kesimi, İzmir'in güneyi ve Manisa illerini

içermektedir. Kuvaliya için en uygun öneri ise; Denizli-Çivril merkez olmak üzere Afyon-Dinar'a kadar uzanan bölgede olması daha olası görülmektedir.

Seha Nehri Ülkesi için en uygun düşen görüş ise; Gediz ve Bakırçay akarsularının arasına konumlandırılmasıdır. Kütahya'nın kuzeybatısından, Uşak'ın kuzeyi, Manisa ili ve İzmir Foça'ya kadar olan alanı içermesi olasıdır.

Hapalla Ülkesi'nin konumu henüz tam netleşmemiş olsa da en uygun öneri; Tuz Gölü'nün batısı, Beyşehir Gölü'nün çevresi ve Eğirdir Gölü'ne kadar olan bölgedir.

Wilusa'nın günümüz coğrafyasına uyarlaması ise; Çanakkale ve Balıkesir'in kuzeybatı kesimi en uygun lokalizasyon önerisidir.

Masa konumu en tartışmalı ülke olsa da Bilecik, Bursa ve Balıkesir'in doğusuna yerleştirilmektir.

Pitassa, içinde en uygun gördüğümüz öneri ise, Tuz Gölü'nün kuzeybatısından kuzeyde Ankara Polatlı çizgisinden, Eskişehir Sivrihisar'dan güneye doğru, Afyon Emirdağ arasına lokalize etmektir.

Lukka Ülkesi'nin konumu ise; Aydın, Muğla illerinin güneyi Antalya'nın batısı ve Burdur'un güneyi ile sınırlandırılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abay, E. (2012). Beycesultan. A. Çilingiroğlu, Z. Mecangöz (Ed.), *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları içinde* (39-64). İzmir: Ege Üniversitesi.
- Akurgal, E. (1983). *Anadolu Medeniyetleri* (Cilt I). İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Akurgal, E. (2014). *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: Phoenix.
- Alp, S. (2000). *Hitit Çağında Anadolu*. İstanbul: Tübitak Yayınları.
- Alpaslan, M. (2011). Artukka: Assuwa Ülkesi ve Lokalizasyonu. *Artuk Anadolu Araştırmaları*, 16, 23-34. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuanadolu/issue/1154/13493>
- Alpaslan, M. (2009). Çivi Yazısı. Metin Alparslan (Ed), *Hititolojiye Giriş içinde* (59-82). İstanbul: Graphis.
- Alpaslan, M. D. (2009). Geç Hitit Devletleri. Metin Alpaslan (Ed), *Hititolojiye Giriş içinde* (137-148). İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.
- Alpaslan, M. D. (2012). *Hitit Kralı II. Muwatalli: Kişiliği ve İcraatı Filolojik Belgeler Işığında*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.
- Alpaslan, M. (2015). The History of the Arzawan State during the Hittite Period. Ç. M. Nicholas Chr. Stampolidis (Ed), *Nostoi: Indigenous Culture, Migration + Integration in the Aegean Islands + Western Anatolia during the Late Bronze+ Early Iron Ages içinde* (131-144). İstanbul: Koç University.
- Archi, A. (2015). Hittite Monuments and Their Sanctity Religious Landscapes. V. O. Anacleto D'agostino (Ed), *Sacred Landscapes of Hittites and Luwians içinde* (11-26). Florence: Firenze University Press.
- Ay, Ş. (2010). Hititçe Metinlerde Geçen Pitassa Ülkesi. *Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 101-113.
- Bahar, H. (2015). Eskiçağ'da Konya. *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı içinde* (271-298). Konya: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Bawanypeck, D. (2013). Luwian Religious Texts in the Achives of Hattusa. Ian Rutherford Alice Mouton (Ed), *Luwian Identities Cultur, Language and the Aegean içinde* (159-176). Boston: Brill.
- Beal, R. H. (1986). The History of Kizzuwatna and the Date of the Šunaššura Treaty. *Orientalia*, 55 (4), 424-445.
- Beckman, G. (1999). *Hittite Diplomatic Text*. Atalanta: Society of Biblical Literature.
- Becks, R. (2020). Tarih Öncesinde Likya. Erkan Dünder, Havva İşkan (Ed), *Lukka'dan Likya'ya içinde* (23-33). İstanbul: Yapı Kredi.
- Bennie, S. (2005). *The Hittites A Supplement For Testament Roleplaying In The Biblical Age*. USA: Green Roning Publishing.

- Benzi, M. (2002). Anatolia and the Eastern Aegean at the Time of the Trojan War. F. Montanari, P. Ascheri (Ed.), *Omero Tremila Anni Dopo* içinde (343-385). Roma: Edizioni di Storia e Letteratura.
- Blasweiler, J. (2016). *The Kingdom of Purushanda and Land of Luwiya*. Arnhem: Arnhem Bronz Age.
- Bryce, T. (1974). Some Geographical and Political Aspects of Mursilis Arzawan Campaign. *Anatolian Studies*, 24, 103-116.
- Bryce, T. (1985). A Reinterpretation of the Milawata Letter in the Light of the New Join Piece. *Anatolian Studies*, 35, 13-23.
doi:10.2307/3642868
- Bryce, T. (2003). History. H. C. Melchert (Ed), *The Luwians* içinde (27-124). Boston: Brill.
- Bryce, T. (2005). *The Kingdom of the Hittites*. Newyork: Oxford University Press.
- Bryce, T. (2005). *The Trojans and Their Neighbours*. London: Routledge.
- Bryce, T. (2009). *Peoples and Places of Ancient Western Asia*. London: Routledge.
- Bryce, T. (2011). Tarih. H. Craig Melchert (Ed), *Luviler Anadolu'nun Gizemli Halkı* içinde (41-116). İstanbul: Kalkedon.
- Bryce, T. (2020). *Hittitler, Anadolu Savaşçıları*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Burney, C. (2004). *Historical Dictionary*. Toronto: The Scarecrow.
- Cate, P. H. (1966). A New Fragment of the "Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II". *Journal of Near Eastern Studies* , 25 (1), 27-31.
- Chapman, G. A. (1969). Homer and History: The Background to the Trojan War. *A Journal of Social and Political Theory* , 27, 71-84.
- Childe, G. (2018). *Aryanlar Hint-Avrupa Kökenlerine Dair Bir İnceleme*. İstanbul: Alfa Arkeoloji.
- Childe, G. (1930). *The Bronze Age*. London: Cambridge University.
- Collins, B. J. (2007). *The Hittites and Their World*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Cooper, M. E. (2014). Uhha-ziti King of Arzawa: Tantalus King of Lydia. *Talanta*, 46, 81-116.
- Çapar, Ö. (1981). Ahhiyava Sorunu. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25 (14), 387-413.
- D. F. Easton, J. Hawkins. (2002). Troy in Recent Perspective. *Anatolian Studies*, 52, 75-109.
- Darden, B. J. (2000). Greater Anatolia and the Indo- Hittite Language Family. R. Grews (Ed.), *On The Question of the Anatolian Origin of Indo-Hittite* içinde, (184-228). Washington: Papers Presented at a Colloquium Hosted by the University of Richmond.

- Demirel, S. (2012). M.Ö. II. Binyıl Batı Anadolu'sunda Yer Alan Arzava Ülkeleriyle İlgili Coğrafi Değerlendirme . *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 215-226.
- Fidan, E., Sarı, D., Türkteki, M. (2015). An Overview of the Western Anatolian Early Bronze Age. *Department of Archeology*, 18 (1), 60-89.
- Fidan, S. S. (2016). M.Ö. II. Binyılda Pedassa Ülkesi. Eren Karakoç (Ed), *Eskiçağ Yazıları*, 10, 19-62. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat .
- Fidan, S. S. (2016). MÖ. II. Binyılda Pedassa Ülkesi. *Eskiçağ Yazıları*, 10, 19-62. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Forlanini, M. (2007). Hauppuriya, eine Hauptstadt von Arzawa. M. D. Alpaslan, Metin Alpaslan (Ed), *Belkis Dinçol ve Ali Dinçol' a Armağan* içinde (285-298). İstanbul: Ege.
- Gander, M. (2020). Antik Yakındoğu Kaynaklarında Lukka, Likyalılar ve Trmmili. E. Dündar, H. İşkan (Ed), *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaus'un Ülkesi* içinde (77-97). İstanbul: Yapı Kredi.
- Giannakos, K. (2015). The Aegean-Type Sword Found and Hattusa and the Written Sources about the Exchange of Technology at the Late Bronze Age. N. C. Stampolidis, Ç. Maner, at alii (Ed), *Indegeneous Culture* içinde (749-766). İstanbul: Koç University.
- Gimbutas, M. (1971). Proto-Indo European Culture: The Kurgan Culture During the Fifth, Fourth and Third Millenia B.C. In the European and in the European. G. Cardona, H., M. Hoenigswald, A., Senn (Ed.), *Papers Presented at the Third Indo-European Conference at the University of Pennsylvania* içinde (155-197). Pennsylvania: University of Pennsylvania.
- Gimbutas, M. (1993). The Indo-Europeanization of Europe the Intrusion of Steppe Pastoralists from South Russia and the Transformation of Old Europe. *Word*, 44, 205-222.
- Giusfredi, F. (2018). Remaks on Luwian: Open Problems and State of the Art. *News from the Lands of the Hittites Scientific Journal for Anatolian Research*, 1, 77-89.
- Goetze, A. (1960). Critical Review. *Journal of Cuneiform*, 14, 43-48.
- Gurney, O. R. (1997). The Annals of Hattusilis III. *Anatolian Studies*, 47, 127-139.
- Güterbock, H. G. (1983 Vol 87 No 2). The Ahhiyawa Problem Reconsidered. *American Journal of Archeology*, 47 (2), 133-138.
- Güterbock, H. G. (1956). The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II (Continued). *Journal of Cuneiform Studies*, 10 (3,) 75-98.
- Güterbock, H. G. (1986). Troy in Hittite Text? *Assyriological Studies*, 26, 223-228.
- Haas, V. (1998, Vol 67 No 1). Review. *Orientalia New Series*, 67 (1), 135-139.
- Hawkins, J. D. (1998). Tarkasnawa King of Mira 'Tarkondemos' Boğazköy Sealing and Karabel. *Anatolian Studies*, 48, 1-31.
- Hawkins, J. D. (2003). Scripts and Texts. H. Craig Melchert (Ed), *The Luwians* içinde (128-169). Leiden: Brill.

- Hawkins, J. D. (2011). Yazılar ve Metinler. H. Craig Melchert (Ed), *Luviler, Anadolu'nun Gizemli Halkı* içinde (121-156). İstanbul: Kalkedon.
- Hawkins, J. D. (2015). Hittite Monuments and Their Sanctity. *Sacred Landscapes of Hittites and Luwians Proceedings of the International Conference In Honour Franca Pecchioli Daddi* (1-10). Floransa: Firenze University.
- Hempl, G. (1913). The Old Doric of the Tell Amarna Texts. *Transactions and Proocedings of the American Philological Association*, 44, 185-214.
- Herda, A. (2013). Greek (and our) Views on the Karians. I. Rutherford, A. Mouton (Ed), *Luwian Identities Culter, Language and Religion Between Anatolia and the Aegean* içinde (421-509). Boston: Brill.
- Hoffner, H. A. (2009). *Letters from the Kingdom of the Hittites*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Hutter, M. (2003). Aspects of Luwian Religion. H. Craig Melchert (Ed), *The Luwians* içinde (211-232). Boston: Brill.
- Garstang, J., Gurney, O. R. (1959). *The Geography of Hittite Empire*. London: British Institute of Archeology at Ankara.
- Karasu, C. (2020). Hititçe ve Hitit Çiviyazısı. M. Alpaslan, Meltem Doğan Alpaslan (Ed), *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu* içinde (57-67). İstanbul: Yapı Kredi.
- Karauğuz, G. (2005). *Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında M.Ö. II. Binde Orta Anadolu'nun Güney Kesmi*. Konya: Çizgi.
- Kaya, M. A. (2017). *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi I*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat.
- Kitto, H. D. (2017). *Yunanlar*. İstanbul: Alfa.
- Kloekhorst, A. (2012). The Language of Troy. G. U. Jorrit Kelder (Ed), *Troy City Homer Turkey* içinde (46-51). İstanbul: W Books.
- Konstantinos, G. (2019). Evidence from the Aegean, Cyprys, Egypt, Levant, Asia Minor at the Possible Dating of the Trojan War. J. P. Stronk (Ed), *TALANTA*, 51, (9-75). Enschede: Ipskamp Drukkers.
- Krahmer, S. H. (2009). Arzawa: Untersuchungen zu Seiner Geschichte nach den Hethitischen Quellen. *Bulletin of the Scholl of Oriental and African Studies*, 48, (139-141). Heidelberg: Cambridge University.
- Krahmer, S. H. (1983 19 Mart). Untersuchungen zu Piyamaradu. *Orientalia. Nova Series*, 81-97.
- Kuhrt, A. (2007). *Eskiçağ'da Yakındoğu M.Ö. 3000-330 Cilt I*. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Lloyd, S., Mellart, J. (1956). Beycesultan Excavation. *Anatolian Studies*, 6, 101-135.
- Llyod, S., Mellart, J. (1958). Beycesultan Excavations Fourth Preliminary Report 1957. *Anatolian Studies*, 8, 93-125.
- Lloyd, S. (1960). Beycesultan 1959 Sixth Preliminary Report. *Anatolian Studies*, 6, 31-41.

- Macqueen, J. G. (1986). *The Hittites and the Contemporaries in Asia Minor*. Newyork: Thames and Hudson.
- Mansel, A. M. (1999). *Ege ve Yunan Tarihi 7. Baskı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Melchert, H. C. (2003). Definition: Who Were the Luwians. H. Craig Melchert (Ed), *The Luwians* içinde (1-7). Boston: Brill.
- Melchert, H. C. (2003). Prehistory. H. Craig Melchert (Ed), *The Luwians* içinde (8-27). London: Brill Leiden.
- Melchert, H. C. (2011). *Luviler, Anadolu'nun Gizemli Halkı*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Mellart, J. (1958). The End of the Early Bronze Age in Anatolia and the Aegean. *American Journal of Archeology*, 62, 9-33.
- Mellart, J. (1968). Anatolian Trade with Europe and Anatolian Geography and Culture Provinces in the Late Bronze Age. *Anatolian Studies*, 18, 187-202.
- Memiş, E. (2005). *Eskiçağ Türkiye Tarihi*. Konya: Çizgi.
- Mieroop, M. V. (2007). *A History of the Ancient Near East*. Victoria: Blackwell.
- Moran, W. (1992). *Amarna Letters*. London: The John Hopkins University.
- Mouton, A. (2007). *Reves Hittites Contribution a une Historie et une Antropologie du Reve en Anatolie Ancienne*. Boston: Brill.
- Oreshko, R. (2015). The Last Foothold of Arzawa: The Location of Puranda and Mount Arinnanda Revisited. *Culture and History of the Ancient Near East*, 125, 544-570.
- Oreshko, R. (2017). Hartapu and the Land of Masa. *Altorientalische Forschungen*, 44 (1), 47-67.
- Pavuk, P. (2015). Western Anatolia in the Second Millenium BC. K. Kopanias, Ç. Maner, N. C. Stampolidis (Ed.), *NOSTOI* içinde (81-114). İstanbul : Koç University Press.
- Payne, A. (2012). *Iron Age Hieroglyphic Luwian Inscription*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Peker, H. (2020). Hitit Devleti'nin Uluslararası İlişkileri ve Politik Enstrümanları: Savaş ve Diplomasi. M. Alpaslan, M. Doğan Alpaslan (Ed), *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu* içinde (42-56). İstanbul : Yapı Kredi.
- Poetto, M. (1996). Traces of Geography in Hieroglyphic Luwian Documants of the Late Empire and Early Post-Empire Period (Boğazköy-Südburg and Kızıldağ IV): The Case of Masa. Aygül Süel (Ed), *III. Uluslararası Hititoloji Kongre Bildirileri* içinde (469-479). Ankara.
- Renfrew, C. (1988). *Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins*. New York: Cambridge University Press.
- Renfrew, C. (2001). The Anatolian Origins of Proto-Indo European and the Autochthony of the Hittites. *Journal of Indo-European Studies*, 8, 36-65.

- Savaş, S. Ö. (1998). *Anadolu (Hitit-Luvi) Hiyeroglif Yazıtlarında Geçen Tanrı, Şahıs ve Coğrafya Adları*. İstanbul: Ege.
- Sayce, A. H. (1922). The Geographical Position of Arzawa. *The Journal of Egypton Archaeology*, 8, 233-234.
- Schürr, D. (2019). İst Troja das Wilusa der Hethiter? Über Namensassoziationen und ihre fatalle Rolle bei der Historisierung Hisarlıks. *Gephyra*, 18, 33-57.
- Seçer, S. (2012). *Yazılı Belgeler Işığında Lukka, Pedassa ve Walma Ülkelerinin Tarihi ve Tarihi Coğrafyası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sevin, V. (2003). *Anadolu Arkeolojisi*. İstanbul: Der.
- Sevin, V. (2019). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sarıçam, S., Müştak, H. K. (2015). Filogenetik Ağaçlandırma Metodları. *Etlik Vet Mikrobiyol Dergisi*, 26, 58-64.
- Singer, I. (1983). Western Anatolia in the Thirteenth Century B.C. According to the Hittite Sources. *Anatolian Studies*, 33, 205-217.
- Smith, D. (2005, 04 10). *Jorney Into Phylogenetic Systematics*. Ocak 18, 2021 tarihinde <https://ucmp.berkeley.edu/clad/clad1.html>: <https://ucmp.berkeley.edu/clad/clad1.html> adresinden alındı
- Sommer, F. (1932). *Die Ahhijawa Urkunden*. Linguistic Society of America. <https://doi.org/10.2307/408836> , 299-304.
- Starke, F. (2001). *"Milattan Önce İkinci Bin Yılın Güç Dengesi İçinde Troia", Troia Düş ve Gerçek*. İstanbul: Homer.
- Starke, F. (1997). Troia im Kontext des Historisch-Politischen und Sprachlichen Umfeldes Kleinasien im 2. Jahrtausend. *Studia Troica*, 7, 446-487.
- Süel, A. (2014). Tarhunnaradu-Tarhundaradu in Ortaköy Text. Piotr Taracha (Ed), *Proceedings of the Eight International Congress of Hittitology içinde* (932-942). Warsaw: Agade.
- Sweeney, N. M. (2010). Hittites and Arzawans: a View from Western Anatolia. *Anatolian Studies*, 60, 7-24.
- Sweeney, N. M. (2017). Separating Fact from Fiction in the Ionian Migration. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 86 (3), 379-421.
- Takmer, B. (1999-2000). Modern Bilimde Hint-Avrupa Atavatanı Sorunu ve Hitito-Luviler. *Adalya*, 4, 21-49.
- Taracha, P. (2018). On the Nature of Hittite Diplomatic Relations with Mycenaean Rulers. R. Kolinski, J. P. Prostynski, W. Tyboriowski (Ed.), *Awilum ša la mašê – man who cannot be Forgotten Awilum ša la mašê Awilum ša la mašê Studies in Honor of Prof. Stefan Zawadski Presented on the Occasion of his 70'th Birthday içinde* (215-230). Münster: Ugarit.

- Taşkın, S. (2013). Amarna Mektupları ve Ege Tarihindeki Yeri. *Arkeoloji ve Sanat*, 144, 175-182.
- Taşkın, S. (2016). *Luviya Batı Anadolu'nun ve Ege'nin İ.Ö. 2. binyıl Tarihi'ne Yeni Bir Bakış*. İstanbul: Arkeoege.
- Taşkın, S. (2017). *Luviya, Güney ve Güneydoğu Anadolu'nun İ.Ö. 3-2-1. Binyıl Tarihine Yeni Bir Bakış*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Taşkın, S. (2018). *Luviya, Luvi Dili ve Hint Avrupa Dillerine Farklı Bakışlar Anadolu'da İ.Ö. 2.Binyıl Dilleri ve Türevleri*. İstanbul: Arkeopetra.
- Tiro, A. O. (2011). *İ.Ö. İkinci Binyılın İkinci Yarısında Hitit-Batı Anadolu İlişkileri Bölgenin Etnik ve Siyasi Yapısı ve Yayınlara Genel Bir Bakış*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılap.
- Ünal, A. (1999). *The Hittites and Anatolian Civilization*. Ankara: Etibank.
- Ünal, A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu 2*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Woudhuizen, F. C. (2015). The Geography of the Hittite Empire and the Distribution of Luwian Hieroglyphic Seals. *Klio*, 97, 7-31.
- Woudhuizen, F. (2016). *Documents in Minoan Luwian, Semitic and Pelasgian*. Amsterdam: Dutch Archaeological and Historical.
- Woudhuizen, F. (2017). The Earliest Indo-Europeans in Anatolia. *From the Four Corners of the Earth Studies in Iconography and Cultures of the Ancient Near East in Honour of F.A.M. Wiggerman* içinde (309-319). Münster: Ugarit Verlag.
- Woudhuizen, F. (2019). Origin of the Luwian Hieroglyphic Script. *IX. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, 2, 1189-1213.
- Yakubovich, I. (2008). *Sociolinguistic of the Luvian Language*. Illionis: The University of Chicago.
- Yakubovich, I. (2015). Phoenician and Luwian in Early Iron Age Cilicia. *Anatolian Studies*, 65, 35-53.
- Yanar, U. (2004). *Boğazköy Çivi Yazılı Metinlerinden Geçen Eski Hitit Devri Yerleşim Yerleri Hakkında Elde Edilen Bilgiler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Zangger, E., Mutlu, S. (2016). Luviler: Bir Anadolu Uygarlığı ile İlgili Çalışmalar. *İdil*, 5 (24), 1037-1076.
- Zangger, E., Woudhuizen, F. (2018). Küçük Asya'nın Batısına Ait Yeniden Keşfedilen Luvi Hiyeroglif Yazıtları. *Talanta*, 50, 9-56.
- Zangger, E. (2019). *Luvi Uygarlığı Ege'nin Bronz Çağındaki Eksik Halka*. İstanbul: Ege.

EKLER

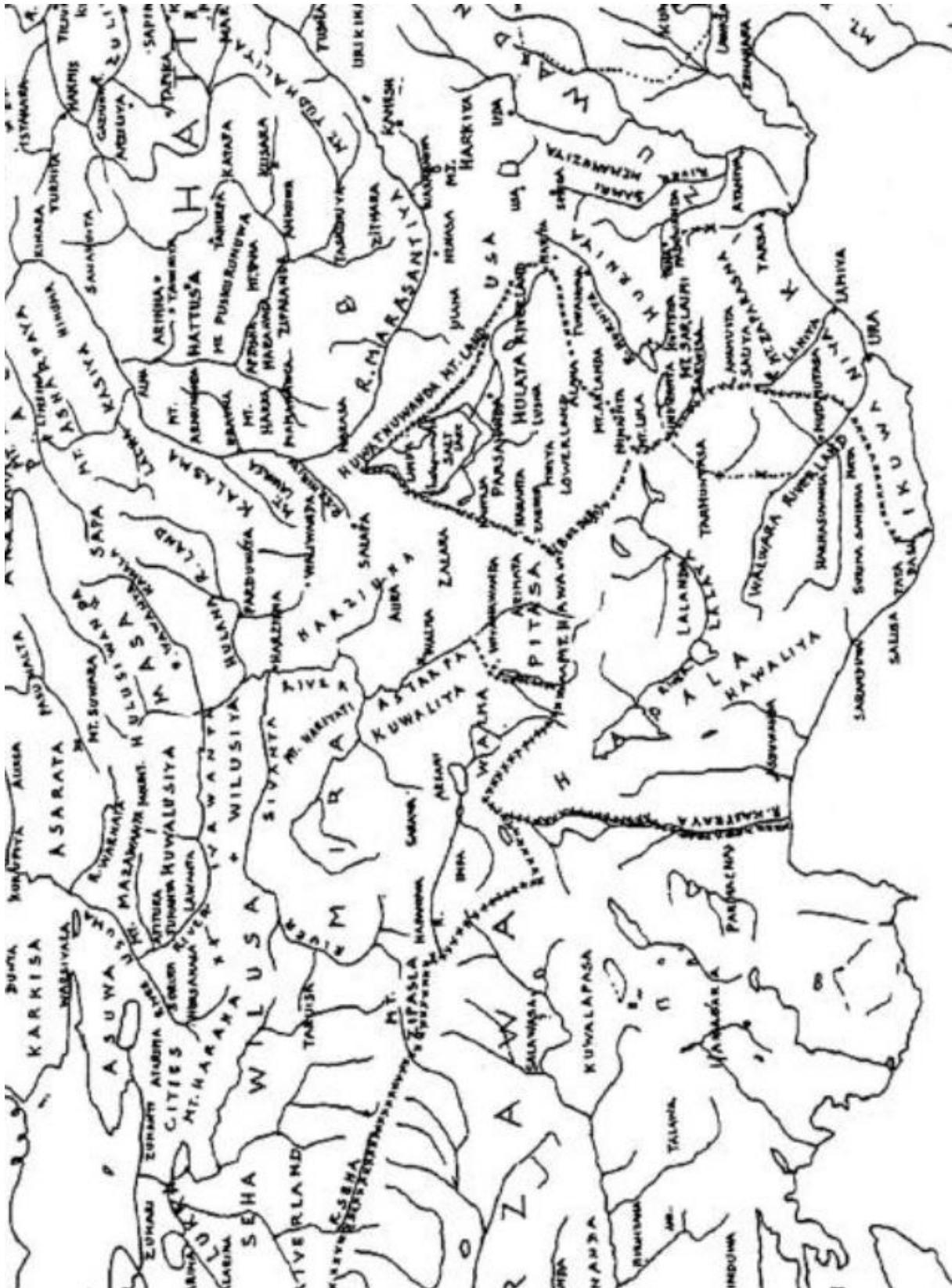
Ek: 1- Haritalar

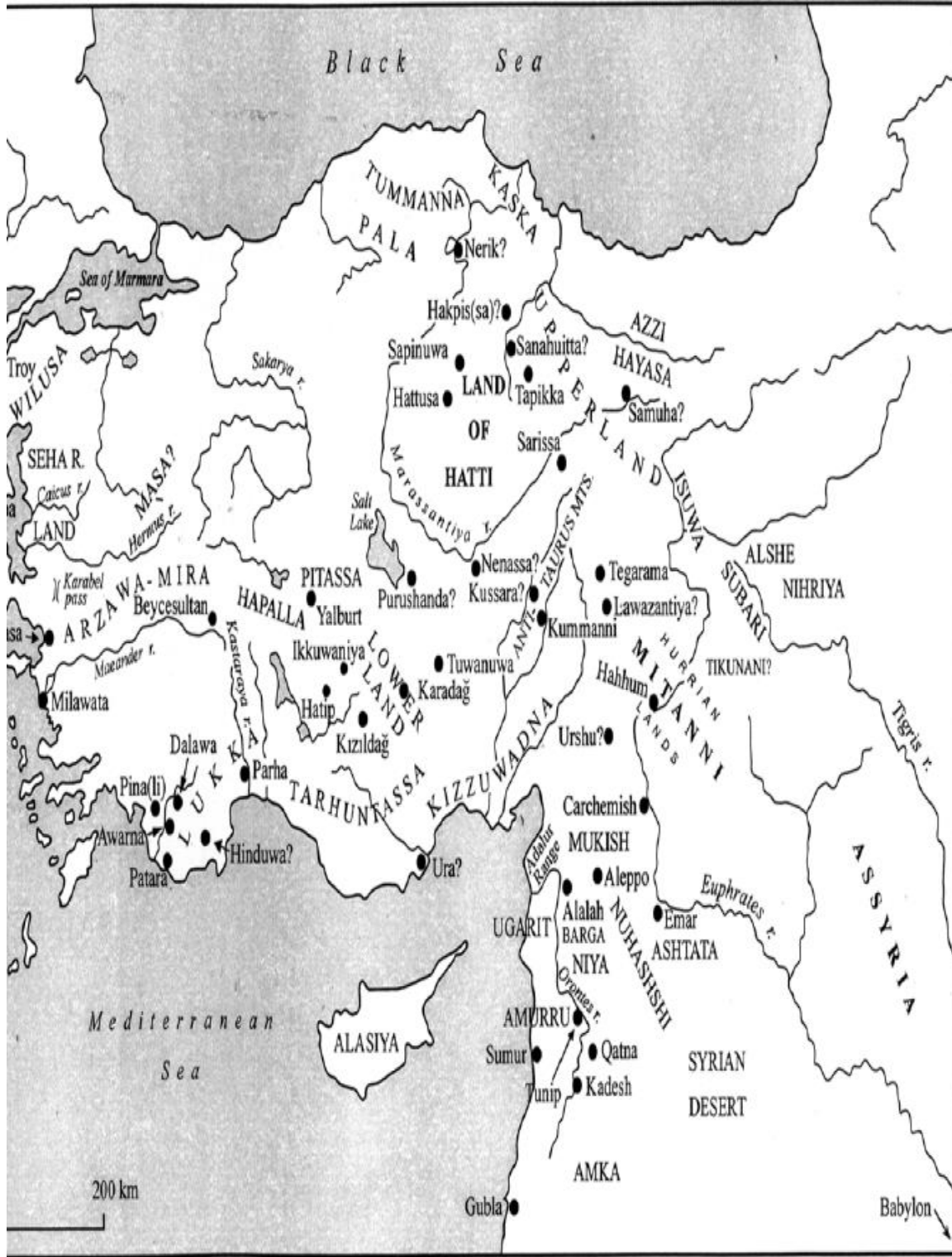
Harita 1: Goetze'nin M.Ö. II. Binyıl Anadolu Haritası (Goetze, 1957).

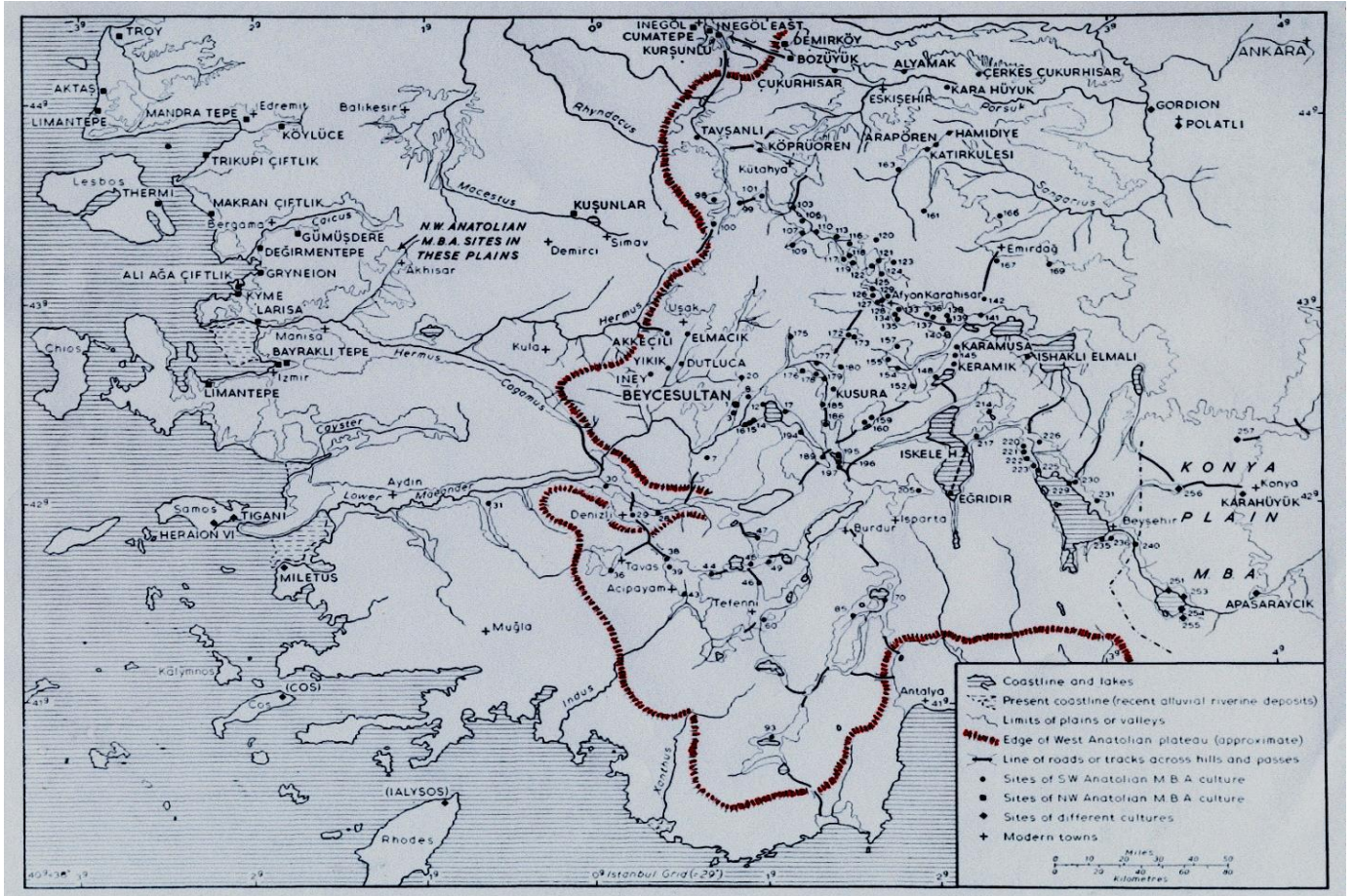
Harita 2: Macqueen'in M.Ö. II. Binyıl Anadolu Haritası (Macqueen, 1968).

Harita 3: Mellaart'ın M.Ö. II. Binyıl Anadolu Haritası (Mellaart, 1993).

Harita 4: Bryce 'a göre Tunç Çağı Batı Anadolu (Bryce, 2005: 43).

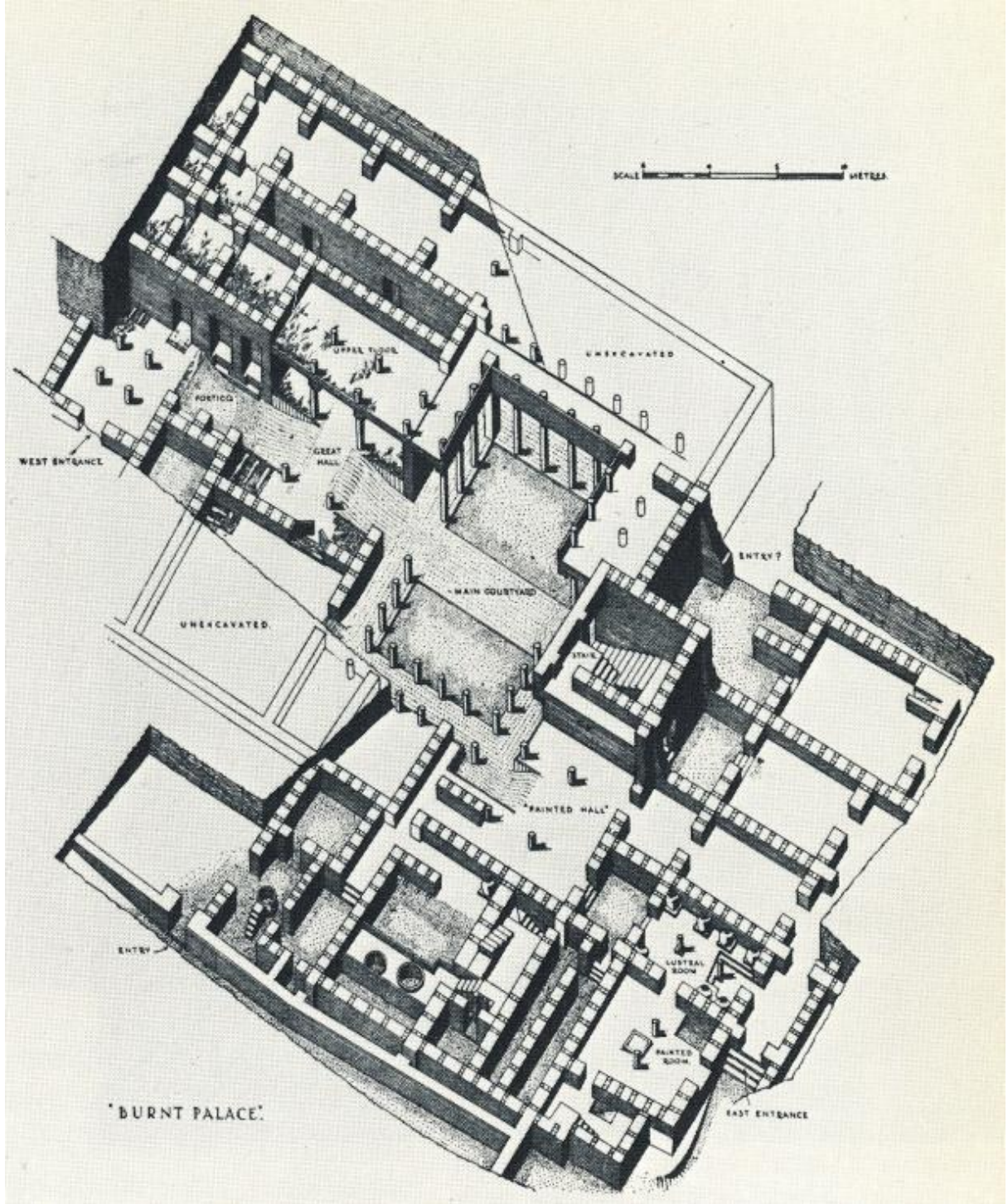

Harita 5: Hititlerin Batı Anadolu'ya geçmek için kullandıkları güzergâhlar (Blasweiler, 2016: 6)

Ek: 2-Fotoğraflar

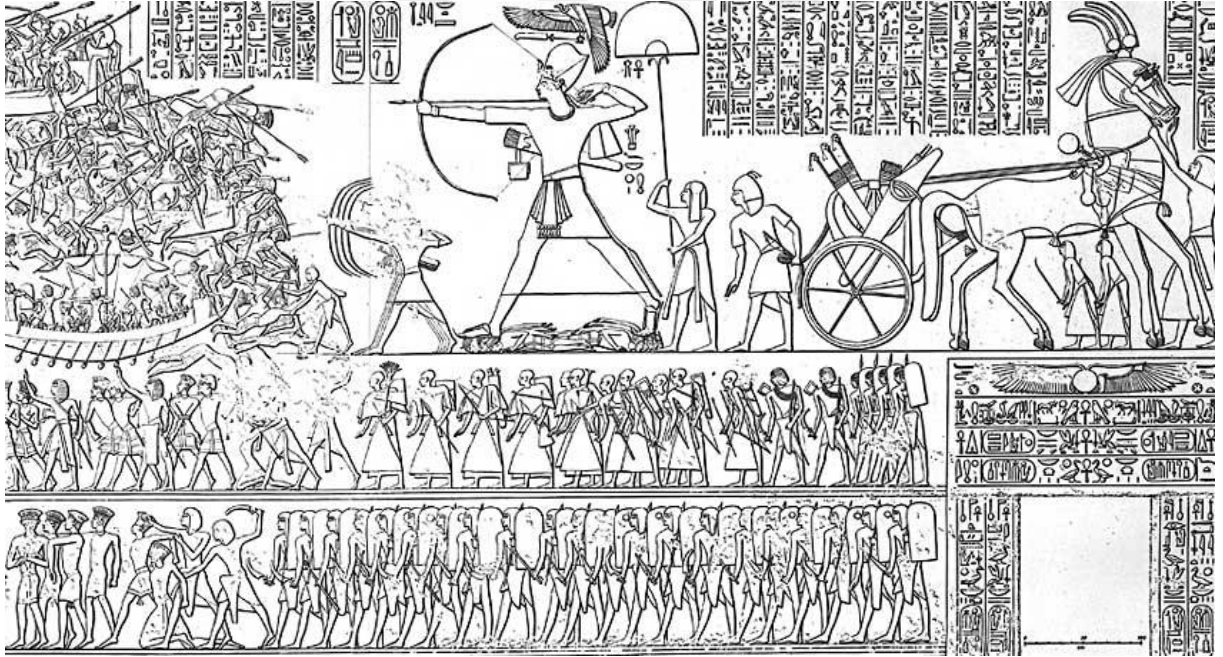
Resim 1: Karabel Kabartması, Mira kralı “Tarkasnawa” (Collins, 2007: 67).

Resim 2: Beycesultan'daki Erken Tunç Dönemine tarihlenmiş yanmış saray kalıntısı
(Blasweiler, 2016: 5)

Resim 3: Troia VI'nın kuzeydoğu kapısı (Zangger, 2019: 107).

Resim 4: Medinet Habu'daki Deniz kavimlerinin saldırısını anlatan bir betimleme

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı: Nurcan USLU

Yabancı Dili: İngilizce

Eğitim Durumu:

Lisans: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü

Yüksek Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı

